

Πανεπιστήμιο
Ιωαννίνων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Αριθμ. Πρωτ.:.....840.....
Ημερομηνία:.....29 / 5 / 19.....

ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΑ ΜΟΥΣΙΚΟΘΕΑΤΡΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ ΤΟ 1922 ΚΑΙ Η
ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΕΣΤΙΑ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΒΡΗΣ

ΑΜΦ:2049

Υπό την εποπτεία του

κ. Σκουλίδα Ηλία

Άρτα Μάιος 2018

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Αρτα, 12/06/2019

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπων καθηγητής

Ηλίας Σκουλίδας

Επίκουρος Καθηγητής

2. Μέλος επιτροπής

Νικόλαος Ανδρίκος

Επίκουρος Καθηγητής

3. Μέλος επιτροπής

Μάρκος Σκούλιος

Επίκουρος Καθηγητής

Η Προϊσταμένη του Τμήματος

Μαρία Ζουμπούλη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Υπογραφή

© Επίθετο, Όνομα, έτος. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Σταύρος Γιαβρής

A handwritten signature in blue ink, consisting of stylized, overlapping loops and strokes, positioned below the printed name.

Υπογραφή

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Μέσα σε αυτή τη σελίδα θα ήθελα να ευχαριστήσω ανθρώπους και φορείς που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πραγματοποίηση αυτής της πτυχιακής. Καταρχάς, θα ήθελα να ευχαριστήσω βαθύτατα τον καθηγητή μου και επόπτη της πτυχιακής μου εργασίας Ηλία Σκουλίδα για τη συνεργασία, τη συνέπεια του στις διορθώσεις και παρατηρήσεις και τη βοήθεια του στην εύρεση σημαντικών πηγών. Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω το προσωπικό των Βιβλιοθηκών Ιωαννίνων και Άρτας για τη βοήθεια και την υπομονή τους και τέλος τους γονείς μου για την ηθική και οικονομική τους στήριξη σε όλα τα χρόνια των σπουδών μου.

Καλή ανάγνωση

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Από τα μέσα του 19ου αιώνα και μέχρι την καταστροφή της, η Σμύρνη αποτελεί το μεγαλύτερο και πιο σημαντικό λιμάνι της ανατολικής Μεσογείου. Μέσω του λιμανιού της έγινε ένα από τα πιο σημαντικά εξαγωγικά κέντρα στις διεθνείς αγορές, διαμορφώνοντας τις ναυτιλιακές και εμπορικές συναλλαγές στη Μεσόγειο και δημιουργώντας ένα κέντρο παραγωγής αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων της ενδοχώρας. Η Σμύρνη, η πόλη του εμπορίου, με τα δημοφιλή της στέκια, με τα θέατρα και τους κινηματογράφους κατείχε μια ιδιαίτερη θέση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στο Μεσογειακό κόσμο, αφήνοντας πίσω μια ιστορία που ο απόηχος της υπάρχει μέχρι και σήμερα.

«Βασιλοπούλα, ατίμητο ρουμπίνι στην ανατολή και στο Αιγαίο πρώτη. Ποιο όνομα προσφιλέστερο απ'το όνομα της Σμύρνης, τόσο καλλίφθογγο και τόσο μοσχομυρισμένο.»

Κωστής Παλαμάς

Λέξεις - κλειδιά

Αποδελτίωση

Εστία

Σμύρνη

Θέατρο

Θίασοι

ABSTRACT

Since the mid-19th century until its destruction, Smyrna was the largest and most important port of the eastern Mediterranean. On account of its harbor, it became one of the most important export centers of international markets, thus molding shipping and trading exchanges in the Mediterranean and creating a production center for agricultural and craft products of the hinterland. Smyrna, the city of commerce, with its famous places , with its theaters and cinemas, occupied a special place in the Ottoman Empire and the Mediterranean world, leaving behind a story whose echoes reverberate to this day.

«Princess, priceless ruby in the east and in the Aegean supreme. What name more cherished than the name of Smyrna, so mellifluous and fragrant?»

Kostis Palamas

Keywords

Cataloguin

Estia

Smyrna

Theater

Troupe

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	5
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT.....	7
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	8
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	11
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	12
Εισαγωγή.....	13
1.Η πολιτική κατάσταση τον 19 ^ο και 20 ^ο αιώνα στην Οθωμανική αυτοκρατορία.....	16
1.1.Η προσπάθεια εκδυτικισμού του Οθωμανικού κράτους.....	16
1.2.Η εμφάνιση των Νεότουρκων	22
1.3.Διαμάχη ανάμεσα στους Νεότουρκους και μη μουσουλμάνους και η καταστροφή της Σμύρνης.....	25
2.Οι εθνοτικές κοινότητες του πληθυσμού της Σμύρνης και οι συνοικίες της.....	28
2.1. Οι μουσουλμάνοι της Σμύρνης.....	28
2.2.Οι Ελληνορθόδοξοι στη Σμύρνη.....	31
2.3. Ο εβραϊκός πληθυσμός και η κουλτούρα του.....	34
2.4. Η κοινότητα των Αρμενίων και οι δραστηριότητες τους.....	35
2.5. Ο Φραγκομαχαλάς της Σμύρνης	36
2.6. Λεβαντίνοι στην περιοχή της Σμύρνης (Βενετοί, Βρετανοί, Γάλλοι και Ολλανδοί).....	37
2.7. Η Γερμανική κοινότητα της Σμύρνης.....	39
3.Η Σμύρνη ως κέντρο πολυδιάστατου μουσικού πολιτισμού.....	41
3.1. Η μουσική διασκέδαση στη Σμύρνη.....	41
3.2. Η εμφάνιση της δισκογραφίας στην περιοχή της Σμύρνης και σημαντικοί εκπρόσωποι της Σμυρναϊκής μουσικής.....	43
3.3.Η Θρησκευτική μουσική της Σμύρνης	45
4.Η ελληνική τυπογραφία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.....	47
4.1. Η ελληνική τυπογραφία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.....	47
4.2. Η εφημερίδα Εστία.....	49

5.Ανάλυση αποδελτίωσης.....	51
5.1. Οι μουσικοθεατρικές πληροφορίες μέσα από την αποδελτίωση της εφημερίδας «Εστία».....	51
Καταιγίδα - Ανρύ Μπερνστάιν.....	52
Έφοδος - Ανρύ Μπερνστάιν.....	52
Το υπερφυσικό παιδί - Μωρίς Εννεκέν και Πιέρ Βεμπέ.....	53
Το Μωρό μου - Μωρίς Εννεκέν και Πιέρ Βεμπέ	53
Ο Αρχισιδηρουργός - Ζωρζ Ονέ.....	54
Η Μπεμπέκα-Νίκος Χατζηαποστόλου.....	54
Η πριγκίπισσα των δολαρίων - Λέο Φαλ.....	55
Το Ρόδο της Σταμπούλ - Λέο Φαλ.....	56
Πουπέ - Έντμοντ Όντραν.....	56
Εύα - Φρανς Λέχαρ.....	57
Μαζούρκα Μπλε - Φρανς Λέχαρ.....	58
Γαλανή Μεζούρκα - Φρανς Λέχαρ	58
Η καρδιά διαθέτει - Φρανς ντε Κρουασέ.....	58
Φεδόρα - Ουμπέρτο Τζορντάνο	59
Ο Σοκολατένιος Στρατιώτης - Όσκαρ Στράους	59
Δεσποινίς Τιπ - Τοπ- Θεόφραστος Σακελλαρίδης	60
Ο Βαπτιστικός - Θεόφραστος Σακελλαρίδης.....	60
Η νεράιδα της Αποκριάς - Έμεριχ (Ιμρέ) Κάλμαν.....	60
Η πριγκίπισσα της Τσάρδας - Έμεριχ (Ιμρέ) Κάλμαν	61
Η τσιγγάνα πριγκίπισσα - Έμεριχ (Ιμρέ) Κάλμαν	62
Αίνιγμα - Πώλ Ερβιέ.....	62
Μπουμπουρότσε - Ζώρζ Κουρτελίν	63
Χορ Χορ Αγάς - Τσουχατζιάν Ντεχρή.....	63
Σεμίραμις - Τζοακίνο Ροσσίνι.....	64
Η δούκισσα της Πλακεντίας - Πολύβιος Δημητρακόπουλος.....	64
Τα Παναθήναια - Πολύβιος Δημητρακόπουλος	65
Το καμπαρέ - Πολύβιος Δημητρακόπουλος.....	66
Πειρασμός -Γρηγόριος Ξενόπουλος	66
Σαλτιμπάγκος - Λεονγκαβάλο Ρουτζέρο.....	66
Οι ερωτευμένοι - Carlo Goldoni.....	67
Αγνή Σουζάνα - Hippolyte Monpau.....	68
Τόσκα - Τζιάκομο Πουτσίνι	69
Καβαλιερία Ρουστιγκάνα - Μασκάνι Πέτρο.....	69

Τραβιάτα - Τζουζέπε Βέρντι.....	70
Δον Κάρλος - Τζουζέπε Βέρντι	70
Τροβατόρε - Τζουζέπε Βέρντι	70
Ριγολέτο - Τζουζέπε Βέρντι.....	71
Ερνάρης - Τζουζέπε Βέρντι.....	72
Αϊντάν - Τζουζέπε Βέρντι	72
Γρεναδιέροι - Άγνωστος συγγραφέας	72
Το κυνήγι της Πάπιας - Άγνωστος συγγραφέας	73
Το ρεκόρ - Άγνωστος συγγραφέας.....	73
Οι μυλωνάδες- Άγνωστος συγγραφέας	73
Το παραμύθι των κερασιών - Άγνωστος συγγραφέας.....	73
Οι μύθοι των κερασιών - Άγνωστος συγγραφέας.....	74
Ανοιξιάτικο Αεράκι - Άγνωστος συγγραφέας.....	74
Ο Βασιλεύς του Μαζίμ - Άγνωστος συγγραφέας	74
Η νύξ του γάμου - Άγνωστος συγγραφέας	74
Η Καμπάνα - Άγνωστος συγγραφέας	75
Τα Σκαπανάκια - Άγνωστος συγγραφέας.....	75
5.2. Ποσοτικά στοιχεία αποδελτίωσης.....	75
6. Οι θίασοι που εμφανίζονται στη πόλη της Σμύρνης το 1922 σύμφωνα με την εφημερίδα «Εστία» και οι συντελεστές τους.....	79
6.1. Ο Γαλλικός θίασος του κ. Λουσιέν Μιράν.....	80
6.2. Θίασος Δ)δων Νεζέρ.....	80
6.3. Θίασος Έλλης Αφεντάκη.....	81
6.4. Θίασος ελληνικού Μελοδράματος.....	83
6.5. Θίασος Λουσιέν Μορώ.....	83
6.6. Θίασος Οδέττης Μαριόν.....	84
6.7. Ιταλικός μελοδραματικός θίασος.....	84
6.8. Θίασος Ζαχαρία Μέρτικα.....	84
7. Συμπεράσματα.....	86

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1.....	18
Πίνακας αποδελτίωσης	99

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΣΔΟ.....Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας

ΤΕΙ-Η.....Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ηπείρου

Εισαγωγή

Οι αλλαγές που έφερε η μεταρρυθμιστική περίοδος Τανζιμάτ τον 19^ο αιώνα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, είχαν σαν αποτέλεσμα εκτός από την αναβάθμιση της χώρας διεθνώς με την είσοδο του καπιταλισμού και του ξένου κεφαλαίου, την εμφάνιση καινούργιων κοινωνικών και πολιτισμικών φαινομένων, που έφερε η συγκρότηση και η εγκατάσταση του νέου μη μουσουλμανικού πληθυσμού στο ανερχόμενο εμπορικό λιμάνι. Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στο καλλιτεχνικό κομμάτι, επιδιώκοντας την παρουσίαση και την ανάλυση των μουσικοθεατρικών δρωμένων της Σμύρνης όπως αυτά παρουσιάστηκαν στην εφημερίδα «Εστία» για το έτος 1922. Τα μεθοδολογικά εργαλεία για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας είναι η αποδελτίωση τύπου, η βιβλιογραφική έρευνα και η ανάλυση περιεχομένου.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η πολιτική κατάσταση της Σμύρνης από τον 19^ο αιώνα μέχρι και την καταστροφή της περιοχής, το 1922. Στο πρώτο υποκεφάλαιο περιγράφεται η προσπάθεια εκδυτικισμού του Οθωμανικού κράτους, σε μια από τις πιο κρίσιμες περιόδους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που έγιναν σημαντικές εκσυγχρονιστικές απόπειρες, με στόχο την αναδιοργάνωση της χώρας, τόσο στο εσωτερικό όσο και στις διεθνείς σχέσεις της. Αυτή η περίοδος, γνωστή ως Τανζιμάτ, αποτελεί την αφετηρία για μια λειτουργική περίοδο στην ιστορία της χώρας, που επηρέασε και διαμόρφωσε όχι μόνο την κρατική λειτουργία, αλλά συνέβαλε στη δημιουργία μιας νέας μη μουσουλμανικής αστικής τάξης. Αυτή η νέα αλλοεθνής αστική τάξη, που συγκροτείται με πληθυσμό από χώρες της ανατολής και της δύσης, εμφανίζεται στην περιοχή ύστερα από διάφορα γεγονότα όπως πόλεμοι, φυσικές καταστροφές και δημιουργεί με τα δικά της ήθη και έθιμα μια ατμόσφαιρα ευρωπαϊκή μέσα στην ανατολική πόλη της Σμύρνης. Το δεύτερο υποκεφάλαιο περιγράφει την εμφάνιση του τουρκικού εθνικισμού που γεννήθηκε μέσα από το κίνημα των Νεότουρκων και οι συγκρούσεις που ακολούθησαν μεταξύ των αυτοχθόνων μουσουλμάνων με ετερόχθονες κατοίκους της περιοχής, με τελευταία την αιματηρή μέρα του Σεπτέμβρη του 1922, με το ολοκαύτωμα της πόλης και τη γενοκτονία των χριστιανικών λαών της περιοχής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια περιγραφή της εθνοτικής πολυμορφίας του πληθυσμού της Σμύρνης. Αρχικά, περιγράφεται ο αυτόχθονος μουσουλμανικός πληθυσμός, ενώ στη συνέχεια, γίνεται αναφορά για το ελληνικό στοιχείο που άκμασε

στη μουσουλμανική περιοχή της Σμύρνης, για τον εβραϊκό πληθυσμό και την κουλτούρα του, για την κοινότητα των Αρμενίων και τις δραστηριότητές τους, για τον φημισμένο Φραγκομαχαλά της Σμύρνης, για τους Λεβαντίνους που έδωσαν ευρωπαϊκό αέρα στην περιοχή, όπως Βενετοί, Βρετανοί, Γάλλοι, Ολλανδοί και τέλος παρουσιάζεται η γερμανική παροικία και η σημαντική συμβολή της στο εκπαιδευτικό σύστημα της Σμύρνης.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στη μουσική δραστηριότητα που αναπτύσσεται στην περιοχή της Σμύρνης από το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα μουσικά στέκια, όπως για παράδειγμα τοπικά καφεενεία, καθώς και κέντρα διασκέδασης όπως καφέ σαντάν και καφέ αμάν. Στη συνέχεια, το δεύτερο υποκεφάλαιο, αναφέρεται στην εμφάνιση της δισκογραφίας στην περιοχή της Σμύρνης και μας δίνει πληροφορίες για τους μουσικούς που συμμετείχαν, για τους χώρους που πραγματοποιήθηκαν και για τις εταιρίες που ανέλαβαν τις ηχογραφήσεις. Επιπλέον, σε αυτό το υποκεφάλαιο γίνεται αναφορά για τους ενεργούς μουσικούς που εμφανίζονται στην περιοχή, συμβάλλοντας στην καλλιτεχνική κίνηση της περιοχής και στην ψυχαγωγία των κατοίκων της Σμύρνης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται η ελληνική Τυπογραφία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία με μια σύντομη ιστορική αναφορά, ενώ παρουσιάζονται οι σημαντικότερες εφημερίδες που ενημέρωναν το κοινό της περιοχής καθώς και τα τοπικά τυπογραφεία όπου εκδίδονταν οι εν λόγω εφημερίδες. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο, παρουσιάζεται αναλυτικά η εφημερίδα Εστία. Δίνονται σημαντικές πληροφορίες τόσο για την εξέλιξή της μέσα στο χρόνο, πρώτα σαν περιοδικό στον ελλαδικό χώρο και έπειτα σαν εφημερίδα σε Ελλάδα και Σμύρνη, όσο και για την συμβολή της στην ενημέρωση της περιοχής. Στο τρίτο υποκεφάλαιο, δίνονται κάποιες επιπλέον πληροφορίες σχετικά με την αποδελτίωση.

Το πέμπτο κεφάλαιο περιέχει την ανάλυση της αποδελτίωσης δηλαδή τις μουσικοθεατρικές πληροφορίες μέσα από την εφημερίδα Εστία. Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται οι συγγραφείς, οι συνθέτες και τα έργα τους και τοποθετείται αυτούσιο το κάθε κείμενο της στήλης που αποσπάστηκε από την εφημερίδα, δίνοντας απευθείας το πρωτότυπο κείμενο στον αναγνώστη χωρίς να χρησιμοποιείται πολυτονικό σύστημα.

Στο έκτο κεφάλαιο περιγράφονται οι θιάσοι που εμφανίζονται στην πόλη της Σμύρνης το 1922 σύμφωνα με την αποδελτίωση της εφημερίδας Εστία και οι συντελεστές τους. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι δεν βρέθηκαν βιβλιογραφικές πηγές που να δίνουν επιπλέον πληροφορίες για τους θιάσους και τα αποτελέσματα ήταν μόνο πληροφορίες που αντλήθηκαν από την αποδελτίωση και την ανάλυση κειμένου. Στο τελευταίο κεφάλαιο βρίσκονται τα αποτελέσματα της έρευνας ενώ ακολουθεί πίνακας που καταγράφει όλα τα έργα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η πολιτική κατάσταση τον 19^ο και 20^ο αιώνα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

1.1. Η προσπάθεια εκδυτικισμού του Οθωμανικού κράτους

Η πορεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τον 19^ο αιώνα, την περίοδο των μεταρρυθμίσεων, γνωστή ως Τανζιμάτ, έφερε στο προσκήνιο σημαντικές αλλαγές όπως η είσοδος του καπιταλισμού στη χώρα, καθώς και κοινωνικές αλλαγές, όπως η ανάδειξη μιας νέας αστικής τάξης ανάμεσα στις μουσουλμανικές κοινότητες. Αν και η αρχή των μεταρρυθμίσεων έχει συνδεθεί με το έτος 1839 όταν εκδόθηκε το πρώτο διάταγμα, στην πραγματικότητα, οι κοινωνικό-πολιτικές εξελίξεις χρονολογούνται από το 1826, έτος κατάργησης των επίλεκτων στρατιωτών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, των γενίτσαρων, μέχρι το 1856, όταν με τη συνθήκη των Παρισίων θεσπίστηκε το δεύτερο διάταγμα¹.

Απόπειρες για ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις που θα αναβάθμιζαν το βιοτικό επίπεδο του λαού αλλά και την κρατική λειτουργία ξεκίνησαν ήδη από τα χρόνια που ήταν στην εξουσία ο σουλτάνος Σελίμ Γ', ο οποίος παρά τα συνεχόμενα προβλήματα και τις δυσκολίες που αντιμετώπισε, ένα από τα οποία ήταν και το στρατιωτικό σώμα των γενίτσαρων, δεν σταμάτησε την προσπάθεια για την ανάπτυξη της χώρας. Η δημιουργία ενός εκσυγχρονισμένου στρατού, με την ονομασία *nizam-idjedid*², από τον σουλτάνο Σελίμ Γ', προσπαθώντας να εκσυγχρονίσει τους απαρχαιωμένους κοινωνικούς, οικονομικούς, διοικητικούς και στρατιωτικούς θεσμούς, προκάλεσε δυσαρέσκεια στους γενίτσαρους καθώς απειλούνταν τα συμφέροντά τους, με αποτέλεσμα το 1807 να φυλακίσουν και ένα χρόνο αργότερα να σκοτώσουν τον σουλτάνο³. Το σώμα των γενίτσαρων έζησε επαναστατικά και πολλές φορές παρασιτικά, ασκώντας βία και εισχωρώντας σε ξένες περιουσίες του λαού⁴. Η διάλυση των στασιαστών γενίτσαρων, έγινε από τον επόμενο σουλτάνο, Μαχμούτ Β', στις 14 Ιουνίου του 1826 στο Ατ Μεϊντανί, από τον πρώην γενίτσαρο Χουσεΐν, διοικητή των στρατευμάτων στην ασιατική πλευρά των Δαρδανελίων, ο οποίος με στρατιώτες και πυροβολητές, κίνησε κατά των γενίτσαρων, διασχίζοντας τον Βόσπορο προς την

¹G. Castellan, *Ιστορία των Βαλκανίων(14ος-20ος αιώνας)*, Αθήνα, Γκοβοστής, 1991, σ.375

²G. Castellan, *ό.π.*, σ.375

³X. Κονταρίδης, *Ο Οθωμανικός Στρατός 1299-1922*, Αθήνα, Ευρασία, 2012, σ 343

⁴X. Κονταρίδης, *ό.π.*, σ.352-355

Κωνσταντινούπολη⁵. Όταν ο σουλτάνος ανακοίνωσε την συγχώνευση των γενίτσαρων σε νέα σώματα χωρίς την κατάργησή τους, αυτό εξόργισε τους γενίτσαρους και αγανακτισμένοι συγκεντρώθηκαν στον αρχαίο Ιππόδρομο ζητώντας αγανακτισμένοι το κεφάλι του σουλτάνου. Έπειτα από εντολή του μεγάλου βεζίρη οι γενίτσαροι κανονιοβολήθηκαν και όσοι επέζησαν εκτελέστηκαν⁶. Η εξάλειψη των γενίτσαρων σηματοδοτούσε το τέλος μιας ομάδας ανθρώπων που ήταν ένα συνεχόμενο πλήγμα για την αναβάθμιση της χώρας, δεδομένης της αρνητικής τους διάθεσης προς οποιαδήποτε προοδευτική μεταρρύθμιση.

Ήδη από τον 18^ο αιώνα η γραφειοκρατία εμπόδιζε τη σωστή λειτουργία του συστήματος. Η ανάγκη υποστήριξης από τα δυτικά κράτη έναντι της επιθετικότητας της Ρωσικής Αυτοκρατορίας ήταν απαραίτητη. Η Ρωσία, επωφελούμενη από την παρακμή της οθωμανικής αυτοκρατορίας, είχε κατακτήσει μεγάλες εκτάσεις στο Δούναβη και στη Μαύρη Θάλασσα⁷, ενώ ασκούσε ανοιχτά πόλεμο εναντίον των Οθωμανών, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την καταστροφή του οθωμανικού στρατού στη Ναυμαχία της Σινώπης το 1853⁸. Παράλληλα, η ανάγκη της εδαφικής ενότητας εξαιτίας των έντονων εθνικιστικών κινημάτων από τους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς που ζούσαν στην περιοχή και που συνεχώς αυξάνονταν⁹, καθώς και η οικονομική και πολιτική ευμάρεια της Δύσης, συνέβαλαν έτσι ώστε εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να επικρατήσουν οι απόψεις υπέρ των μεταρρυθμίσεων εκδυτικισμού. Ουσιαστικά, ο κύριος σκοπός ήταν η δημιουργία ενός νέου κεντρικού κρατικού μηχανισμού που με τη λειτουργικότητά του θα μπορούσε να υπερισχύσει σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας¹⁰.

Όλα τα χρόνια των μεταρρυθμίσεων υπήρχε μια εσωτερική αναστάτωση στη χώρα, κάτι που φυσικά επηρέασαν και οι σταδιακές αλλαγές των διαδόχων της εξουσίας. Μετά τη φυλάκιση και δολοφονία του προοδευτικού σουλτάνου Σελίμ Γ, που προσπάθησε με μεταρρυθμιστικά μέτρα να αναδημιουργήσει την οργάνωση της διοίκησης, την αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος και τη χειραφέτηση των

⁵Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2007, σ.586-587

⁶G. Castellan, *ό.π.*, σ.375

⁷Σ. Σταυριανός, *ό.π.*, σ.445

⁸Σ. Σφέτας, *Εισαγωγή στη Βαλκανική ιστορία*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2009-2011, σ. 115

⁹P. Αργυροπούλου, *Σμύρνη η Μητρόπολη του Μκρασιατικού Ελληνισμού, Η Ελληνική κοινότητα της Σμύρνης την Εποχή του Διαφωτισμού*, Αθήνα, Έφεσος, σ.23

¹⁰Yildiz Atasoy, *Turkey, Islamists and Democracy*, Λονδίνο 2005, σ. 32

γυναικών¹¹, έρχεται η ανατροπή του Μουσταφά Δ΄ από τον στρατιώτη του Σελίμ Γ΄, Μουσταφά Μπαϊρακτάρη. Στη συνέχεια η πολυετής και γεμάτη ανατροπές παραμονή στην εξουσία του Μαχμούτ Β΄, με σημαντικές στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις, όπως την κατάργηση των γενίτσαρων και την ίδρυση στρατιωτικών σχολών, φανερώνουν την ανερχόμενη αναπτυξιακή αλλαγή. Ένα πρώτο βήμα εκσυγχρονισμού έγινε το 1836 όταν ο Μαχμούτ Β΄ προσπάθησε να εξευρωπαϊσει την κυβέρνηση δημιουργώντας ένα Υπουργείο Εσωτερικών, ένα Υπουργείο Εξωτερικών και δύο χρόνια αργότερα το Υπουργείο Εμπορίου και Δημοσίων σχέσεων¹².

18 ^{ος} - 19 ^{ος}	Σελίμ Γ΄	1789 - 1807
19 ^{ος}	Μουσταφά Δ΄	1807 - 1808
19 ^{ος}	Μαχμούτ Β΄	1808 - 1839
19 ^{ος}	Αμπντούλ Μετζίτ	1839 - 1861
19 ^{ος}	Αμπντούλ Αζίζ	1861 - 1876
19 ^{ος}	Μουράτ Ε΄	1876
19 ^{ος} - 20 ^{ος}	Αμπντούλ Χαμίτ Β΄	1876 - 1909
20 ^{ος}	Μωάμεθ Ε΄ - Ρεσάντ	1909 - 1918
20 ^{ος}	Μωάμεθ ΣΤ΄ - Βαχιντεντίν	1918 - 1922

Το πρώτο διάταγμα μεταρρυθμίσεων της περιόδου των Τανζιμάτων που θα εκδώσει ο σουλτάνος Αμπτούλ Μετζίντ με την αναρρίχηση του στο θρόνο και υπό την πίεση των ξένων δυνάμεων, ήταν το Gulhane Hatt-ı Serif, στις 3 Νοεμβρίου του 1839, σύμφωνα με τα δικαιώματα του ανθρώπου της Γαλλικής Επανάστασης, με απώτερο στόχο τη δημιουργία μιας διοίκησης που να εξασφαλίζει την ισοτιμία όλων των κατοίκων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ακόμα και στον μη μουσουλμανικό πληθυσμό, καθώς και προστασία ζωής και περιουσίας των υπηκόων και φορολογία ανάλογη με το εισόδημα¹³. Πιο πριν, η αύξηση της φορολογίας και η κατάργηση των συντεχνιών φαίνεται να υποσκάπτει τη νομική δικαιοσύνη των μη μουσουλμάνων, το οποίο γέννησε εξεγέρσεις, όπως το ελληνικό επαναστατικό κίνημα του 1821 κατά του

¹¹Σ. Σταυριανός, ό.π, σ.433

¹²G. Castellan, ό.π, σ. 376

¹³Σ. Σφέτας, ό.π, σ.117

σουλτάνου¹⁴, με αφορμή τον αποκεφαλισμό του Αλή Πασά στα Γιάννενα, και την εξόντωση των γενιτσαρικών ταγμάτων στην περιοχή από τους Έλληνες¹⁵.

Το 1840 φαίνεται να είναι μια χρονιά για την αυτοκρατορία με νέες κοινωνικές και πολιτικές δυναμικές. Αρχικά, δημοσιεύτηκε ο «Αστικός Κώδικας», ο οποίος συντάχθηκε σύμφωνα με τα πρότυπα του Ναπολεόντειου Κώδικα. Ο σουλτάνος έχει την αρμοδιότητα να εκδίδει και να εκτελεί τους νόμους, με βοηθούς τον μεγάλο βεζίρη και τον σείχη του Ισλάμ. Ο μεγάλος βεζίρης έφερε ευθύνη για θέματα του δημοσίου ενώ ο δεύτερος έλεγε τους νέους νόμους του σουλτάνου κατά πόσο ανταποκρίνονταν και συμφωνούσαν με το Κοράνι. Το Ντιβάνι, ένα ιδιαίτερο συμβούλιο άρχισε να αποκτά μεγαλύτερη ισχύ, ενώ στον τομέα της διοίκησης εκτός από τον τίτλο του Υπουργού προστέθηκε και η αρμοδιότητα του Προέδρου του συμβουλίου του Κράτους. Την ίδια χρονιά, η αυτοκρατορία διαιρέθηκε σε 36 εγιαλέτ, εκ των οποίων τα 15 βρίσκονταν στην Ευρώπη και χωρίζονταν σε σαντζάκια, kaza και nahije. Ο μη μουσουλμανικός πληθυσμός χωρίζεται σε 5 κοινότητες, στην ελληνική κοινότητα (Rum Millet), την αρμένικη κοινότητα, που από το 1838 διαχωρίστηκαν οι Αρμένιοι και οι Αρμένιοι-συνίτες (καθολικοί εξαρτώμενοι από την Ρώμη), την ισραηλίτικη και την καθολική κοινότητα. Η κάθε κοινότητα είχε αρχηγό της έναν πατριάρχη (millet bachi). Επιπλέον, το 1840 χριστιανοί συμμετείχαν στο «συμβούλιο προκρίτων», ένα σύστημα τοπικής κυβέρνησης που συγκροτήθηκε από τον Ρεσίντ Πασά¹⁶.

Στον τομέα της στρατολόγησης, αλλαγές έφερε ο νέος νόμος που εκδόθηκε το 1843 από τον βεζίρη Ριζά Μπέη. Έχει βάση την ισότητα των υπηκόων και το πρόγραμμα στρατολόγησης εμπεριέχει κλήρωση, πενταετή ενεργό θητεία, μετά επταετή εφεδρεία, με περιόδους μετεκπαίδευσης ένα μήνα το χρόνο. Δύο χρόνια αργότερα, το 1845 ο Ρεσίντ Πασά επιχείρησε ένα νέο μεταρρυθμιστικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, με επιρροές και στοιχεία από το γαλλικό σύστημα, το οποίο προέβλεπε μια δωρεάν και υποχρεωτική στοιχειώδη εκπαίδευση, δευτεροβάθμια εκπαίδευση με 6 λύκεια και μία ανώτερη εκπαίδευση με σύγχρονες ανώτερες σχολές (ιατρική, στρατιωτική, ναυτική, και γεωπονική σχολή). Αυτή η νέα μεταρρύθμιση αφορούσε μόνο τους μουσουλμάνους και προχωρούσε πολύ αργά λόγω έλλειψης χρημάτων, ενώ

¹⁴ D. Quataert, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι Τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006, σ.101

¹⁵ Σ. Σταυριανός, ό.π, σ.585

¹⁶ G. Castellan, ό.π, σ. 378-379

οι χριστιανοί θα συνεχίσουν να στέλνουν τα παιδιά τους στα λιγοστά σχολεία των κληρικών¹⁷.

Το 1856, θεσπίστηκε το δεύτερο διάταγμα khatt-i humayun με τη συνθήκη των Παρισίων, όπου ουσιαστικά διασφάλιζε ξεκάθαρα την ισοτιμία των μη μουσουλμανικών πληθυσμών καταργώντας τις διακρίσεις εις βάρος τους και παρέχοντας εγγυήσεις για την ασφάλεια της ζωής τους και της περιουσίας τους, όπως φορολογία ανάλογη με τα περιουσιακά τους στοιχεία καθώς και δικαιώματα στη στράτευση και δικαίωμα συμμετοχής στο δημόσιο¹⁸. Πιο συγκεκριμένα, διασφαλίστηκε το δικαίωμα διορισμού σε δημόσιες υπηρεσίες, συμμετοχή σε συμβούλια αυτοδιοικούμενων περιοχών του Οθωμανικού κράτους καθώς και η δυνατότητα να μπορούν να εκλέγονται μέλη του Κοινοβουλίου¹⁹. Ένα ακόμα σημαντικό γεγονός που εγκαινίασε μια νέα εποχή στην Οθωμανική κοινωνία ήταν το 1847, όταν στον τομέα της δικαιοσύνης αφαιρέθηκαν κάποιες αρμοδιότητες από τα θρησκευτικά δικαστήρια και μεταβιβάστηκαν στα αστικά δικαστήρια κάνοντας φανερή τη σταδιακή απομάκρυνση από το συντηρητικό θεοκρατικό σύστημα²⁰. Η εκκοσμίκευση του δικαίου ήταν φανερή και ενισχύθηκε σύμφωνα με γαλλικά πρότυπα ο ποινικός κώδικας, ο εμπορικός κώδικας και ο αστικός κώδικας²¹.

Η ενσωμάτωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον δυτικό καπιταλισμό έφερε νέες κοινωνικές δυναμικές. Τα προνόμια που απέκτησε ο μη μουσουλμανικός πληθυσμός ευνόησαν τη δημιουργία μιας νέας αστικής τάξης, η οποία με τη σειρά της άρχισε να εξαπλώνεται σε περιοχές που θα μπορούσε να ευδοκιμήσει, όπως για παράδειγμα παραλιακές περιοχές που ευνοούσαν το εμπόριο, δημιουργώντας νέα εμπορικά κέντρα όπως η Σμύρνη, η Μερσίνη και η Τραπεζούντα²². Οι μεταρρυθμιστικές αναδιοργανώσεις, σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, ευνόησαν την οικονομία της περιοχής. Οι συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου που υπογράφηκαν κατά το διάστημα 1838-1841 υπήρξαν το σημείο καμπής, με σημαντικότερη αυτή του Balta Limani, η οποία υπογράφηκε μεταξύ Βρετανίας και Τουρκίας το 1838, έπειτα από διαμαρτυρία των βρετανών εμπόρων για προβλήματα που αντιμετώπιζαν, όπως ήταν οι υπέρογκοι

¹⁷G. Castellan, ό.π, σ.379-380

¹⁸Σ.Σφέτας, ό.π, σ.118

¹⁹Niyazi Kizilyurek, *Κεμαλισμός*, Αθήνα 2006, σ.29

²⁰G. Castellan, ό.π, σ. 379

²¹Σ.Σφέτας, ό.π, σ.118

²²Σ. Αναγνωστοπούλου, *Μ. Ασία 19ος αι.-1919: Οι ελληνορθόδοξες Κοινότητες: από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*, Αθήνα, Πεδίο, 2013, σ. 307-308

φόροι μεταφόρτωσης, οι εξωτερικοί δασμοί και το μονοπώλιο, με σκοπό την ενίσχυση του εξαγωγικού εμπορίου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας²³. Η Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα μέσω της Βιομηχανικής Επανάστασης και την ανάπτυξη του Καπιταλισμού, υπήρξε η ισχυρότερη δύναμη στον κόσμο, και η Μεγάλη Βρετανία λόγω της οικονομικής και πολιτικής της κυριαρχίας εκμεταλλευόταν τον πλούτο των αποικιών της και μέσω των εξαγωγών επένδυε στον υπόλοιπο κόσμο. Το εμπόριο της Βρετανίας ήταν πρώτο σε παγκόσμια κλίμακα και έπαιζε καθοριστικό ρόλο στο εμπόριο ανταλλαγών μεταξύ της Ευρώπης και του ανατολικού κόσμου²⁴. Αυτές οι νέες προδιαγραφές προϋπέθεταν και νέα νομικά πλαίσια για το εμπόριο και για τη γη. Όσον αφορά τις ρυθμίσεις του εμπορίου η Οθωμανική Αυτοκρατορία έρχεται σε επαφή με τον τόκο²⁵ ενώ για τη γη ενισχύεται η ατομική ιδιοκτησία²⁶.

Σημαντικό πολιτικό γεγονός ήταν ο εκθρονισμός του σουλτάνου Αμπντούλ Αζίζ και η δολοφονία του από γραφειοκράτες και στρατιωτικούς που ήθελαν να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους και ήταν αντίθετοι με τη δυτικότροπη μεταρρυθμιστική πολιτική του. Η δολοφονία του σουλτάνου ήταν ένα πρωτοφανές γεγονός που κλόνιζε την ηθική πλευρά της χώρας²⁷.

Μετά την τρίμηνη θητεία του Μουράτ Ε' που ανέλαβε την εξουσία το 1876, χρονιά θανάτου του προηγούμενου σουλτάνου Αμπντούλ Αζίζ, τον θρόνο διαδέχτηκε ο αδερφός του Αμπντούλ Χαμίτ Β' τον Αύγουστο του 1876, ο οποίος έμεινε στην εξουσία για 33 χρόνια. Ο νέος σουλτάνος ήρθε αντιμέτωπος με τα συνεχόμενα πλήγματα που ταλαιπώρησαν την αυτοκρατορία και σηματοδότησαν το τέλος της περιόδου Τανζιμάτων. Ο δυσμενής Ρωσικός πόλεμος οδήγησε στη στρατιωτική ήττα από τους Ρώσους στις 14 Μαρτίου 1878 και την εδαφική συρρίκνωση της χώρας μετά από απώλειες στον πόλεμο. Με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και Βερολίνου το 1878 χάθηκε ένα μεγάλο μέρος των ευρωπαϊκών εδαφών της αυτοκρατορίας όπως η Ρουμανία, Σερβία, Μαυροβούνιο, Βουλγαρία και κάποια ασιατικά μέρη της αυτοκρατορίας που παραχωρήθηκαν στη Ρωσία²⁸. Την ίδια χρονιά η περιοχή της

²³Σ. Σταυριανός, ό.π, σ.619

²⁴Michel Beaud, *Η Ιστορία του Καπιταλισμού. Από το 1500 έως το 2000*, Αθήνα, Ηλέκτρα, 2008, σ.162-163

²⁵Kizilyurek, ό.π, σ.30

²⁶Atasoy, ό.π, σ.33

²⁷Χ. Κονταρίδης, ό.π, σ.343

²⁸Ε. Driault, *Το ανατολικό ζήτημα : από τις αρχές του έως τη συνθήκη των Σεργίων*, Αθήνα, Ιστορητής, 1997, σ. 483-484

Μακεδονίας τέθηκε υπό διεθνή έλεγχο επιτροπής. Γάλλοι, Ρώσοι και Αυστριακοί στρατιωτικοί απέκτησαν την παράλληλη διοίκηση με τους Οθωμανούς. Για τη χρηματοδότηση του οθωμανικού στρατού που θα βοηθούσε στον χειρισμό του Μακεδονικού Ζητήματος, το 1903, ζητείται από τον Βαλί Καμίλ να εισπράξει φόρους, με την ονομασία *temettu*, μόνο από καταστήματα ορισμένων Ελλήνων επιχειρηματιών μέσω της αστυνομίας, γεγονός που προκάλεσε έντονη αντίδραση των Ελλήνων. Ο Έλληνας πρόξενος Σταμάτης Αντωνόπουλος υπήρξε απεσταλμένος για την αντιμετώπιση του προβλήματος ζητώντας από τον Βαλί Καμίλ να μην ξαναενοχλήσει του Έλληνες εμπόρους. Η σύγκρουση συνεχίστηκε και προκάλεσε έντονους διαπληκτισμούς και διαμαρτυρίες. Χρειάστηκε η επέμβαση Βρετανού πρόξενου για να υποχωρήσουν και οι δύο πλευρές και το θέμα να μην πάρει άλλη έκταση²⁹. Επίσης, τον ίδιο χρόνο παραχωρήθηκε η Κύπρος στη Μεγάλη Βρετανία, ενώ στην Αυστρία ενσωματώνονται η Βοσνία- Ερζεγοβίνη³⁰. Το 1881 η Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης, όπου παραχωρήθηκαν η Θεσσαλία και το τμήμα της Άρτας, η δημιουργία της Κρητικής Πολιτείας το 1889 με την αναγνώριση της Κρήτης ως αυτόνομου κράτους, καθώς και η εξέγερση των Αρμενίων το 1894 στη Κωνσταντινούπολη για τη διεκδίκηση της αυτονομίας τους έδειχναν την πλήρη σύγχυση που επικρατούσε στην οθωμανική χώρα³¹.

1.2. Η εμφάνιση των Νεότουρκων

Η συνεχής οικονομική ενσωμάτωση της χώρας στην Ευρώπη και οι έντονες κοινωνικές αλλαγές, οι οποίες πολλές φορές δεν ήταν εύκολα διαχειρίσιμες, ήταν μια πραγματικότητα για την Οθωμανική Αυτοκρατορία του 20^{ου} αιώνα. Ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα άρχιζαν να εμφανίζονται νέα ιδεολογικά ρεύματα και μια αντιπολίτευση στην Ευρώπη, επηρεασμένη από τον ευρωπαϊκό θετικισμό, γνωστή σαν Νεότουρκοι³². Τα μέλη της ήταν κυρίως αξιωματικοί, φοιτητές και υπάλληλοι που συσπειρώθηκαν εναντίον της απολυταρχίας με σκοπό να αποσπαστούν από το Κοινοβούλιο και το Σύνταγμα.

²⁹V. Kechriotis, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Experience and performance in a shifting political landscape: The Greek-Orthodox community of Izmir/Smyrna at the turn of the 20th century*, 2011, σ.67-70

³⁰E. Zurcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.126

³¹E. Zurcher, *The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement, 1905-1926*, Netherland, Brill, 1984, σ.15

³²D.Quataert, ό.π, σ.95-128

Το 1889, τέσσερις φοιτητές, μέλη της Στρατιωτικής Σχολής Ιατρικών Επιστημών, δημιούργησαν την Επιτροπή για την Οθωμανική Ενότητα (Ittihad-I Osmani Cemiyeti). Τα μέλη της ήταν ομογενείς, αλλοεθνείς, μουσουλμάνοι και αλλόθρησκοι και από διάφορα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα, με κοινό στόχο το κοινό συμφέρον όλων³³. Τη διοίκηση αυτής της εταιρίας ανέλαβε το 1895 ένας άνθρωπος όντας φοιτητής στη Γαλλία με ριζοσπαστικές ιδέες και φιλοδοξίες, ο Αχμέτ Ριζά³⁴, και μετονομάστηκε σε «Ittihat ve Terraki Cemiyeti», δηλαδή Επιτροπή για την Ένωση και την Πρόοδο, η οποία αποτελούνταν και αυτή από μέλη διαφορετικών εθνοτήτων που ήταν πρόθυμα να συνεργαστούν κάτω από την οθωμανική διακυβέρνηση. Όσο το κίνημα αντίδρασης άκμαζε, ομάδα Οθωμανών διαφωνούντων, οι οποίοι ήταν ενάντια στο χαμιδικό καθεστώς, είχαν βρει καταφύγιο στην Ευρώπη, στηρίζοντας την Επιτροπή, όπως ο πασάς Νταμάτ Μαχμούντ και οι δύο γιοι του, ένας εκ των οποίων ήταν και ο Σαμπαχεντίν μπέη³⁵. Το πρώτο Συνέδριο τη Επιτροπής (Congress of Ottoman Liberals) πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι το 1902 μετά από πρόσκληση του πρίγκιπα Σαμπαχεντίν³⁶. Από τη μια πλευρά, εμφανίζεται ο Αχμέτ Ριζά με τις ριζοσπαστικές του ιδέες, που δεν δέχονταν κανένα είδος βίας και διεθνούς παρέμβασης, με βλέψεις για μια ανεξάρτητη αυτοκρατορία, ενώ από την άλλη πλευρά ο πρίγκιπας Σαμπαχεντίν αποδεχόταν μια ξένη παρέμβαση ως μέσο για την εκτόπιση του Αμπντούλ Χαμίτ Β³⁷, αλλά συγχρόνως υποστήριζε την τοπική αυτονομία και την πλήρη ανάπτυξη της κοινότητας και των λαών της. Η υποστήριξη αυτής της αντιπολίτευσης από τους Έλληνες καθώς και η έλλειψη στρατιωτικής δύναμης ήταν κάτι που δυσανεστούσε τους Τούρκους³⁸. Κατά τη διάρκεια της διάσκεψης έγιναν εμφανείς οι μεταξύ τους διαφορές με αποτέλεσμα τη διάσπαση των δύο ομάδων. Ο Σαμπαχεντίν δημιούργησε την Επιτροπή Οθωμανών Φιλελευθέρων και την Επιτροπή για την ιδιωτική πρωτοβουλία και αποκέντρωση με στόχο την υπεράσπιση και αυτονομία των θρησκευτικών εθνοτήτων και την ενίσχυση του ιδιωτικού τομέα. Ο Αχμέτ Ριζά, από την άλλη πλευρά, ίδρυσε την Επιτροπή για την Ένωση και Πρόοδο, μια οργάνωση με στοιχεία συντηρητικού εθνικισμού, αυστηρών ελιτιστικών θεωριών

³³E. Zürcher, *The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement*, 1905-1926 σ.13

³⁴S.J Shaw & E.K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, σ.256

³⁵X. Κονταρίδης, ό.π, σ.391

³⁶E. Zürcher, *The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement*, σ.17

³⁷X. Κονταρίδης, ό.π, σ.391

³⁸Σ. Σταυριανός, ό.π, σ.984

και αποστροφή σε οποιαδήποτε ενσωμάτωση με τη Δύση, η οποία σε αντίθεση με την Επιτροπή Οθωμανών Φιλελευθέρων, που μέχρι το 1906 είχε διαλυθεί, είχε μεγάλη απήχηση. Το 1907 η Επιτροπή για την Ένωση και Πρόοδο θα συγχωνευτεί με την Osmanlu Hurriyet Cemiyeti, δηλαδή Επιτροπή για την οθωμανική αυτοκρατορία, η οποία δημιουργήθηκε το 1906 από στρατιωτικούς, μερικοί εκ των οποίων ανήκαν στην Τρίτη Οθωμανική Στρατιά. Με τη σειρά της αυτή η επιτροπή, το 1907, θα συσπειρωθεί με την ομάδα του Αχμέτ Ριζά στο Παρίσι, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί η νέα οργάνωση που ονομάστηκε Επιτροπή Ένωση και Πρόοδος (ΕΕΠ)³⁹.

Το 1908, ενώ η αυτοκρατορία είχε σοβαρά οικονομικά προβλήματα και το δυτικό κεφάλαιο όλο και αυξανόταν, το Μακεδονικό Ζήτημα έρχεται πάλι στο προσκήνιο και γίνεται η αφορμή για την εξέγερση των Νεότουρκων. Ο Σουλτάνος υποκύπτει στην πίεση των Νεότουρκων της Θεσσαλονίκης για την επαναφορά του Συντάγματος του 1876, ενώ η συνθήκη του Βερολίνου που διαμελίζει την Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν ένα μεγάλο πλήγμα για τον σουλτάνο που έβλεπε να κλονίζεται η θέση του⁴⁰. Το 1909, οι οπαδοί του σουλτάνου ήρθαν σε σύγκρουση με το στρατό του νεοτουρκικού Κομιτάτου της Κωνσταντινούπολης, όταν επιχείρησαν να ασκήσουν εξουσία με τη βία στην Κωνσταντινούπολη. Για αυτήν την αντεπανάσταση, κατηγορήθηκε ο σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ και ως αντίποινα τον εκθρονίζουν βάζοντας στη θέση του τον σουλτάνο, Μωάμεθ Ε΄ Ρεσάντ. Από εκείνη τη στιγμή και στο εξής αφαιρείται από τον σουλτάνο το δικαίωμα να διαλύει τη Βουλή, κάτι που αυτόματα του στέρησε την απόλυτη εξουσία, η οποία παρέμεινε στα χέρια των συντηρητικών και εθνικιστών Νεότουρκων μέχρι το 1918⁴¹.

Τα πρώτα χρόνια της επαναφοράς του Συντάγματος αναπτέρωσαν το ηθικό των Νεότουρκων, κάτι που δεν θα κρατήσει για πολύ αφού σύντομα έρχονται στο προσκήνιο οι Βαλκανικοί Πόλεμοι όπου η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε όλα τα ευρωπαϊκά εδάφη, εκτός από την Αδριανούπολη, το Σκουτάρι, τα Γιάννενα και την Κωνσταντινούπολη. Κατά τη διάρκεια των πολεμικών εμπλοκών το 1912, ενώ ο ελληνικός στρατός συνέχιζε να διεκδικεί τα Γιάννενα, όταν πραγματοποιήθηκε η διάσκεψη στο Λονδίνο, έγινε ξεκάθαρη η αποφασιστικότητα των ευρωπαίων συμμάχων να αποκτήσουν τα ευρωπαϊκά κομμάτια που ήταν υπό τον έλεγχο των

³⁹Χ. Κονταρίδης, ό.π, σ.391-392

⁴⁰Σ. Σταυριανός, ό.π, σ.780-782

⁴¹Χ. Κονταρίδης, ό.π, σ.393-394

Οθωμανών, τα οποία ήταν και τα ισχυρότερα της αυτοκρατορίας. Μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων η ηττημένη χώρα προσπάθησε να αναδιοργανώσει τον εσωτερικό μηχανισμό, εκσυγχρονίζοντας τον στρατό της με τη γερμανική υποστήριξη. Η διαδικασία κατέστη δύσκολη καθώς ο εσωτερικός διχασμός των παρατάξεων ήταν έντονος. Παρόλα αυτά, η κατάσταση στο οθωμανικό ναυτικό βελτιώθηκε και η δημιουργία ενός νέου σιδηροδρομικού δικτύου υπήρξε ένα βήμα ανάπτυξης για τη χερσαία επικοινωνία της χώρας⁴².

1.3. Διαμάχη ανάμεσα στους Νεότουρκους και μη μουσουλμάνους και η καταστροφή της Σμύρνης το 1922

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους το μεταναστευτικό κύμα των προσφύγων στην οθωμανική επικράτεια και οι εδαφικές απώλειες ήταν η αφορμή για να έρθει πάλι στο προσκήνιο το θέμα της τουρκικής εθνικής ταυτότητας. Ο νέος στόχος ήταν η ενίσχυση της εθνικής οικονομίας προσπαθώντας να εμποδίσουν την επιρροή του ξένου κεφαλαίου και να αποκλείσουν τους υποστηριχτές του. Οι Έλληνες και οι Αρμένιοι ήταν οι διαχειριστές του ξένου κεφαλαίου, επομένως και αυτοί που θα έπρεπε οι Τούρκοι να αποδραστηριοποιήσουν για να λάβουν το κεφάλαιο⁴³. Εντωμεταξύ, ο τούρκικος μουσουλμανικός πληθυσμός της χώρας έχει αρχίσει να κρατάει μια πιο αμυντική στάση στους αλλόθρησκους, κάτι που ήταν εμφανές κυρίως με το ελληνικό στοιχείο κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς οι Έλληνες θεωρούνταν πιο κοντά στο μέρος των αντιπάλων⁴⁴.

Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι Νεότουρκοι προχώρησαν στην εκδίωξη των μη μουσουλμανικών πληθυσμών από σημαντικές περιοχές. Μια από αυτές ήταν και η περιοχή της Σμύρνης, όπου ένα μεγάλο μέρος του ξένου πληθυσμού, που στατιστικά ανέρχεται περίπου στους 240.000, αναγκάζεται να φύγει από τη χώρα⁴⁵.

Το 1918, με την υπογραφή της Συνθήκης του Μούδρου, παραχωρήθηκαν ξανά οι περιουσίες κάποιων Ελλήνων και Αρμενίων, κάτι το οποίο ανησύχησε ένα μεγάλο μέρος Οθωμανών μεγαλογαιοκτημόνων, οι οποίοι είχαν εκμεταλλευτεί τις περιουσίες μετά το διωγμό τους. Αυτό το γεγονός στάθηκε αφορμή για τη συμμετοχή τους στην

⁴²Χ. Κονταρίδης, ό.π, σ.409-410

⁴³Σ. Αναγνωστοπούλου, ό.π, σ.527

⁴⁴Σ. Αναγνωστοπούλου, ό.π, σ.523

⁴⁵Σ. Αναγνωστοπούλου, ό.π, σ.531

οργάνωση “Αδελφότητα Προάσπισης Δικαιωμάτων”, πρόεδρος της οποίας ήταν ο Μουσταφά Κεμάλ⁴⁶. Ο Μουσταφά Κεμάλ επηρεασμένος από πατριωτικές και φιλελεύθερες ιδέες, πρωτοεμφανίζεται στο πολιτικό προσκήνιο ήδη από το 1906 με την Εταιρία της Πατρίδας και της Ελευθερίας, ενώ συμμετείχε και σε σημαντικά γεγονότα στην ιστορία της χώρας του, όπως στον ιταλοοθωμανικό πόλεμο του 1911 και στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο πολεμώντας εναντίον των Βουλγάρων. Το 1919 απέκτησε το αξίωμα του Γενικού Στρατιωτικού Επιθεωρητή ενώ τον ίδιο χρόνο στο δεύτερο εθνικό Συνέδριο στη Σεβάστεια, ανακήρυξε τον Μουσταφά Κεμάλ ως πρόεδρο στην Εταιρεία για την Προάσπιση των Εθνικών Δικαιωμάτων⁴⁷. Με την κήρυξη του ιερού πολέμου εναντίον των εθνικιστών ο Κεμάλ προχώρησε το 1920 στη συνταγματική Μεγάλη Εθνοσυνέλευση όπου έγινε πρόεδρος της προσωρινής κυβέρνησης, Επιτροπής των Λαϊκών Επιτροπών. Αυτή η σπουδαία προσωπικότητα στην ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας, πέτυχε την ενίσχυση του εθνικού τουρκικού φρονήματος σε μια κρίσιμη για την Οθωμανική Αυτοκρατορία περίοδο, ενώ περιορίζοντας τη θρησκευτική εκπαίδευση και καταργώντας τον Ιερό νόμο του Ισλάμ με τις παγιωμένες αντιλήψεις που παραγκωνίζουν την ανάπτυξη του κράτους, προσπάθησε να δώσει στη χώρα έναν κοσμικό χαρακτήρα⁴⁸.

Με τις εδαφικές απώλειες σημαντικών περιοχών κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, το λιμάνι της Σμύρνης αναδεικνύεται σε ένα σημαντικό οικονομικό κέντρο που αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την εθνική οικονομική πολιτική των Νεότουρκων. Εφόσον το κεφάλαιο ήταν στα χέρια Ευρωπαίων και χριστιανών, το οθωμανικό κράτος συνέχισε την εκδίωξη των μη μουσουλμάνων. Ο έλεγχος στις εμπορικές συναλλαγές και στα βασικά αγαθά, η βεβαρημένη φορολογία, οι ασταμάτητες διαφθορές στο γραφειοκρατικό σύστημα και το προπαγανδιστικό κίνημα μέσω του τούρκικου Τύπου δυσκόλεψαν την ζωή των μη μουσουλμάνων⁴⁹.

Με την υπογραφή της Ανακωχής του Μούδρου στις 30 Οκτωβρίου του 1918 ο ενθουσιασμός των Ελλήνων ερχόταν αντιμέτωπος με τον αναβρασμό των Οθωμανών που έβλεπαν το όραμά τους να απομακρύνεται. Η απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη το 1919, που στάθηκε σαν επίτευγμα του τότε Έλληνα

⁴⁶Χ. Κονταρίδης, ό.π, σ.422-423

⁴⁷Χ. Κονταρίδης, ό.π, σ.422-423

⁴⁸B. Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τόμος 2, Παπαζήση, Αθήνα, 2002, σ.155-156

⁴⁹Μ. Κ. Συμυρνέλη, *Σμύρνη, η Λησμονημένη Πόλη, 1830-1930: Μνήμες ενός μεγάλου Μεσογειακού Λιμανιού*, Αθήνα, Μεταίχμιο, σ.225

πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου, πρεσβευτή της Μεγάλης Ιδέας, που θεωρούσε τη Σμύρνη το επίκεντρο του ελληνικού ιδεολογήματος, ήταν αρκετή για να πυροδοτήσει μια αιματηρή σύγκρουση μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, με αποτέλεσμα κατά τη διάρκεια των επιλοκών, να υπάρξουν μεγάλες απώλειες και από τις δύο πλευρές. Στη συνέχεια των πολιτικών εξελίξεων, η συνθήκη του Σεβρών το 1920 παραχωρεί στην Ελλάδα την περιοχή της Σμύρνης για πέντε χρόνια υπό την επίβλεψη του Σουλτάνου ενώ στο τέλος της περιόδου θα αποφαιζόταν με δημοψήφισμα αν η Σμύρνη θα παρέμενε στα χέρια των Οθωμανών ή θα προσαρτόταν στην Ελλάδα. Ωστόσο, η ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του 1920 καθώς και η άρνηση του ελληνικού στρατού να συμμετέχει στις αποφάσεις της οργάνωσης Μικρασιατικής Άμυνας, που δημιουργήθηκε από τον ελληνορθόδοξο πληθυσμό της πόλης το 1921 για την προστασία των κεκτημένων και του ελληνικού πληθυσμού, οδήγησαν στην πρόταση του 1922 για δημιουργία αυτόνομου μικρασιατικού κράτους με συγκεκριμένους όρους που δεν έπεισαν ούτε την τουρκική ούτε την ελληνική πλευρά. Το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα αρχίζει να εξασθενεί έπειτα από προβλήματα που προέκυψαν, όπως η εξάντληση της οικονομικής ενίσχυσης του ελληνικού κράτους, η κακή διοίκηση του στρατεύματος και η απουσία Μικρασιατών από αυτό. Παράλληλα, η ανασύσταση του οθωμανικού κεμαλικού στρατού μετά την απομάκρυνση των Άγγλων το 1921 τόσο στην οργάνωση όσο και στον εξοπλισμό άρχισε να δυσαρεστεί τον ελληνικό πληθυσμό της Σμύρνης και να πιέζει την κατάσταση ακόμα περισσότερο. Το τέλος του μικρασιατικού ελληνισμού στη Σμύρνη έφτασε στις 2 Σεπτεμβρίου του 1922, όταν ο στρατός του Κεμάλ μπαίνει στην πόλη. Ο τουρκικός στρατός πυρπόλησε την πόλη με αποτέλεσμα η φωτιά να καταστρέψει τις συνοικίες και να εμποδίσει τη φυγή του πληθυσμού. Τα θύματα του πολέμου τόσο στην ξηρά όσο και στη θάλασσα ήταν αναπόφευκτα όπως και η καταστροφή μιας από τις σπουδαιότερες πόλεις-λιμάνια στην ιστορία της αυτοκρατορίας. Η πυρκαγιά συντρίβει τη Σμύρνη, καταστρέφοντας μια κοιτίδα πολιτισμού, ένα σταυροδρόμι εμπορικών και καλλιτεχνικών οδών, που μέχρι και σήμερα, δεν έπαψε να είναι πόλος έρευνας και έλξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Οι εθνοτικές κοινότητες του πληθυσμού της Σμύρνης και οι συνοικίες της

2.1. Οι μουσουλμάνοι της Σμύρνης

Μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο πληθυσμός της Σμύρνης αυξάνεται λόγω των συνεχόμενων πολιτικών εξελίξεων. Το 1774 μετά τον πόλεμο με τη Ρωσία οι Τάταροι εγκαταλείπουν τη Μαύρη Θάλασσα και δημιουργούν στη Σμύρνη μια μουσουλμανική συνοικία με την ονομασία *kafe* μεταξύ του Όρους Πάγους και των μουσουλμανικών συνοικιών που ήδη υπήρχαν. Στα μέσα του επόμενου αιώνα, το 1854, ο πόλεμος της Κριμαίας είχε σαν επακόλουθο τη φυγή των μουσουλμάνων από την περιοχή στην πόλη της Σμύρνης, ενώ στα τέλη του ίδιου αιώνα η ήττα του οθωμανικού στρατού από τους Ρώσους στον πόλεμο του 1877-1878 δημιούργησε ένα ακόμα μεταναστευτικό κύμα μουσουλμάνων στην Ιωνική πρωτεύουσα με αποτέλεσμα η υπάρχουσα μουσουλμανική συνοικία να μεγαλώσει. Για τις ανάγκες των μουσουλμάνων προσφύγων, τους *μουχατζήρ (muhacir)*, δημιουργήθηκαν νέες συνοικίες, εντός κάποιων συγκεκριμένων εκτάσεων της νότιας περιοχής της πόλης, πιο συγκεκριμένα στις άκρες του όρους Πάγους και του Ντεγίρμενταγ⁵⁰. Από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα οι μουσουλμάνοι της αστικής τάξης φεύγουν από τη συνοικία τους και εγκαθίστανται σε άλλα σημεία της πόλης όπως στη φράγκικη συνοικία που γνώριζε μεγάλη ανάπτυξη εξαιτίας της κατασκευής της προκυμαίας, του περίφημου Κε, ενώ κάποιοι εγκαταστάθηκαν έξω από τη Σμύρνη, σε περιοχές όπως Κορδελιό και Μπουτζάς, όπου δημιουργήθηκαν νέες υποδομές, όπως το άνοιγμα της ακτοπλοϊκής γραμμής Σμύρνη-Κορδελιό ή η δημιουργία της σιδηροδρομικής γραμμής Σμύρνη-Αϊδίνιο μέσω Μπουτζά⁵¹. Ο μουσουλμανικός πληθυσμός που συνέβαλε στη δομική συγκρότηση της περιοχής, αποτελούνταν από διαφοροποιημένες κοινωνικές θέσεις. Στο ανώτερο κοινωνικό στρώμα υπήρχαν οι μεγαλοκτηματίες με εκτάσεις γης, στα περίχωρα αλλά και στα ενδότερα της πόλης, που αποτελούσαν κεφάλαιο παραγωγής εξαιτίας των οικονομικών δυνατοτήτων τους, όπως τα εργοστάσια. Στους εύπορους της περιοχής συγκαταλέγονταν και κάποιοι συμμετοχοί στα γραφεία και στο στρατό του οθωμανικού κράτους⁵², ενώ κάποιοι προεστοί μεγάλεμποροι, *αγιάν* όπως τους ονόμαζαν, είχαν τα

⁵⁰Μ. Κ. Σμυρνέλη, ό.π, σ.65

⁵¹ό.π, σ.69

⁵²Η. Georgelin, *Σμύρνη: Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους Εθνικισμούς*, Αθήνα, Κέδρος, 2007, σ.44

χάνια υπό την κατοχή τους, κοπάδια ζώων και καλλιεργήσιμες εκτάσεις⁵³. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι ευκατάστατοι μουσουλμάνοι σε αντίθεση με τους Ευρωπαίους δεν διέθεταν έναν δικό τους κύκλο συναναστροφής, σύμφωνα με τα δεδομένα της κοινωνικής τους τάξης. Τα πολυτελή καφενεία στην Προκυμαία και άλλοι κλειστοί χώροι, όπως οι αίθουσες κινηματογράφων ή θέατρα, ήταν τα μέρη συνεύρεσης όπου είχαν τη δυνατότητα να συναντηθούν με άλλους προνομιούχους είτε μουσουλμανικής είτε ευρωπαϊκής καταγωγής⁵⁴. Η μεσαία κοινωνική τάξη μουσουλμάνων είναι μικρή ως προς τον πληθυσμό και συμμετέχει σε διάφορους τομείς, όπως αυτός της εκπαίδευσης, της ιατρικής πρόνοιας, σε κάποιες βαθμίδες του στρατού κλπ. Στο κατώτερο κοινωνικό επίπεδο, που ανήκει και το μεγαλύτερο ποσοστό του μουσουλμανικού πληθυσμού, υπάρχουν, ειδικά στην επαρχία, κυρίως εργάτες όπως αχθοφόροι, τεχνίτες και εργάτες σε εργοστάσια⁵⁵. Λιγότερο τολμηροί και ευέλικτοι, οι μουσουλμάνοι δεν μιλούν άλλη γλώσσα πέρα από τη δική τους κάτι που δεν τους αφήνει να εξελιχθούν στον τομέα του εμπορίου και της ναυσιπλοΐας, σε αντίθεση με τις άλλες εθνότητες. Απλοί και φιλόξενοι, το μεγαλύτερο ποσοστό, αρκούνταν σε απλά πράγματα, όπως σε εργασίες κυρίως του πρωτογενούς τομέα, καλλιέργεια της γης, κτηνοτροφία, επεξεργασία μετάλλων κλπ⁵⁶.

Όπως προαναφέρθηκε, η μουσουλμανική συνοικία στήθηκε στη νότια περιοχή της πόλης, στις νότιες πλαγιές του Όρους Πάγους και σε απόσταση από την παραλιακή περιοχή της πόλης. Στο εσωτερικό της, η συνοικία δεν γνωρίζει πολεοδομία σύμφωνα με δυτικά πρότυπα όπως στις ευρωπαϊκές και ορθόδοξες συνοικίες, κρατώντας έναν παραδοσιακό χαρακτήρα. Αποτελείται από στενά σοκάκια που κάνουν γραφική την περιοχή, ενώ βρίσκεται κοντά στα παζάρια που είναι ένα μέσο βιοπορισμού των μουσουλμάνων. Πέρα από το εμπόριο, οι μουσουλμάνοι εκμεταλλεύονται και τη γη της περιοχής τους, δημιουργώντας αμπέλια και ελαιώνες στη δυτική πλευρά της συνοικίας, μεταμορφώνοντας ανεκμετάλλευτα μέρη σε περιποιημένα και κερδοφόρα κτήματα. Ως χώροι λατρείας λειτουργούν τα λιγοστά τζαμιά, ενώ στη συνοικία γίνεται κρατική παρέμβαση, αναβαθμίζοντας την περιοχή και δημιουργώντας φυλακή, στρατόπεδο και Δημαρχείο⁵⁷. Το τούρκικο νοσοκομείο μεγάλο και καλά συντηρημένο

⁵³Μ. Κ. Σμυρνέλη, ό.π, σ.67

⁵⁴Μ. Κ. Σμυρνέλη, ό.π, σ.70-71

⁵⁵ό.π, σ.65-68

⁵⁶C. Scherzer, *Σμύρνη: Γεωγραφική, Οικονομική και Πολιτιστική Θεώρηση*, τόμος 1, Αθήνα, Ιστορίτης, 1995, σ.108-112

⁵⁷H. Georgelin, ό.π, σ.56

δέχεται όλους τους ασθενείς ανεξαρτήτως καταγωγής και θρησκείας και συντηρείται από δωρεές⁵⁸. Για την εκπαίδευση, η οποία δεν ήταν υποχρεωτική, δεν προβλέπονται ιδιαίτερες επενδύσεις, με αποτέλεσμα να μην έχουν δημιουργηθεί βασικές υποδομές για λειτουργικά σχολεία ή άλλα μορφωτικά κέντρα, όπως συμβαίνει στις άλλες συνοικίες. Η πρωτοβάθμια ουσιαστική εκπαίδευση φαίνεται εγκαταλελειμμένη και οι συνθήκες μαθημάτων παρακμιακές: *«Στο ισόγειο ενός σαρακοφαγομένου σπιτιού, τα παιδιά είναι καθισμένα πάνω σε μια ψάθα, γύρω από το δάσκαλό τους και μπορεί να λεχθεί χωρίς υπερβολή πως είναι ξαπλωμένα στα πόδια του. Ο ιμάμης του γειτονικού τεμένους, που, για να μην πλήξει κάνει τη δουλειά του παιδαγωγού, κάθεται σε μια έδρα αρκετά χαμηλή. Εφοδιασμένος με το απαραίτητο τσιμπούκι του, από το οποίο τραβά σύννεφα καπνού, διαβάζει στους μαθητές στίχους από το Κοράνι ή τους μαθαίνει με μία κωμική έμφαση τα βασικά στοιχεία του τούρκικου αλφαβήτου»*⁵⁹. Η αυστηρότητα της μουσουλμανικής θρησκείας περιορίζει τον γυναικείο μουσουλμανικό πληθυσμό, από δημόσιους χώρους, ακόμα και από τα βλέμματα των ξένων. Αυτός ήταν ο λόγος που τα σπίτια τους ήταν πάντα απρόσιτα, με κλειστά παράθυρα και μεγάλους τοίχους που δεν επέτρεπαν σε περαστικούς να δουν μέσα από αυτούς. Σύμφωνα με την περιγραφή που δίνει ο C. Scherzer, οι συνθήκες διαβίωσης για τον γυναικείο μουσουλμανικό πληθυσμό, το λιγότερο που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν, είναι αυστηρές: *«Ως εκ τούτου, καθώς οι φτωχοί δεν μπορούν να διαθέτουν διπλή κατοικία και να χωρίζουν το σπίτι τους σε δύο μέρη απ' τα οποία το ένα θα ανήκε στον αφέντη και το άλλο στην υπόλοιπη οικογένεια, μετατρέπουν ολόκληρη την κατοικία τους μαζί με την αυλή, τους στάβλους και τους κήπους, σ' ένα χαρέμι που περιβάλλεται από ψηλά τείχη και που επικοινωνεί με τον έξω κόσμο μόνο με μια μοναδική πόρτα. Ας φανταστεί κανείς υπό τις συνθήκες αυτές το δρόμο ενός τούρκικου προαστίου: δεξιά και αριστερά από τους δρόμους, εδώ και εκεί, υπάρχει μόνο μια πόρτα, ούτε παράθυρα ούτε άλλου είδους επικοινωνία, ενώ σ' αυτούς τους ελικοειδείς, στενόμακρους δρόμους, απλώνεται, λοιπόν, μια νεκρική σιγή»*⁶⁰. Οι μουσουλμάνοι της Σμύρνης ήταν άνθρωποι απλοί. Οικογενειάρχες και περισσότερο συντηρητικοί, δεν ενοχλούσαν τους αλλοεθνείς που ζούσαν στην πόλη τους και δεν προκαλούσαν προβλήματα στις δραστηριότητές τους. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η συμβίωση με τις άλλες εθνοτικές ομάδες γίνεται πιο δύσκολη. Καθοριστικό ρόλο σε αυτό τον ανταγωνισμό έπαιξε η ενίσχυση της εθνικής

⁵⁸C. Scherzer, ό.π, σ.126

⁵⁹C. Scherzer, ό.π, σ.133

⁶⁰ ό.π, σ.110

συνείδησης των μουσουλμάνων, οι οποίοι άρχισαν να διεκδικούν τα προνόμια της περιοχής τους, όπως θέσεις εργασίας, δουλειές που αφορούσαν το κεφάλαιο του εμπορίου κλπ. Η αρμονική συνύπαρξη μετατράπηκε σε μια συνύπαρξη γεμάτη συγκρούσεις, κυρίως με Έλληνες και Αρμένιους, και οι άλλοτε διακριτικοί μουσουλμάνοι, μετατράπηκαν σε έναν σοβαρό ανταγωνιστή⁶¹.

2.2. Οι Ελληνορθόδοξοι στη Σμύρνη

Το ελληνικό στοιχείο εμφανίζεται δυναμικά στη Σμύρνη κατά τα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Οι ελληνορθόδοξοι μετανάστες καταφτάνουν από τα νησιά του Αιγαίου και την Πελοπόννησο, μετά από πολέμους ή για οικονομικούς λόγους, με όραμα μια καλύτερη ζωή. Τον 18^ο αιώνα η μετανάστευση του ελληνορθόδοξου πληθυσμού αυξάνεται, μετά τους ευνοϊκούς όρους που φέρει η Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, ενώ στη συνέχεια, οι μεταρρυθμίσεις της περιόδου Τανζιμάτ κάνουν την παραμονή των Ελλήνων πιο εύκολη και με καλύτερες προοπτικές, επιταχύνοντας τη μετανάστευση προς την πόλη της Σμύρνης. Κάποιοι από τους Έλληνες μετανάστες με εμπειρία στο εμπόριο γίνονται ανεξάρτητοι έμπορες ή συνεργάζονται με ξένες εμπορικές επιχειρήσεις, κάνοντας και τα δύο με επιτυχία, διαπρέποντας στον τομέα του εμπορίου. Ένα ποσοστό ασχολήθηκε με την τοπική οικονομία, όπως η κατεργασία τοπικών αγροτικών προϊόντων, κάποιοι έγιναν μαγαζάτορες⁶², ενώ κάποιοι άλλοι ασχολήθηκαν με τη συστηματική καλλιέργεια της γης. Πολυμήχανοι και μορφωμένοι, αφού όλοι ήξεραν να διαβάζουν και να γράφουν, μάθαιναν εύκολα ξένες γλώσσες και δεν εγκατέλειψαν ποτέ την ελληνική. Διέπρεπαν σε επαγγέλματα, όπως, γιατροί, δικηγόροι, ξενοδόχοι, λογιστές και δεν δίσταζαν να φεύγουν για σπουδές στην Ευρώπη⁶³. Το ελληνορθόδοξο στοιχείο της Σμύρνης επηρεάστηκε από ευρωπαϊκά κινήματα όπως ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός, ενώ η εμφάνιση προτεσταντών ιεραπόστολων με φιλελεύθερα ιδεώδη, είχε σαν αποτέλεσμα, στα ιεραποστολικά σχολεία να μεταφέρουν στους νέους μοντέρνες ιδέες. Οι εκπρόσωποι μιας πιο σύγχρονης παιδείας, και κατά συνέπεια ενός πιο εκσυγχρονισμένου τρόπου ζωής, τάσσονται αφενός κατά της απολυταρχίας των δημογερόντων και αφετέρου δημιουργούν το 1878 την Κεντρική Επιτροπή η οποία ανέλαβε την αποκλειστική διοίκηση των ελληνικών ιδρυμάτων χωρίς

⁶¹M. K. Σμυρνέλη, ό.π, σ.73-74

⁶² ό.π, σ.76-77

⁶³C. Scherzer, ό.π, σ.114

παρεμβολές από το οθωμανικό κράτος ή τις εκκλησιαστικές αρχές⁶⁴. Το ελληνικό στοιχείο μεριμνά για την παιδεία με όσα μέσα διαθέτει. Ένα άλλο επίτευγμα του ελληνικού στοιχείου στην εκπαίδευση, που υπήρχε από το 1717 σαν ιδιωτική σχολή υπό τη διεύθυνση του Ιερόθεου Δενδρινού, ήταν η Ευαγγελική Σχολή, το πρώτο κοινοτικό σχολείο με τη βοήθεια εξεχόντων Σμυρναίων, όπως του Πανταλέοντα Σεβαστόπουλου⁶⁵. Η σχολή ήταν υπό τη βρετανική προστασία, εξαιτίας της βρετανικής υπηκοότητας του Π. Σεβαστόπουλου, και διευθύνεται από κληρικούς. Αποτελούνταν από τριάντα καθηγητές και τρία παραρτήματα, στα οποία συγκαταλέγονται δημόσια σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το Γυμνάσιο της, που καταργήθηκε το 1819 από τον πατριάρχη Γρηγόριο Ε μετά το διάταγμα κατά της σύγχρονης φιλοσοφίας⁶⁶, ήταν στο κυρίως κτίριο ενώ τα άλλα τρία δημοτικά ήταν στη συνοικία του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, στη συνοικία της Αγίας Αικατερίνης και στη συνοικία Σχοινάδικα⁶⁷. Ο κατάλογος των μεγάλων ευεργετών της Ευαγγελικής Σχολής είναι πολυπρόσωπος, ανάμεσα τους και ο Δημήτρης Κιουπετζόγλου από όπου πήρε το όνομά του το Κουπετζόγλειο δημοτικό σχολείο στη συνοικία της Αγίας Αικατερίνης. Το 1809 ιδρύεται το Φιλολογικό Γυμνάσιο από τον Κωνσταντίνο Μιχαήλ Κούμα, δάσκαλο Φυσικών Επιστημών. Η νέα δημόσια σχολή είχε καλή επάνδρωση από σπουδαίους της εποχής, όπως το δάσκαλο γλωσσικών μαθημάτων Κωνσταντίνο Οικονόμου, και δεν υπέκυψαν στις αντιδράσεις που δημιουργήθηκαν, μόλις άρχισε η λειτουργία της σχολής, από κληρικούς, με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Άνθιμο. Για τη νέα σχολή που αρχικά ονομάστηκε Φιλολογικό σχολείο και θεωρήθηκε καλό σαν πανεπιστημιακό ίδρυμα γράφεται: «Εν αυτό γαρ το Γυμνασίω εδιδάσκοντο αι μάλλον συγκροτούσαι την Ελληνικήν επιστήμην διδασκαλίας, δηλαδή η της Ελληνικής γλώσσης εξακρίβωσις, η ποίησις, η ρητορική, η ιστορία, η αρχαιολογία, η φιλοσοφία, η φυσική, η χημεία και η εις τα της αμωμήτου ημών πίστεως δόγματα στοιχειώσις, ην ώφειλον απαξάπαντες οι του σχολείου ακροάσθαι»⁶⁸. Το πρώτο σχολείο θηλέων ιδρύεται αρκετά χρόνια μετά, το 1830 και φροντίζει την εκπαίδευση των κοριτσιών. Αρχικά φιλοξενήθηκε στο κτίριο του Ελληνορθόδοξου Νοσοκομείου και μετά εγκαταστάθηκε στην αυλή του μητροπολιτικού ναού της Αγίας Φωτεινής, με το όνομα Κεντρικό Παρθενγωγείο Αγία

⁶⁴Μ. Κ. Σμυρνέλη, ό.π, σ.78-79

⁶⁵C. Scherzer, ό.π, σ.317

⁶⁶Μ. Κ. Σμυρνέλη, ό.π, σ.81

⁶⁷C. Scherzer, ό.π, σ.317

⁶⁸Μικρασιατικά Χρονικά, Ένας Καινοτόμος Φυσικός του Ελληνικού Διαφωτισμού Κωνσταντίνος Μιχαήλ Κούμας, τ.17^{ος}, Αθήνα, Αθήναι, 1980, σ.30-31

Φωτεινή. Για τις ανάγκες φοίτησης κοριτσιών που κατοικούσαν στην επαρχία, το 1881 ιδρύθηκε η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, που μετονομάστηκε το 1886 σε Ομήριο. Στο ανώτατο παρθενγωγείο, εκτός από τα μαθήματα γενικής παιδείας, τα κορίτσια είχαν τη δυνατότητα να μάθουν ξένες γλώσσες, δίνοντας γερά εφόδια στις νέες για να μπορούν να ανταποκριθούν στο πολύγλωσσο και πολυπολιτισμικό περιβάλλον της Σμύρνης⁶⁹.

Η ελληνική κοινότητα είχε στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των συνανθρώπων της, γι' αυτό και διέπρεψε στις αγαθοεργίες και στις ανυστερόβουλες πράξεις που ωφελούσαν το κοινωνικό σύνολο. Ένα από τα πιο σημαντικά επιτεύγματα των Ελλήνων στην περιοχή της Σμύρνης για την κοινωνική πρόνοια, ήταν το Ελληνορθόδοξο Νοσοκομείο, που ιδρύθηκε το 1723 με το όνομα Οσπιτάλιον, ενώ το 1748 μετονομάστηκε σε *Γραϊκίκο Νοσοκομείο ο Άγιος Χαράλαμπος*⁷⁰. Ξεκίνησε την ανέγερση στην περιοχή του Νέου Μαχαλά, έπειτα από πρωτοβουλία της χήρας του Ολλανδού Προξένου Κλάρα, Βαρόνη ντε Χοσπιγέ. Όλα τα έξοδα για τη δημιουργία του νοσοκομείου καλύφθηκαν από εκούσιες εισφορές και από δωρεές της εκκλησίας⁷¹. Ιδρυτής του ήταν ο Πανταλέοντας Σεβαστόπουλος και βρισκόταν στην συνοικία των Νοσοκομείων κοντά στο δρόμο που κατοικούσαν οι πιο εύποροι Έλληνες, το Φαρδύ σοκάκι⁷². Μετά την καταστροφή του από το ρεμπελιό της Σμύρνης το 1979, το νοσοκομείο χτίστηκε ξανά, πάλι από δωρεές ελληνορθόδοξων της περιοχής. Το Γραϊκίκο νοσοκομείο περίθαλψε ανθρώπους σε αξιοπρεπείς συνθήκες και δωρεάν, ανεξάρτητα από την εθνικότητά τους και πρόσφερε κοινωνικό λειτούργημα για την περιοχή της Σμύρνης⁷³. Εκτός από τη λειτουργικότητα του *Ελληνορθόδοξου Νοσοκομείου*, το *Ελληνικό Ορφανοτροφείο* θηλέων και αρρένων που ιδρύθηκε το 1870, ανέθρεψε και εκπαιδευσε ορφανά σύμφωνα με τις χριστιανικές θρησκευτικές αρχές του, ανεξαρτήτως εθνικότητας και φύλου. Το ορφανοτροφείο που λειτούργησε σαν άσυλο, κατέβαλε προσπάθειες για επαγγελματική αποκατάσταση των αγοριών και για να παντρέψει τα κορίτσια του ιδρύματος⁷⁴.

⁶⁹Μ. Κ. Σμυρνέλη, ό.π, σ.82

⁷⁰C. Scherzer, ό.π, σ.313

⁷¹C. Scherzer, ό.π, σ.123

⁷²ό.π, σ.313

⁷³C. Scherzer, ό.π, σ.313

⁷⁴Ο.π, σ.128

Εκτός από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και την κοινωνική πρόνοια, οι εύποροι ελληνορθόδοξοι ίδρυσαν λέσχες όχι μόνο για την κοινωνικοποίησή τους αλλά και γιατί λειτουργούσαν μέσα σε αυτές με μορφή αλληλεγγύης. Οι πιο σημαντικές είναι η Γραικική Λέσχη που δημιουργήθηκε το 1819 και μετονομάστηκε το 1898 σε Ελληνική Λέσχη, η διεθνής λέσχη *Sporting Club*, η *Λέσχη των Κυνηγών* και η *Νέα Λέσχη* των Άγγλων που δημιουργήθηκε το 1886. Εκτός από τις λέσχες που είχαν ως στόχο την κοινωνικοποίηση των μελών, υπήρχαν και οι αθλητικοί σύλλογοι που διοργάνωναν αθλητικές εκδηλώσεις, όπως η λέσχη του Πανιωνίου με έτος ίδρυσης το 1898, ο οποίος καθιέρωσε τους πρώτους και πιο διαδεδομένους σχολικούς αγώνες, και ο Απόλλων Σμύρνης που χρονολογείται από το 1891 σαν καλλιτεχνικός σύλλογος και στη συνέχεια, το 1894, σαν αθλητικό τμήμα⁷⁵.

2.3. Ο εβραϊκός πληθυσμός και η κουλτούρα του

Η εβραϊκή κοινότητα άρχισε να δημιουργείται στη Σμύρνη στις αρχές του 17^{ου} αιώνα διατηρώντας ήδη από το 15^ο αιώνα την ισπανόφωνη διάλεκτό της που κράτησε μετά τον διωγμό της από την Ισπανία. Η εγκατάσταση των εβραίων στη Σμύρνη οφείλεται κυρίως σε οικονομικούς λόγους, ενώ ένα μεγάλο ποσοστό ήρθε μετά την πτώση της υφαντουργίας σε γειτονικές περιοχές, όπως Θεσσαλονίκη και Ιερουσαλήμ. Ο πληθυσμός αυξάνεται με τα χρόνια. Τον 19^ο αιώνα ανέρχεται σε 15.000 με 20.000 και φτάνει στο 33% του πληθυσμού της περιοχής τον 20^ο αιώνα⁷⁶. Ευνοημένοι είχαν ίδια δικαιώματα με τους Χριστιανούς⁷⁷ και ζούσαν διακριτικά, σε συνεργασία με την Οθωμανική κυβέρνηση, διατηρώντας μια πολύ καλή σχέση χωρίς συγκρούσεις με τους γηγενείς της περιοχής⁷⁸.

Η συνοικία των εβραίων ήταν δίπλα από τη μουσουλμανική συνοικία και σε μια σχετική απόσταση από τις ευρωπαϊκές γειτονιές. Ξεχωρίζει για τα τελετουργικά λουτρά της και για τις περίφημες συναγωγές και τους ραβίνους της. Άνθρωποι βαθιά θρησκευόμενοι και προσηλωμένοι στη θρησκεία, παραμελούσαν άλλους σημαντικούς θεσμούς, όπως αυτόν της παιδείας. Η εκπαίδευση των παιδιών είναι μια διαδικασία

⁷⁵M. K. Σμυρνέλη, ό.π, σ.84

⁷⁶H. Georgelin, ό.π, σ.45

⁷⁷C. Scherzer, ό.π, σ.144-145

⁷⁸H. Georgelin, ό.π, σ.45-46

που δεν τηρούν οι εβραίοι και δεν τη θεωρούν σαν κάτι σημαντικό. Στο εβραϊκό κοινοτικό σχολείο οι μαθητές είναι ελάχιστοι και η έλλειψη παιδείας με τη σειρά της είναι κάτι που δεν βοηθάει στην ανάπτυξη και δημιουργικότητα των ανθρώπων αυτής της κοινότητας. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν τους βλέπουμε να κρατάνε ηγεμονικό χαρακτήρα σε κάποιο τομέα εργασίας⁷⁹. Η ιατρική περίθαλψη γίνεται στο Εβραϊκό νοσοκομείο που ιδρύθηκε το 1831 από τον Salomon de Rothschild. Ένα όχι ιδιαίτερα περιποιημένο κτήριο και με πενιχρά έσοδα προσπαθεί με ένα μόνο γιατρό-φαρμακοποιό, που εργάζεται δωρεάν, να καλύψει τις ανάγκες των ασθενών⁸⁰.

Το πολυθησκευτικό λιμάνι της Σμύρνης, υπήρξε σημαντικό για την ιστορία του εβραϊκού στοιχείου, όχι μόνο γιατί φιλοξένησε τον εβραϊκό πληθυσμό, αλλά τον 17^ο αιώνα γεννήθηκε εκεί ο Σαμπετάι Σεβί, σημαντικός εκπρόσωπος της εβραϊκής διδασκαλίας της Καββάλα και ραββίνος στην τοπική εβραϊκή κοινότητα της Σμύρνης⁸¹. Η Σμύρνη τον καιρό εκείνο ήταν ένα από τα μεγαλύτερα κέντρα αυτού του θεοσοφισμού, και η διδασκαλία του Σαμπετάι Σεβί συνέβαλε στη δημιουργία ενός μεσσιανικού κινήματος, από όπου προήλθαν οι εξισλαμισμένοι εβραίοι στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, οι Ντονμέδες⁸².

2.4. Η κοινότητα των Αρμενίων και οι δραστηριότητες τους

Η δραστήρια και εργατική αρμένικη κοινότητα ανθίζει στο λιμάνι της Σμύρνης από τον 17^ο αιώνα όταν άρχισε να αποκτάει η περιοχή εμπορική δύναμη. Ερχόμενοι από άλλες περιοχές της ανατολής όπως Χαλέπι και Περσία εγκαθίστανται στη Σμύρνη⁸³, που θεωρούνταν εμπορικό σταυροδρόμι και πόλος ευκαιριών για μια καλύτερη ζωή. Με το επιχειρηματικό τους δαιμόνιο υπερτερούν στον τομέα του διεθνούς εμπορίου, όπως στο εμπόριο του περσικού μεταξιού, και δημιουργούν με τον καιρό τις δικές τους δυναστείες. Πέρα από το εμπόριο οι Αρμένιοι κάνουν κάθε είδους εργασία και υπάρχουν εξειδικευμένοι χειροτέχνες όπως οι *εσνάφ*. Παρότι η παρουσία των Αρμενίων στη Σμύρνη αποτελεί πάντα πληθυσμιακή μειονότητα, ήταν ένα

⁷⁹C. Scherzer, ό.π, σ.144

⁸⁰ό.π, σ.125-126

⁸¹Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Υμηττού 20-23 Σεπτεμβρίου 2012, *Σμύρνη: η ανάπτυξη μιας μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου (17ος αι.-1922)*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2016, σ.96 καθώς και Jewish Virtual Library, Shabbetai Zvi, [Ιστοσελίδα], 1991, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/shabbetai-zvi>, [τελευταία πρόσβαση στις 12-3-2018]

⁸²Νικ. Γρ. Ζαχαρόπουλος, *Επίτομο Ιστορικό Θεολογικό Λεξικό*, λήμμα «Ντονμέδες», Θεσσαλονίκη, UniversityStudioPress, 2003, σ.302

⁸³H. Georgelin, ό.π, σ.45-

σημαντικό δυναμικό στοιχείο για την οικονομική ανάπτυξη της πόλης. Στο κέντρο του λιμανιού ιδρύουν τη Χάινοτς, την αρμένικη συνοικία, που υπήρξε το κέντρο των αρμένικων θεσμών, με μεγάλη ιστορική σημασία, καθώς ανοικοδομήθηκε έπειτα από καταστροφές, όπως η μεγάλη πυρκαγιά του 1845 που έκαψε σχεδόν όλη τη συνοικία και κτίρια μεγάλης πολιτισμικής κληρονομιάς. Η Χάινοτς ζωντανεύει ξανά έπειτα από παρέμβαση του σουλτάνου και η πρώτη πολεοδομική προσπάθεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας ολοκληρώνεται το 1850, δημιουργώντας μια συνοικία με μοντέρνα όψη, περιποιημένη με ίσιους δρόμους και ευθυγραμμισμένα σπίτια. Τρία χρόνια αργότερα, το 1853 επισκευάζεται με επιρροές δυτικής τεχνοτροπίας ένα κτίριο μεγάλης πολιτισμικής αξίας, η εκκλησία του Αγίου Στεφάνου, που λειτούργησε και σαν νεκροταφείο. Το 1858, η δωρεά του Χατσσαντούρ Γκαζεριάν βοήθησε στην πλακόστρωση του Αγίου Στεφάνου ενώ δίπλα ακριβώς από την εκκλησία γίνεται και η ανέγερση της Αρχιεπισκοπής των Ευαγγελικών Αρμενίων, κέντρο διαχείρισης της αρμένικης μειονότητας⁸⁴. Η κοινωνική τους άνοδος είναι εμφανής από τα πρώτα χρόνια. Εργατικοί και με εξειδίκευση στα επαγγέλματά τους, δημιουργούν ένα αστικό πληθυσμό που μορφώνεται όσο περισσότερο μπορεί⁸⁵. Οι νέοι της αρμένικης κοινότητας έχουν μια καλή δημόσια παιδεία, ενώ το πρόγραμμα σπουδών της βασικής σχολής τους που δέχεται 350 με 400 μαθητές είναι ικανοποιητικό με βασικά μαθήματα ιστορία, μαθηματικά, φυσική, γεωγραφία και εκτός από τη μητρική τους γλώσσα διδάσκονται τούρκικα, ελληνικά, αγγλικά, γαλλικά. Η γαλλική γλώσσα διδάσκεται και στο κοινοτικό σχολείο θηλέων που δέχεται 250 με 300 μαθήτριες, ενώ παιδιά αρμένικων οικογενειών συναντάμε και σε γαλλικά και αγγλικά οικοτροφεία⁸⁶. Άλλα σημαντικά εκπαιδευτικά ιδρύματα της περιοχής ήταν το καθολικό σχολείο των Μεκχιταριστών πατέρων καθώς και τα ιδρύματα Βορειοαμερικανών προτεσταντών⁸⁷.

2.5. Ο Φραγκομαχαλάς της Σμύρνης

Ένας ξακουστός μαχαλάς δημιουργείται στο λιμάνι της Σμύρνης μετά τον συστηματικό οικισμό των Φράγκων τον 17^ο αιώνα. Η Φράγκικη συνοικία ή αλλιώς Ευρωπαϊκή συνοικία βρίσκεται παραλιακά και τα σπίτια τους, τα γνωστά frenkhane,

⁸⁴Μ. Κ. Σμυρνέλη, ό.π, σ.96-99

⁸⁵H. Georgelin, ό.π, σ.45-46

⁸⁶C. Scherzer, ό.π, σ.141

⁸⁷ H. Georgelin, ό.π, σ.54

είχαν θέα τη θάλασσα⁸⁸. Οι κάτοικοι της συνοικίας αυτής ήταν ως επί το πλείστον έμποροι ευρωπαϊκής καταγωγής που είχαν εκπατρίσσει, και ενώ αρχικά κατοικήθηκε από τους Καθολικούς της Ανατολής⁸⁹, στη συνέχεια κατοίκησαν σε αυτήν και Ορθόδοξοι. Στις αποβάθρες ακούγονταν η γαλλική γλώσσα και δέσποζε ένα ευρωπαϊκό πνεύμα⁹⁰. Ο Φραγκομαχαλάς ήταν το κέντρο των εμπορικών συναλλαγών, η καρδιά των λιμενικών και ναυτικών δραστηριοτήτων. Δρόμοι καθαροί, περιποιημένοι και σπίτια κομψά σηματοδοτούσαν τον πλούτο της περιοχής. Εκεί συγκεντρώνονται τα καλύτερα μαγαζιά της πόλης με προϊόντα που καταφθάνουν από την Ευρώπη. Είναι ο τόπος που οι ευκατάστατοι Σμυρνιοί όλων των εθνοτήτων κάνουν τις αγορές τους. Πρόσχαρο περιβάλλον, με έντονη κοινωνική ζωή, καρναβάλια, ευγενή αθλήματα όπως τένις και γκολφ και περιποιημένες γυναίκες που ξεχωρίζουν στο τοπίο, προξενεία, καθολικές και προτεσταντικές εκκλησίες, ξενοδοχεία και λέσχες ήταν εικόνες που συναντούσε κανείς κάνοντας έναν περίπατο στην Ευρωπαϊκή συνοικία⁹¹, ενώ μέσα της υπάρχουν και δύο μοναστήρια το αυστριακό *Santa Maria* και το γαλλικό *Άγιος Πολύκαρπος*⁹².

2.6. Λεβαντίνοι στην περιοχή της Σμύρνης (Γάλλοι, Βρετανοί, Βενετοί, Ολλανδοί)

Οι Λεβαντίνοι της Σμύρνης, αποτελούσαν ένα παλιό ιστορικό δείγμα πληθυσμού της περιοχής καθώς χρονολογείται ήδη από τον 16^ο αιώνα. Αυτό το νέο δημογραφικό φαινόμενο, με πολύπτυχο εννοιολογικά προσδιορισμό και όχι με σαφή εθνοτική ταυτότητα, φαίνεται να είναι πληθυσμοί που μετακινήθηκαν κατά την περίοδο των Σταυροφοριών από την Κεντρική και Δυτική Ευρώπη στην ανατολή, και συγκεκριμένα στην περιοχή του Λεβάντε⁹³. Αποτελούσαν μια ευμαρή συνοικία, συνυφασμένη κυρίως με το εμπόριο, ενώ διέθεταν περιποιημένες εκκλησίες και σχολεία με δυτικότροπο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

⁸⁸ό.π, σ.53

⁸⁹Φ. Φάλμπος, *Σμυρναϊκά Μελετήματα*, Αθήνα, 1980, σ.123

⁹⁰H. Georgelin, ό.π, σ.53

⁹¹Φ. Φάλμπος, ό.π, σ.123-125

⁹²ό.π, σ.104

⁹³H.M Stationary Office, *The France and the Levant*, London, The Library of Congress, 1920, σ. 1-6

Οι Γάλλοι εμφανίζονται στην περιοχή της Σμύρνης ήδη από τον 16^ο αιώνα, με αφορμή εμπορικές συναλλαγές και πολιτικά ζητήματα, όπως Σταυροφορίες και το διάταγμα του Λουδοβίκου 16^{ου} που επέτρεπε στους Λαζαριστές να αποικίσουν στα τούρκικα εδάφη και να ευδοκιμήσουν υπό την προστασία της γηγενούς πατρίδας και της Ρώμης. Η διείσδυση των Γάλλων ήταν εμφανής στον τομέα του εμπορίου, στην επένδυση σημαντικών κεφαλαίων όπως η δημιουργία της εταιρίας Dussaud de Marsellie, που ανέλαβε την κατασκευή αποβάθρων στο λιμάνι της πόλης⁹⁴, και στην εκπαίδευση. Στον τομέα της εκπαίδευσης, χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Σχολείο της Προπαγάνδας που καθιέρωσε το πρωτότυπο εκπαιδευτικό πρόγραμμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Γαλλίας⁹⁵, ενώ το 1883 ιδρύεται υπό την εποπτεία της Γαλλικής Κυβέρνησης η Alliance française με στόχο τη διάδοση της γαλλικής στο τουρκικό έδαφος παράλληλα με την προσπάθεια του Πάπα για την επιχορήγηση γαλλικών σχολείων στην περιοχή της Σμύρνης. Τα γαλλόφωνα σχολεία φτάνουν γύρω στα 14 ενώ μόνο σε ένα σχολείο, το 1887, είναι εγγεγραμμένοι Έλληνες μαθητές, που έφταναν 200 στον αριθμό, από τους οποίους οι 70 ήταν εσώκλειστοι⁹⁶. Το γαλλικό κράτος χρηματοδοτεί γενναιόδωρα ορφανοτροφεία και βρεφοκομεία όπως αυτό του ιδρύματος πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης *Frère Ignorantins*, που συντηρείται από τη γαλλική κυβέρνηση, και μεριμνά για ένα σεβαστό αριθμό άπορων αγοριών, ενώ οι καλόγριες του θρησκευτικού τάγματος St. Vincent de Paul συντηρούν το σχολείο θηλέων που αριθμεί πάνω από 100 μαθήτριες⁹⁷.

Η δημιουργία της Αγγλικής παροικίας, στην εύφορη για εμπορικές δραστηριότητες περιοχή της Σμύρνης, χρονολογείται από τον 16^ο αιώνα, στα χρόνια της βασίλισσας Ελισάβετ, με τη δημιουργία της αγγλικής εταιρίας Levant Company που μονοπώλησε το ενδιαφέρον στη Μικρασιατική περιοχή, δημιουργώντας σημαντικά πρακτορεία και σε γειτονικές χώρες όπως Ελλάδα, Τυνησία και Συρία, συντονίζοντας και διενεργώντας τις εμπορικές δραστηριότητες στην περιοχή της Ανατολής. Εκτός από το εμπορικό δίκτυο, οι Βρετανοί κατάφεραν να ακμάσουν και στον τομέα της παιδείας δημιουργώντας αξιέπαινα εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπως το μικτό σχολείο της Σκωτσέζικης αποστολής, που παρακολουθούσαν μαθητές ελληνικής,

⁹⁴C. Scherzer, ό.π, σ.191

⁹⁵ ό.π, σ.148-149

⁹⁶Αρ. Π. Στεργελής, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Το Πρόβλημα των Προσηλυτισμών στη Μικρά Ασία με Αφορμή το Υπόμνημα της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρίας Σμύρνης*, τομ.10, 1993, σ.212-213

⁹⁷C. Scherzer, ό.π, σ.149-150

εβραϊκής και αρμένικης καταγωγής, ενώ στα μέσα του 19^{ου} αιώνα δημιουργείται το υψηλού επιπέδου ίδρυμα British College⁹⁸.

Η ιταλική παροικία της Σμύρνης κατείχε μια εξέχουσα θέση στο ναυτικό εμπόριο. Η επιχορήγηση της ιταλικής κυβέρνησης στον τομέα της εκπαίδευσης είναι σημαντική, στηρίζοντας την Εθνική Ιταλική Σχολή της Σμύρνης, καθώς και σε συνεργασία με την Propaganda Fide, χρηματοδοτούν το 1887 το έργο εννέα μοναχών του τάγματος Άσπιλη Σύλληψη που δημιούργησαν 4 σχολεία στην περιοχή της Σμύρνης⁹⁹. Αν και δεν έγινε ποτέ δεκτή η πρόταση να μπει δωρεάν η ιταλική γλώσσα στα σχολεία της περιοχής, δημιουργήθηκαν ένα δημοτικό και ένα παρθεναγωγείο με οικοτρόφες μαθήτριες ενώ πραγματοποιήθηκε στο προάστιο του Βουτζά καθολικό σεμινάριο για την εκμάθηση της ιταλικής γλώσσας¹⁰⁰.

Η Ολλανδική παροικία στην περιοχή της Μικράς Ασίας εμφανίζεται και συμμετέχει ενεργά στο εμπόριο μεταξύ Ανατολής και Ευρώπης ήδη από τα τελευταία μεσαιωνικά χρόνια και τον 18^ο αιώνα η Ολλανδία είναι μία από τις πρώτες χώρες που έχει ανοίξει ένα σημαντικό εμπορικό δίκτυο με την ανατολική πλευρά της Μεσογείου¹⁰¹. Η παροικία των Ολλανδών στην περιοχή της Σμύρνης ήταν οργανωμένη με σχολεία, αλλά αφότου έχασε την πολιτική και ναυτική της δύναμη οι οικογένειες που αριθμούνται τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε είναι λίγες και δεν διαθέτουμε ιδιαίτερες πληροφορίες για αυτές και για τις δραστηριότητές τους στην περιοχή¹⁰².

2.7. Η Γερμανική κοινότητα της Σμύρνης

Η παρουσία των Γερμανών στη Σμύρνη είχε σαν αποτέλεσμα τη διάδοση και την εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας και τη διαμόρφωση μιας σχολικής κουλτούρας σύμφωνα με τα γερμανικά πρότυπα. Η επίδραση που άσκησαν στα σχολεία της Σμύρνης ήταν μεγάλη και η Κυβέρνηση επιχορηγούσε ετησίως το ίδρυμα των Μεχταριστών για την επίτευξη αυτού του στόχου. Επίσης, τη Γερμανική παροικία στήριζαν κάτοικοι περιοχών της Ευρώπης, όπως Αμβούργο και Κοπεγχάγη, ενώ οι εισφορές που πηγαιναν στη συντήρηση ναών και σχολείων βοηθούσαν έτσι ώστε να

⁹⁸ ό.π, σ.151

⁹⁹ Αρ. Π. Στεργελής, ό.π, σ.213

¹⁰⁰ ό.π, σ.207

¹⁰¹ Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Υμηττού 20-23 Σεπτεμβρίου 2012, *Σμύρνη: η ανάπτυξη μιας μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου (17ος αι.-1922)*, ό.π, σ.95

¹⁰² C. Scherzer, ό.π, σ.152

παραμένει η γερμανική, γλώσσα της εκπαίδευσης. Πέρα από την παρουσία της γερμανικής γλώσσας στο εκπαιδευτικό σύστημα, εμφανίζεται και στη Θεία Λειτουργία, στο ιδιόκτητο παρεκκλήσι της γερμανικής κοινότητας¹⁰³. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα εμφανίζονται στην περιοχή της Σμύρνης Γερμανοί μισσιονάριοι, οι οποίοι δημιούργησαν το 1853 το γυμνάσιο των Διακοννισών για οικότροφες μαθήτριες¹⁰⁴.

¹⁰³ Ό.π., σ.145-147

¹⁰⁴ Αρ. Π. Στεργελής, ό.π., σ. 211-212

Κεφάλαιο 3: Η Σμύρνη ως κέντρο πολυδιάστατου μουσικού πολιτισμού

3.1. Η μουσική διασκέδαση στη Σμύρνη

Η πόλη της Σμύρνης φιλοξενώντας ανθρώπους διαφορετικών εθνοτήτων και πολιτισμικών παραδόσεων αποτέλεσε ένα χωνευτήρι λαών και πολιτισμών όπου όμως ο κάθε ένας διατήρησε τα στοιχεία της πολιτισμικής του ταυτότητας και ταυτόχρονα συμμετείχε στη διαμόρφωση του πολυπολιτισμικού της προφίλ. Στη Σμύρνη εμφανίστηκε ένα σύνθετο και πολύμορφο ρεπερτόριο που αντικατοπτρίζει μια πολύπλευρη μουσική διασκέδαση, που την καθόρισαν οι μουσικοί εκπρόσωποι, το κοινό καθώς και οι χώροι που φιλοξένησαν τους μουσικούς.

Τα λαϊκά κέντρα διασκέδασης ήταν συνήθως οι ταβέρνες, τα καφενεία και οι μπουραρίες, όπου συχνάζουν περισσότερο άνθρωποι των λιγότερο εύπορων κοινωνικών ομάδων. Σε αυτά τα μέρη παρατηρούνται ορχήστρες τύπου *Ince Saz* με βιολί, ούτι και κανονάκι, ενώ το τραγούδι φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο. Κάποιες φορές στο σχήμα συμμετέχουν και άλλα όργανα όπως σαντούρι, κιθάρα, και κλαρίνο ανάλογα με τις ανάγκες του ρεπερτορίου¹⁰⁵. Οι καταγραφές για τους ψυχαγωγικούς χώρους της πόλης είναι πολλές με τα πιο γνωστά λαϊκά καφενεία, που αναφέρονται πιο συχνά, να είναι το *Ποσειδών* που βρισκόταν πάνω στην Προκυμαία, ο *καφενές του Τσάμη* (Γιάννη Καραβά) στον Απάνω Μαχαλά και που μετά την καταστροφή της πόλης μεταφέρθηκε στην Αθήνα με το όνομα *Μικρά Ασία*, ο καφενές του Μίλη στο Ταμπάχανα, τα φημισμένα καφενεία *Κόρσο* και *Λούνα Παρκ* στην Πούντα, η *Αλάμπρα*, το θέατρο *Γυμνασιακού Κύκλου* που αργότερα μετονομάστηκε *Σπόρτινγκ κλαμπ*, το *Καφέ ντε Παρί* και το καφενείο του Μιλάνου που στέκουν κοντά στου Φασουλά, ενώ στο Κουμερκάκι υπάρχει η μπουραρία του Φώτη και τα καφενεία *Βουδαπέστη*, *Γκράτς* και *Ερμή*¹⁰⁶.

Γνωστά κέντρα διασκέδασης ήταν τα καφέ αμάν με αστικολαϊκό ρεπερτόριο, όπως σμυρναϊκά και πολιτικά τραγούδια, καθώς και με κομμάτια από τις περιοχές των

¹⁰⁵ Ν. Ανδρικόζ, *Η Εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης 1800-1922*, Θεσσαλονίκη, Μέθεξις, 2012, σ.40

¹⁰⁶ Π. Κουνάδης, *Εις Ανάμνησιν Στιγμών Ελκυστικών: κείμενα γύρω από το ρεμπέτικο*, τομ.2, Αθήνα, Κατάρτι, 2003, σ.279

Βαλκανίων, όπως Ρουμανία και Βουλγαρία, την Εγγύς και μέση Ανατολή, όπως Αίγυπτο και Σαουδική Αραβία. Μέσα στα καφέ αμάν εκτελούνταν διασκευές τούρκικων και αραβικών κομματιών μεταφρασμένων σε άλλες γλώσσες, όπως ελληνική και αρμένικη, σύμφωνα με τις ανάγκες του κοινού, ενώ για την ικανοποίηση του ελληνικού κοινού παίζονται ελληνικά δημοτικά τραγούδια όπως Κλέφτικα και Γιαννιώτικα¹⁰⁷. Στα καφέ αμάν συναντάμε τις ορχήστρες τύπου Ince saz που είχαν ως βασικά όργανα κανονάκι, ούτι και βιολί ενώ συχνά για τις ανάγκες του ρεπερτορίου προστίθενται και άλλα όργανα όπως σαντούρι, κιθάρα, κλαρίνο και μπάσο ενώ οι γνωστοί σμυρναίικοι αμανέδες εκτελούνται από τον τραγουδιστή, ο οποίος είχε ένα πρωταγωνιστικό ρόλο στο σχήμα, και συνοδεύεται από ρυθμική και μελωδική αυτοσχεδιαστική ενόργανη συνοδεία¹⁰⁸.

Αντίστοιχα, τα καφέ σαντάν εκτελούν ένα μουσικό πρόγραμμα, στο οποίο συμμετέχουν μουσικοί ευρωπαϊκής καταγωγής αλλά και ντόπιοι, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Είναι πιο ανάλαφρο και κάποιες φορές σε μια πιο άσεμνη μορφή που θυμίζει καμπαρέ. Μια περιγραφή για το καφέ σαντάν του Σαν Πάολο γίνεται από τον Deschamps Gaston:

«Μέσα στη γεμάτη καπνό αίθουσα, μια μεγαλόσωμη γερμανίδα , γελοία με το κόκκινο πρόσωπο και τις γαλάζιες κορδέλες που είχε περάσει στα ξανθά ανακατεμένα μαλλιά της, τραγουδούσε άσεμνα τραγούδια αφήνοντας να φανεί πάνω από τις μαύρες κάλτσες της η άκρη του στολισμένου με κόκκινους κόμπους εσώρουχου»¹⁰⁹.

Οι λάτρες τις ευρωπαϊκής μουσικής, που συνήθως πρόκειται για ανθρώπους ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, διασκεδάζουν στα πολυτελή θέατρα, παρακολουθώντας διάφορους μελοδραματικούς θιάσους και καλλιτέχνες του λυρικού τραγουδιού να ερμηνεύουν όπερες και οπερέτες ξένων αλλά και Ελλήνων δημιουργών, όπως ο Μανώλης Καλομοίρης, ενώ διοργανώνουν βραδιές συνάντησης, όπως χοροεσπερίδες και καλλιτεχνικές βραδιές σε αίθουσες λεσχών και σε γνωστά κοσμικά σαλόνια των εύπορων οικογενειών¹¹⁰. Γνωστά κοσμικά κέντρα στην περίφημη προκυμαία που φιλοξένησαν κουαρτέτα εγχόρδων και μελοδράματα είναι το Κράιμερ, το Λούνα Πάρκ και το πολυτελές Θέατρο της Σμύρνης που φιλοξένησε θιάσους από

¹⁰⁷ Θ. Χατζηπανταζής, *Της Ασιάτιδος Μούσης ερασταί*, Αθήνα, 1986, σ.67

¹⁰⁸ Ν. Ανδρίκος, ό.π, σ.40

¹⁰⁹ Deschamps Gaston, *Στους δρόμους της Μικράς Ασίας-Οδοιπορικό 1890, 1990*, σ.130.

¹¹⁰ Ν. Ανδρίκος, ό.π, σ.42

την Ιταλία και τη Γαλλία, με την ανταπόκριση από το εύπορο κοινό της Σμύρνης¹¹¹ να είναι πολύ μεγάλη.

Για τους κατοίκους της Σμύρνης δε λείπουν και οι υπαίθριοι χώροι που γίνονται διάφορα γλέντια στα οποία η μουσική και ο χορός παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Ένα τέτοιο γεγονός είναι τα περίφημα *Μπαλάκια του Μπουρνόβα*, γνωστή χοροεσπερίδα που γινόταν ανήμερα της Παναγίας μετά τον Εσπερινό, σε μια περιποιημένη λευκή αίθουσα. Η ορχήστρα, που αποτελούνταν από σαντούρι, βιολί και φωνή, τραγουδάει σκοπούς για τους νέους και τις νέες που θα κρατήσουν τον χορό μέχρι πρωίας¹¹².

3.2. Η εμφάνιση της δισκογραφίας στην περιοχή της Σμύρνης και σημαντικοί εκπρόσωποι της Σμυρναϊκής μουσικής

Η εμφάνιση της δισκογραφίας στην περιοχή της Σμύρνης αρχίζει τον 20^ο αιώνα παράλληλα με την εμφάνιση σημαντικών δισκογραφικών εταιριών σε Ευρώπη και Αμερική. Η εμφάνιση των περιοδεουσών δισκογραφικών εταιριών θα δημιουργήσει ένα νέο μουσικό-οικονομικό δίκτυο, με σκοπό τη δημιουργία ηχογραφήσεων με γνωστά τραγούδια της εποχής και την προώθηση των δίσκων τους παγκοσμίως. Οι ηχογραφήσεις που πραγματοποιήθηκαν στη Σμύρνη, θα γίνουν σε αίθουσες ξενοδοχείων και θεάτρων¹¹³ με γνωστά ονόματα μουσικών, όπως οι τραγουδιστές Γιάννης και Στέλλα Κοκκίνη, Γιάννης Τσανάκας, Γιώργος Βιδάλης, Γιώργος Βασιλακάκης, Λουσιέν Μηλιάρης και Χρήστος με το ψευδώνυμο το «Αραπάκι», καθώς και σημαντικοί οργανοπαίχτες, όπως Γιάννης Αλεξίου ή Γιοβάνικας στο βιολί, Γιάννης Δραγάτσης ή Ογδοντάκης στο βιολί, ο Αντρέας με το ψευδώνυμο «Μποντίκι» στο μαντολίνο, ο Χρήστος Μπόγιας στην κιθάρα¹¹⁴.

Στις ηχογραφήσεις την περίοδο εκείνη συμμετέχουν και τα μουσικά σχήματα των Εστουδιαντίνων. Οι Εστουδιαντίνες ήταν μουσικά σχήματα μεταβαλλόμενα ως προς τους μουσικούς, τα όργανα και το ρεπερτόριο. Η πρώτη Εστουδιαντίνα δημιουργήθηκε το 1898 στη Σμύρνη από τον Βασίλειο Σιδέρη και Αριστείδη Περιστέρη και υπήρξε αφορμή για τη δημιουργία πολλών ακόμα παρόμοιων σχημάτων

¹¹¹ Μ. Κ. Σμυρνέλη, ό.π, σ.175

¹¹² Α.Καλυβιώτης, *Σμύρνη: Η Μουσική Ζωή 1900-1922*, Αθήνα, Music Corner & Τήνελλα, 2002, σ. 22-23

¹¹³ Α.Καλυβιώτης, ό.π, σ.67

¹¹⁴ ό.π, σ.73

που δέσποσαν στην καλλιτεχνική ζωή της πόλης¹¹⁵. Το ρεπερτόριό τους ήταν ευρύ, υφολογικά και ρυθμικά, με πιο συχνό τύπο Ince Saz ορχήστρας με μαντολίνα, και λαϊκές ορχήστρες που ανταποκρίνονταν σε ρεπερτόριο τόσο τοπικό όσο και βαλκανικής και ευρωπαϊκής προέλευσης. Εστουδιαντίνες που συναντάμε πάνω σε ετικέτες δίσκων είναι η Ελληνική Εστουδιαντίνα, η Σμυρναϊκή Εστουδιαντίνα, η Εστουδιαντίνα Τσανάκα, η Εστουδιαντίνα Βιδάλη, η Εστουδιαντίνα Πανελλήνιων, η Εστουδιαντίνα Βασίλη Σιδέρη ή αλλιώς Εστουδιαντίνα του Βασιλάκη και η Εστουδιαντίνα του Κώστα Βλάχου¹¹⁶.

Το μεγαλύτερο μέρος των ηχογραφήσεων στη Σμύρνη θα πραγματοποιηθεί μεταξύ 1905 και 1912 από τις εταιρίες Gramophone (τα έτη 1909,1910,1911 κατά τα οποία ηχογράφησε 268 τραγούδια), Odeon, Orfeon και Favorite. Οι δίσκοι βινυλίου της περιόδου εκείνης πωλούνται στα μουσικά καταστήματα της περιοχής¹¹⁷.

Την εποχή αυτή εμφανίζονται στη Σμύρνη λαϊκοί συνθέτες με τις ορχήστρες τους καθώς και περίφημοι εκτελεστές. Οι πολυάριθμοι μουσικοί, σύμφωνα με τον αριθμό των ορχηστρικών σχημάτων και τον αριθμό των ηχογραφήσεων, δημιουργούν μια έντονη πνευματική συνείδηση και συμβάλλουν στη διασκέδαση των κατοίκων της περιοχής. Η μουσική κίνηση αναβαθμίζεται από τους επαγγελματίες ή ερασιτέχνες μουσικούς, και θεωρείται ένα αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας των ανθρώπων. Σημαντικοί ερμηνευτές που αναγράφονται σε βιβλιογραφίες και σε ετικέτες δίσκων και που εμφανίζονται στη μουσική σκηνή της Σμύρνης είναι οι τραγουδιστές Θεόδωρος Μαυρογένης ή το Θοδωράκι, Ευάγγελος Σωφρονίου ή αλλιώς Βιβλιοδέτης, Ευάγγελος Ισιδώρου ή αλλιώς ο Ψεύτης, Ο Νίκος, Το Κοκκινάκι, Ο Μπουρνοβαλής, Ο Γιάννης το Κουλουκάκι, Ο Λευτέρης Μενεμενλής, τα αδέρφια Χρήστος και Σταμάτης Μπόγιας, Ο Στέλιος Μώρος, Κώστας Νούρος, το αηδόνι της Σμύρνης με το επίθετο Μασσέλος, Γιώργος Πουλουδιά ή Πουλουδάκης και ο περίφημος Γιάννης Τσανάκας. Στην κιθάρα συναντάμε τους Παναγιώτη Βαϊνδηρλή, Στελλάκη Περπινιάδη, Φούλη και Αλέκο, στο σαντούρι τους Γιώργο Σαρίδη ή τ' Ασκεράκι, Ευθύμη Καρβουνόπουλο ή Σελέφη, Δημήτριο Μερσινίδη, Σάββα Μποντόζη, Κώστα Μπρασάμη ή Νικολαΐδη ή Μπασαμάκη, ο Σοφίος το Γιανκί ο Γιάννης και τον Μανώλη Χρυσάφκη ή Φιστιζή, στο βιολί ο Ανέστος ο Αόμματος, ο Δημήτρης Λορετζάκης, ο Μανέγας ο Νικόλας, ο

¹¹⁵ Π. Κουνάδης, ό.π, σ.266

¹¹⁶ Α.Καλυβιώτης, ό.π, σ.71

¹¹⁷ ό.π, σ.70

Μουστάκας ο Γιάννης, ο Γιάννης Μπουγιούκας ή Μπουρνοβαλής, ο Σεΐμετζής ο Νίκος, ο Σαλονικός, ο Γιάννης Δραγάτσης ο Ογδοντάκης, ο Αλέξης Βλάχος ή Γιοβανίκας και στο μαντολίνο ο Ζαχαρίας Κασιμάτης, το Κουλούκι, ο Γιάννης, ο Λουσιέν Μηλιάρης ή Λουκιανός, ο Φράγκος και ο γνωστός κιθαρίστας, μπουζουκτζής και τραγουδιστής Σπύρος Περιστέρης. Οι γυναικείες φωνές που συναντάμε στη μουσική σκηνή της Σμύρνης είναι οι Κιορ- Κατίνα, Αγγελάρα, η Ειρήνη Φικαρίνα και Αγγελίτσα Μαρωνίτη με το ψευδώνυμο «Χιωτάκι» που ήταν η γυναίκα του Σμυρνιού λαϊκού μουσικού Βαγγέλη Παπάζογλου¹¹⁸. Μετά την καταστροφή της Σμύρνης κάποιοι Σμυρνιοί πρόσφυγες μουσικοί συνέχισαν την καλλιτεχνική τους δραστηριότητα στην Ελλάδα, διαμορφώνοντας την πορεία της ελληνικής δισκογραφίας. Στο ευρύτερο αστικό λαϊκό τραγούδι του μεσοπολέμου εμφανίζονται καλλιτέχνες όπως ο Σπύρος Περιστέρης και Παναγιώτης Τούντας, ο Βαγγέλης Παπάζογλου και ο Γιάννης Δραγάτσης.

3.3. Η Θρησκευτική Μουσική της Σμύρνης

Μέσα στην πανδαισία αρωμάτων και ήχων που συναντούσε κανείς στην πόλη της Σμύρνης, το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα εμφανίζονται και μουσικές που συνδέονται με τις θρησκευτικές κοινότητες της περιοχής, όπως τη μουσουλμανική, τη χριστιανική και την εβραϊκή κοινότητα. Εκπρόσωποι αυτών των μουσικών με τη σπουδαία προσφορά τους τόσο για τις ερμηνευτικές τους ικανότητες όσο και για την αξιολογή συνθετική τους παραγωγή, έπαιξαν καταλυτικό ρόλο ώστε να γίνει η Σμύρνη ένα σημαντικό κέντρο έκφρασης και καλλιέργειας του θρησκευτικού μουσικού πολιτισμού που φιλοξένησε. Για τις μουσουλμανικές κοινότητες της Σμύρνης σημαντική ήταν η παρουσία του μουσικού Tanburi Ali Efendi. Από μικρή ηλικία, επηρεασμένος από τον πατέρα του, έγινε Hafiz, μουσικός του Ισλάμ που αποστηθίζει και απαγγέλει μελωδικά το Κοράνι, ενώ στη συνέχεια μαθήτευσε σε Medrese, θρησκευτικά σχολεία του Ισλάμ που δίδασκαν θρησκευτική μουσική. Εγκαταστάθηκε στη Σμύρνη το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 20^{ου}, όταν και απεβίωσε, και υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της λόγιας Οθωμανικής μουσικής της περιοχής. Σημαντική είναι και η εμφάνιση της Εβραϊκής θρησκευτικής μουσικής στην περιοχή, με εκπροσώπους τον Isak Algazi, Isak Barki, Santo Sikari, προσθέτοντας τη δικιά τους κουλτούρα και δεξιότητες στη μουσική

¹¹⁸Π. Κουνάδης, ό.π., σ.274-275

κοινότητα της Σμύρνης¹¹⁹. Επίσης, αξίζει να γίνει αναφορά και στους χώρους συγκέντρωσης των μη ορθόδοξων-μυστικιστικών ταγμάτων, όπως των Μεβλεβήδων (Mevlevi). Το ελευθερόφρων αστικό τάγμα που άκμασε κυρίως σε επαρχιακές περιοχές, όπως Ρούμελη και Θεσσαλονίκη¹²⁰, ήταν ευρέως διαδεδομένο και συνδεδεμένο με τη θρησκευτική μουσική της Τουρκίας, αλλά και με τελετές στις οποίες κυριαρχούσαν παραδοσιακά όργανα της περιοχής, όπως νένι και σάζι. Τέλος, η παρουσία των Ορθόδοξων χριστιανών στους κόλπους της Σμύρνης, οι οργανωμένες χριστιανικές εκκλησίες με υμνογράφους και ψάλτες, καθώς και η λειτουργία της Ευαγγελικής Σχολής¹²¹ στη Σμύρνη που ανήκε στη δικαιοδοσία της ελληνικής μητρόπολης, συντέλεσαν στη διατήρηση και μεταλαμπάδευση της βυζαντινής μουσικής και γενικότερα της χριστιανικής ιστορίας και κουλτούρας¹²².

¹¹⁹N. Ανδρίκος, ό.π., σ.43-44

¹²⁰B. Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τόμος 2, Παπαζήση, Αθήνα, 2002, σ.160

¹²¹Η Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης χρονολογείται στην περιοχή της Σμύρνης ήδη από τον 18^ο αιώνα. Υπέστη πολλές αλλαγές στη διοίκηση, στο πρόγραμμα σπουδών και στο διδακτικό προσωπικό και επέζησε μέχρι την καταστροφή του 1922.

¹²²Λ. Ιστικοπούλου, *Επεμβάσεις στην αυτονομία της Ευαγγελικής Σχολής*, Μικρασιατικά Χρονικά, τομ. 21, σ.74

Κεφάλαιο 4: Ελληνική τυπογραφία και η εφημερίδα Εστία

4.1. Η ελληνική τυπογραφία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η πνευματική κίνηση των Ελλήνων στην περιοχή της Σμύρνης ξεκινάει από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και η δημιουργία της τυπογραφίας ήταν ένα ακόμα προοδευτικό βήμα για το ελληνικό στοιχείο. Αν και το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ιδρύεται από τον ιερέα Νικόδημο Μεταξά το 1627 στην Κωνσταντινούπολη¹²³, το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο στη Σμύρνη ανοίγει το 1831 και η πρώτη ελληνική εφημερίδα που κυκλοφορεί την ίδια χρονιά ήταν *Ο Φίλος των Νέων* από τους αγγλοαμερικάνους ιεραποστόλους Βρουέρ και Λούης και τυπώνεται στο τυπογραφείο της Ευαγγελικής Σχολής¹²⁴. Η ανάπτυξη του ελληνικού Τύπου γνωρίζει σπουδαία άνθιση σε περιοχές που κατοικούν πολλοί Έλληνες, όπως Σμύρνη και Κωνσταντινούπολη, ενώ ελληνικές εφημερίδες κυκλοφορούν σε όλη την οθωμανική επικράτεια, ακόμα και μακριά από τα κεντρικά σημεία της χώρας, όπως Ιωάννινα. Την ευνοϊκή περίοδο των μεταρρυθμίσεων Τανζιμάτων, οι οθωμανικές αρχές πρότειναν μια επίσημη εφημερίδα σε κάθε νομό και μια τέτοια εφημερίδα ήταν του Ρωμιού διοικητή της Σάμου Γεωργάκη Κοννεμένου το 1854 στην ελληνική γλώσσα. Συχνά παρατηρείται πολλά τουρκικά έντυπα εφημερίδων να μεταφράζονται στα ελληνικά, όπως για παράδειγμα η επίσημη εφημερίδα του κράτους *Takvim-i Vaki* την περίοδο 1832-1850, καθώς και έντυπα από εφημερίδες της επαρχίας, όπου υπήρχε το ελληνικό στοιχείο, για τις ανάγκες της ενημέρωσής του. Επίσης, η διεύθυνση ελληνικού Τύπου από Ευρωπαίους, όπως Γάλλους και Ιταλούς, γίνεται καθαρά για οικονομικούς λόγους, αποβλέποντας στη συνεχή ενημέρωση των εμπορικών δραστηριοτήτων της περιοχής¹²⁵.

Για τη διάδοση του ελληνικού Τύπου σημαντικό ρόλο έπαιξε και το γεγονός ότι η ελληνική γλώσσα, λόγω του ότι ήταν εγχώρια διαδεδομένη, δεν συγκαταλεγόταν μέσα στις γλώσσες που αντιμετώπιζαν προβλήματα λογοκρισίας¹²⁶. Αξίζει να σημειωθεί ότι το περιεχόμενο των ελληνικών εφημερίδων ήταν πολυθεματικό και κάλυπτε ένα ευρύ πεδίο με λογοτεχνικά, θρησκευτικά, εμπορικά, αγροτικά,

¹²³Α. Arslan, *Ο Ελληνικός Τύπος στο Οθωμανικό Κράτος*, Αθήνα, Επτάλοφος, 2004, σ.95

¹²⁴Κ. Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου*, τόμ.1, Αθήνα, Α. Δημόπουλος, 1957, σ.289

¹²⁵Α. Arslan, ό.π, σ.16-18, 95-96

¹²⁶Περισσότερες πληροφορίες για τον έλεγχο του μη τουρκικού Τύπου βλέπε Κ. Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου*, σ.23

βιομηχανικά και θέματα μόδας. Παράλληλα, κυκλοφορούσαν και εφημερίδες για παιδιά, με επιστημονικά θέματα για τη σωστή διανοητική διάπλασή τους, καθώς οι Έλληνες θεωρούσαν τον Τύπο ένα αξιόλογο μέσο ενημέρωσης, ενώ το 1844 στην Κωνσταντινούπολη, ο Αντρέας Κορομηλάς άνοιξε κατάστημα που περιείχε σχολικά βιβλία¹²⁷.

Από το 1882-1883 αριθμούνται 5 ελληνικά τυπογραφεία στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης, ενώ από το 1875 παρατηρείται να τυπώνονται ελληνικές εφημερίδες σε τυπογραφεία που δεν ανήκαν σε Έλληνες, όπως για παράδειγμα στο *Tahtar* του Mohhamed Tahir Tabrizi που τύπωνε έντυπα όχι μόνο στην τουρκική γλώσσα αλλά και στη γαλλική, αρμένικη και ελληνική. Μέχρι το 1840 λειτουργούσαν στη Σμύρνη περισσότερα από 8 τυπογραφεία, όπως η *Ελληνική Εμπορική Τυπογραφία* του Α. Δαμιανού, η *Ιωνική τυπογραφία* του Π. Κλάδου, το τυπογραφείο της *Αμάλθειας* (1839), το τυπογραφείο του Ιωσήφ Μάγνητου, το τυπογραφείο του Βενέδικτου Κωνσταντινίδη, που τύπωνε σχολικά βιβλία, η *Τυπογραφία του Γ. Γριφίττου* με εκκλησιαστικά βιβλία, και το *Τυπογραφείο των Παρισινών Αποκρύφων* του δημοσιογράφου Ιωάννη Σκυλίτση, που μετονομάστηκε τρία χρόνια αργότερα σε *Τυπογραφείο της Εφημερίδος της Σμύρνης*. Επιπλέον αξίζει να αναφερθεί και το *Αρμένικο Τυπογραφείο του Κ. Τατικιάν*, το οποίο εξέδιδε ελληνικά βιβλία όπως η *Μέλισσα* και το *Διεθνές*¹²⁸.

Όπως προαναφέρθηκε, η πρώτη ελληνική εφημερίδα στα τουρκικά εδάφη ήταν ο *Φίλος των Νέων* η οποία δεν μέτρησε πολλά χρόνια ζωής, ενώ το 1838 δημιουργήθηκε η εφημερίδα *Αμάλθεια*, η οποία με το πέρασμα του χρόνου, θα θεωρηθεί η μακροβιότερη εφημερίδα της ελληνικής επικράτειας στην περιοχή, που θα επιζήσει μέχρι το 1922. Στην πορεία των χρόνων, δημιουργήθηκαν και άλλες ελληνικές εφημερίδες που συνέβαλαν στη διάδοση του ελληνικού τύπου και ενημέρωση του λαού όπως, ο *Αστήρ της Ανατολής* (1841-1842), ο *Μελησσιγενής* (1843-1845), η εβδομαδιαία *Εφημερίς της Σμύρνης* (1849-1854), η δισεβδομαδιαία *Ευσέβεια*, η δισεβδομαδιαία *Σμύρνη* (η οποία μετονομάστηκε σε *Νέα Σμύρνη* το 1876 ενώ από το 1900 κυκλοφορεί καθημερινά για το κοινό της Σμύρνης, η δισεβδομαδιαία *Τέρψις* (1870), η

¹²⁷ Α. Arslan, ό.π, σ.16

¹²⁸ Γ. Γιαννακόπουλος, *Σμύρνη η Μητρόπολη του Μκρασιατικού Ελληνισμού: Η Ελληνική Εκδοτική Δραστηριότητα στη Σμύρνη*, Αθήνα, Έφεσος, σ.165-169

δισεβδομαδιαία *Πρόοδος*(1871-1872), η εβδομαδιαία εφημερίδα το *Βέλος* (1874-1888), η δισεβδομαδιαία *Ιωνία* (1874-1877) και η *Αρμονία* (1880-1895)¹²⁹.

4.2. Η Εφημερίδα Εστία

Η εφημερίδα Εστία υπήρξε μια αξιόλογη εφημερίδα που ξεκίνησε ως λογοτεχνικό περιοδικό σπουδαίου φιλολογικού και εγκυκλοπαιδικού περιεχομένου, εμπνευσμένο από την αντίστοιχη γαλλική έκδοση *Le Foyer*, που λειτούργησε σαν πρότυπο για το περιεχόμενο και την ονομασία της εφημερίδας¹³⁰. Η *Εστία* ως περιοδικό άρχισε να εκδίδεται την 1^η Ιανουαρίου 1876 με διευθυντή τον Παύλο Διομήδη. Ήταν εβδομαδιαίο, πολυσέλιδο και εικονογραφημένο. Από το 1883 μέχρι το 1888 τη διεύθυνση του περιοδικού ανέλαβε ο Γεώργιος Κασδόνης, ενώ το 1889 η διεύθυνσή του πέρασε στον Γεώργιο Δροσίνη και Νικόλαο Πολίτη, ο δεύτερος εκ των οποίων αποχώρησε ένα χρόνο μετά και έμεινε η εφημερίδα στην αποκλειστική επιμέλεια του Γ. Δροσίνη. Το περιοδικό συνεργάστηκε με σημαντικούς συγγραφείς, όπως ο Αριστ. Βαλαωρίτης, και με νέους λογοτέχνες της εποχής, όπως ο Παλαμάς και Ξενόπουλος. Το 1887 άρχισε να κυκλοφορεί ένα σημαντικό παρακλάδι της εφημερίδας με την ονομασία *Δελτίο της Εστίας*, που μέτρησε 14 χρόνια ζωής και άφησε ένα πολύ σημαντικό πληροφοριακό υλικό βιβλιογραφικής, οικονομικής, κοινωνικής και δημογραφικής έρευνας. Μέχρι το 1888 είχε συνεργαστεί με αξιόλογα ονόματα στο χώρο της τέχνης, όπως με τον ζωγράφο Νικηφόρο Λύτρα και τον συγγραφέα Πολύβιο Δημητρακόπουλο, με πολιτευόμενα πρόσωπα, όπως με τον βουλευτή Τιμολέοντα Φιλήμων καθώς και με στρατιωτικούς της εποχής. Τον Μάρτιο του 1894 το περιοδικό έγινε καθημερινή απογευματινή εφημερίδα και εκδιόταν μόνο μια φορά το δεκαπενθήμερο δωρεάν στους συνδρομητές της εφημερίδας υπό την διεύθυνση του Γ. Δροσίνη. Το 1897 έγινε για λίγο πρωινή εφημερίδα αλλά μετατράπηκε πάλι σε απογευματινή¹³¹.

Η Εστία της Σμύρνης ιδρύθηκε το 1910 υπό τη διεύθυνση του Σταματιάδη Αντρέα και επιμέλεια Λουκά Τζιμέρη. Κυκλοφόρησε καθημερινά μέχρι την

¹²⁹Κ. Μάγερ, ό.π, σ.289

¹³⁰Λ. Δρούλια, Γ. Κουτσοπανάγου, *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τομ. 2, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών-103 Εθνικό Ίδρυμα Έρευνών, Αθήνα, 2005, σ.266

¹³¹Κ. Μάγερ, ό.π, σ.220-222

καταστροφή της πόλης το 1922 διατηρώντας τον ίδιο διευθυντή όλα τα χρόνια λειτουργίας της στην Οθωμανική Αυτοκρατορία¹³². Η πολιτική γραφή της εφημερίδας ήταν βενιζελική, χαρακτηρίστηκε για το πατριωτικό της περιεχόμενο και στις στήλες της υπήρχαν θέματα που αφορούσαν καλλιτεχνικά δρώμενα της πόλης, εξελίξεις που σχετίζονταν με την οικονομία, όπως εμπόριο και ναυτιλία, λογοτεχνικά άρθρα, πολιτικές ειδήσεις και ό,τι νεότερο αφορούσε το κοινό της Σμύρνης. Πέρα από τα πολιτικοοικονομικά θέματα που έθιγε, πάντα αφιέρωνε στήλες με φιλολογικό περιεχόμενο όπως μυθιστορήματα, ποιήματα και διηγήσεις νέων συγγραφέων¹³³. Η εικοσαετής σταδιοδρομία της εφημερίδας *Εστία* υπήρξε πολύ σημαντική και το μέγεθος της συνεισφοράς της περιγράφεται στο πρώτο τεύχος του περιοδικού στις 4 Ιανουαρίου 1876: «Να διαδίδη δι' ύφους απλού και όσον δυνατόν καταληπτού εις πάντας, αναγνώσματα υγιή δια τε την καρδίαν και το πνεύμα, να καταστήση δε δημώδεις τας χρησιμωτέρας εις τον κοινωνικόν βίον γνώσεις, συλλέγων αυτά ως επί το πολύ, σταγόνα προς σταγόνα, εκ των εγκριτωτέρων ξένων συγγραμμάτων»¹³⁴. Η υπηρεσία της πολιτικής, πολιτιστικής και οικονομικής εφημερίδας υπήρξε ανεκτίμητη για τους Έλληνες και για την ελληνική διασπορά της Σμύρνης και συνέβαλε στη διατήρηση του εθνικού φρονήματος, διατηρώντας την καθαρεύουσα γλώσσα και το πολυτονικό σύστημα¹³⁵, προσφέροντας μια άρτια δημόσια ενημέρωση και εκπαίδευση, ενισχύοντας την κουλτούρα των Ελλήνων της περιοχής και διατηρώντας τη σχέση του αποδημητικού ελληνισμού με την πατρίδα Ελλάδα.

¹³² ό.π, σ.317

¹³³ Λ. Δρούλια, Γ. Κουτσοπανάγου, *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τομ. 2, *Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών*-103 Εθνικό Ίδρυμα Έρευνών, Αθήνα, 2005, σ.264

¹³⁴ Συλλογικό έργο, λήμμα «*Εστία*», *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα* (Larousse Britannica), τόμ 25, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα, 1997, σ.19

¹³⁵ Λ. Δρούλια, Γ. Κουτσοπανάγου, *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τομ. 2, *Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών*-103 Εθνικό Ίδρυμα Έρευνών, Αθήνα, 2005, σ.264

Κεφάλαιο 5: Ανάλυση Αποδελτίωσης

Σε αυτό το κεφάλαιο δίνονται αναλυτικά όλες οι πληροφορίες από τα αποτελέσματα της αποδελτίωσης. Για την παρούσα εργασία αποδελτιώθηκαν όλα τα τεύχη της εφημερίδας Εστία, της χρονιάς του 1922, που βρέθηκαν σε ψηφιοποιημένη μορφή στην ηλεκτρονική βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Πιο συγκεκριμένα, έγινε αποδελτίωση της καθημερινής εφημερίδας στα τεύχη από 1 Φεβρουαρίου 1922 μέχρι στις 19 Αυγούστου του 1922. Στο παρόν κεφάλαιο δίνονται πληροφορίες που εκμαιεύτηκαν από τη διαδικασία της αποδελτίωσης αλλά χρησιμοποιήθηκαν και βιβλιογραφίες για την εύρεση πληροφοριών του κάθε συγγραφέα και συνθέτη. Η χρονιά του 1922 προτιμήθηκε αφενός γιατί ήταν η μοναδική χρονιά που βρέθηκαν όλα τα τεύχη της καθημερινής εφημερίδας χωρίς ελλείψεις για επτά συνεχόμενους μήνες, και συγκεκριμένα τους 7 τελευταίους μήνες πριν από την καταστροφή της πόλης, αναρτημένα σε ψηφιακή μορφή κάνοντας την έρευνα ποιοτική, και αφετέρου γιατί θεωρείται σημαντική χρονιά καθώς η θεατρική, αλλά και γενικότερα η καλλιτεχνική δραστηριότητα στην περιοχή της Σμύρνης ήταν στο απόγειό της. Τέλος, η χρονιά του 1922 προτιμήθηκε γιατί θεωρείται πολύ σημαντική στην ιστορία της Σμύρνης εξαιτίας των γεγονότων του Σεπτεμβρίου που οδήγησαν στην καταστροφή της πόλης και στον διωγμό, δείχνοντας από τη μια πλευρά την ακμή μιας πόλης που χρειάστηκε χρόνια να αναπτυχθεί και από την άλλη την καταστροφή της ίδιας πόλης μέσα σε λίγες ώρες. Δίπλα από την ονομασία του κάθε έργου αναγράφεται το είδος του, ενώ σε όσα έργα δεν αναγράφεται είναι γιατί δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες για αυτό. Η κατάταξη των συγγραφέων, των συνθετών και των έργων τους δεν είναι με αλφαβητική σειρά αλλά σύμφωνα με τη σειρά που εμφανίζονται στην εφημερίδα.

5.1. Οι μουσικοθεατρικές πληροφορίες μέσα από την αποδελτίωση της εφημερίδας “Εστία”

Ανρύ Μπερνστάιν (Henry Bernstein (1876-1953): Ο Ανρύ Μπερνστάιν ήταν Γάλλος θεατρικός συγγραφέας και σεναριογράφος που γεννήθηκε και πέθανε στο

Παρίσι. Κατά τη διάρκεια της ζωής του αγωνίστηκε για την εξάλειψη των φυλετικών προλήψεων, μέσω της τέχνης του, με τα έργα του «Σαμψών» (1907) και «Ισραήλ» (1908), ενώ όσα παράσημα πήρε αναγκάστηκε να τα επιστρέψει στον Μουσολίνι και στον Χίτλερ το 1936)¹³⁶.

Καταιγίδα (The Storm 1905): Δράμα

Για το δράμα του Μπερνστάιν υπό του θιάσου Λουσιέν Μιράν γράφει η εφημερίδα «Εστία» μόνο μια φορά στις 3 Φεβρουαρίου:

«Ο Γαλλικός θιάσος του κ. Λουσιέν Μιράν φθάνει σήμερα Πέμπτην Κων/πόλεως εις το θέατρον Σμύρνης με την *Καταιγίδα* του Μπερνστάιν. Ο θιάσος ταξιδεύων από 5 μηνών έχει πρώτης τάξεως δραματολόγιον εκ κωμωδιών δραματικών κωμειδυλλίων και έργων ελαφρών. Η κ. Δ. Μιράν πρωταγωνίστρια διαπρεπής των διασήμεων συγγραφέων Μπερνστάιν, Μπατάιλ, Κιστεμάκερ.»¹³⁷

Η Έφοδος: Δράμα

Για το Γάλλο θεατρικό συγγραφέα Μπερνστάιν η εφημερίδα γράφει πάλι αλλά για το δράμα «Έφοδος», στις 3 Φεβρουαρίου, υπό του θιάσου της Λουσιέν Μορώ:

«Εν τω θέατρο Σμύρνης δίδων από προχθές παραστάσεις γαλλικός θιάσος της Δ)δός Λουσιέν Μορώ θα δώσει δύο παραστάσεις απογευματινήν ώραν 5 μ.μ. με το δια πρώτην φοράν παιζόμενον δράμα του Μπερνστάιν *Η Έφοδος* εις 3 πράξεις και εσπερινήν εις τας 9 1)2 μ.μ. με το *Υπερφυσικό παιδί* των Εννεκέν και Βέμπερ.»¹³⁸

Μωρίς Εννεκέν και Πιέρ Βεμπέρ

Maurice Hennequin (1863 – 1926). Ο Μωρίς Εννεκέν ήταν Γάλλος συγγραφέας πολιτογραφημένος στο Βέλγιο, γνωστός επίσης και με το ψευδώνυμο Alfred De brum. Η καριέρα του διήρκεσε 45 χρόνια και έγραψε περίπου στα 100 έργα, είτε μόνος του είτε σε συνεργασία με άλλους συγγραφείς, από τα οποία τα περισσότερα ήταν κωμωδίες και κωμειδύλλια, ενώ έχει γράψει και όπερες κομίκ,

¹³⁶Συλλογικό έργο, λήμμα «*Ανρύ Μπερνστέν*», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 43, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997, σ.325

¹³⁷Ο ΘΙΑΣΟΣ ΜΙΡΑΝ, *Εστία*, τχ.1845, 3 Φεβ. 1922, σ.6

¹³⁸Ο ΘΙΑΣΟΣ ΜΙΡΑΝ, *Εστία*, τχ.1845, 6 Φεβ. 1922, σ.12

όπως «Ο Τρίτος Ουσσάρος, αλλά και οπερέτες, όπως «Οι Συμμετέχοντες. Τα έργα του παραστάθηκαν στο θέατρο αλλά και στην τηλεόραση¹³⁹.

Pierre-Eugene Veber (1869-1942). Ο Πιέρ Βεμπέρ ήταν Γάλλος θεατρικός συγγραφέας, μυθιστοριογράφος και δημοσιογράφος γεννημένος στο Παρίσι, με το ψευδώνυμο Bill Sharp. Ακολούθησε μια καριέρα 40 χρόνων και έγραψε περίπου 100 έργα, εκ των οποίων κωμωδίες, οπερέτες και νουβέλες. Συνεργάστηκε με τον αδερφό του, ζωγράφο και γελοιογράφο, Ζαν Βέμπερ και είχαν το ψευδώνυμο «Οι Βέμπερς (Les Veber's)¹⁴⁰.

Το υπερφυσικό παιδί: Κωμωδία

Η κωμωδία με τον τίτλο «Το υπερφυσικό παιδί ήταν δημιουργία της συνεργασίας των Έννεκεν και Βεμπέρ και παραστάθηκε στο θέατρο Σμύρνης στις 3 Φεβρουαρίου από τον θίασο Μορώ:

«Εν τω θέατρο Σμύρνης δίδων από προχθές παραστάσεις γαλλικός θίασος της Δ)δός Λουσιέν Μορώ θα δώσει δύο παραστάσεις απογευματινήν ώραν 5 μ.μ. με το δια πρώτην φοράν παιζόμενον δράμα του Μπερνστάιν η *Έφοδος* εις 3 πράξεις και εσπερινήν εις τας 9 1)2 μ.μ. με *Το υπερφυσικό παιδί* των Εννεκέν και Βέμπερ.»¹⁴¹

Το Μωρό μου: Κωμωδία

Η «Εστία» αναφέρει, για μια και μόνο φορά στις 6 Απριλίου, στην κωμωδία του Μωρίς Εννεκέν «Το μωρό μου. Η παράσταση θα πραγματοποιηθεί στο Θέατρο Κυβέλης:

«Θίασος Δ)δων Νεζέρ Απόψε η έξοχος και ξεκαρδιστική κωμωδία *Το μωρό μου* του Έννεκεν εις πράξεις τρεις.»¹⁴²

¹³⁹Maurice Hennequin, Biblioteque Nationale de France, [ιστοσελίδα], http://data.bnf.fr/12735800/maurice_hennequin/ (τελευταία πρόσβαση 26-3-2018)

¹⁴⁰Pierre Veber, Biblioteque Nationale de France, [ιστοσελίδα], http://data.bnf.fr/12108574/pierre_veber/, (τελευταία πρόσβαση 26-3-2018)

¹⁴¹ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1849, 6 Φεβ. 1922, σ.12

¹⁴²ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1897, 6 Απρ. 1922, σ.123

Ζωρζ Ονέ (Georges Ohnet 1848-1918). Ο Ζωρζ Ονέ ήταν Γάλλος συγγραφέας και μυθιστοριογράφος. Τα περισσότερα έργα του δημοφιλούς, για την εποχή του συγγραφέα, ήταν γραμμένα με ευαισθησία για κοινωνικά ζητήματα όπως η διαφθορά της ελίτ και η ανερχόμενη αστική τάξη. Γνωστά μυθιστορήματά του είναι «Οι μάχες της ζωής (1881), «Ο Σέργιος Πανίν (1880) και το πασίγνωστο έργο του, «Ο Αρχισιδηρουργός που γνώρισε μεγάλη επιτυχία και διασκευάστηκε σε θεατρικό έργο¹⁴³.

Ο Αρχισιδηρουργός (The Owner of The Ironworks 1883): Δράμα

Για το μυθιστόρημα του Ζωρζ Ονέ που ανέβηκε για πρώτη φορά στη σκηνή το 1883, στο θέατρο "Gymnase", και παίχτηκε για έναν ολόκληρο χρόνο¹⁴⁴ γράφει η εφημερίδα στις 3 και 7 Φεβρουαρίου. Ο θίασος Λουσιέν Μορώ θα ανεβάσει το έργο στο Θέατρο Σμύρνης:

«Την Δευτέραν εσπερινήν εις τας 9 1)2 μ.μ. ο *Αρχισιδηρουργός*.»¹⁴⁵

«Σήμερον υπό του Γαλλικού θιάσου της Δδός Μωρώ, ώραν 9 1)2 μ. μ. θα παιχθή ο *Αρχισιδηρουργός* του Ονέ.»¹⁴⁶

Ο Αρχισιδηρουργός θα ανέβει πάλι στις 8 Φεβρουαρίου από το θίασο Μορώ, αυτή τη φορά όμως στο Θέατρο Σμύρνης:

«Σήμερον υπό του Γαλλικού θιάσου Λ.Μορώ ο *Αρχισιδηρουργός*.»¹⁴⁷

Νίκος Χατζηαποστόλου (1884-1941). Ο Νίκος Χατζηαποστόλου ήταν μουσικοσυνθέτης με φωνή βαθύφωνου που πρωτοστάτησε στην ίδρυση του Γ' Ελληνικού Μελοδράματος όπου πήρε μέρος και υποδύθηκε διάφορους ρόλους. Σπούδασε 8 χρόνια στο Ωδείο Λότνερ και από το 1907 που άρχισε να συνθέτει έγραψε πάνω από 40 έργα, κυρίως οπερέτες. Δύο από τις οπερέτες του παίχτηκαν στην Ιταλία, υπήρξε διευθυντής της Βιεννέζικης ορχήστρας «Χίς Μάστερ Βόις»,

¹⁴³Georges Ohnet, Academic Dictionaries and Encyclopedias,[ιστοσελίδα], 2010, <http://enacademic.com/dic.nsf/enwiki/1107064>, (τελευταία πρόσβαση 21/3/2018)

¹⁴⁴http://www.biblionet.gr/author/5880/%CE%96%CF%89%CF%81%CE%B6_%CE%9F%CE%BD%CE%AD

¹⁴⁵Ο ΘΙΑΣΟΣ ΜΙΡΑΝ, Εστία, τχ.1845, 8 Φεβ. 1922, σ.16

¹⁴⁶ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1849, 7 Φεβ. 1922, σ.14

¹⁴⁷ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1850, 8 Φεβ. 1922, σ.16

διεύθυνε για πολλά χρόνια τη χορωδία της Αγίας Ειρήνης και έγραψε διάφορα έργα θρησκευτικής μουσικής¹⁴⁸.

Η Μπεμπέκα 1918: Οπερέτα

Η Μπεμπέκα που ανεβάστηκε μεταφρασμένη και στην Ιταλία, αναφέρεται στην εφημερίδα στις 8 Φεβρουαρίου. Το έργο θα ανέβει από το θίασο Έλλη Αφεντάκη στο Θέατρο «Κυβέλης»:

«Σήμερον υπό του θιάσου Έλλης Αφεντάκη η *Μπεμπέκα*.»¹⁴⁹

Λέο Φαλ (Leo Fall 1873 -1925). Ήταν συνθέτης όπερας, αυστριακής καταγωγής. Σπούδασε στο Κονσερβατορίο της Βιέννης και υπήρξε αρχιμουσικός στο Βερολίνο, στο Αμβούργο και την Κολωνία. Εκτός από όπερες έγραψε γύρω στις 20 οπερέτες, με την «Πριγκίπισσα των δολαρίων να αποκτάει παγκόσμια αναγνώριση¹⁵⁰.

Η πριγκίπισσα των δολαρίων (The Dollar Princess 1907): Οπερέτα

Η πασίγνωστη οπερέτα του Λέο Φαλ που γνώρισε μεγάλη επιτυχία τον 20^ο αιώνα εμφανίζεται στο Θέατρο Κυβέλης στις 12 Φεβρουαρίου από το θίασο της Έλλης Αφεντάκη. Η εφημερίδα «Εστία» κάνει αναφορά για το έργο και στο τεύχος στις 13 Φεβρουαρίου:

«Αύριον Κυριακήν ο θίασος Έλλης Αφεντάκη δίδει 2 παραστάσεις.

Πριγκήπισσα των Δολλαρίων ώρ. 3 1)2 και *Πουπέ* ώρ. 9 1)2 με *Πουπέ* την κ. Έλλην Αφεντάκη.»¹⁵¹

¹⁴⁸Συλλογικό έργο, λήμμα «Χατζηαποστόλου Νίκος», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 61, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997, σ.11

¹⁴⁹ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1850, 8 Φεβ. 1922, σ.16

¹⁵⁰Grove's Dictionary of Music and Musicians, *Leo Fall*, τ.3, Macmillan, London, 1954 σ.11

¹⁵¹ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1854, 12 Φεβ.1922, σ.24

«Σήμερον τρεῖς παραστάσεις υπό του θιάσου Ἑλλης Αφεντάκη, δύο απογευματιναί και μια εσπερινή. Θα παιχτή η *Πριγκίπισσα των Δολλαρίων* και το αριστούργημα των οπερεττών η *Πουπέ* δια πρώτην φοράν.»¹⁵²

Το Ρόδο της Σταμπούλ (Die Rose von Stambul 1916): Οπερέτα

Η τρίπρακτη οπερέτα του Λέο Φαλ σε λιμπρέτο των Julius Brammer και Alfred Grunwald είχε πρεμιέρα το 1916 στο θέατρο της Βιέννης. Οι πρώτες δύο πράξεις γίνονται στη Κωνσταντινούπολη, ενώ η άλλη μια στη Ελβετία. Η οπερέτα θα εμφανιστεί στο Θέατρο Σμύρνης στις 5 και 17 Απριλίου. Για την παράσταση στις 5 Απριλίου η «Εστία» δεν γράφει πολλές πληροφορίες:

«Σήμερον δίδεται το *Ρόδον της Σταμπούλ*.»¹⁵³

Στο τεύχος στις 17 Απριλίου, η εφημερίδα αναφέρει ότι το έργο θα παιχτεί από τον ιταλικό θίασο:

«Ιταλική οπερέτα. Σήμερον υπό του ιταλικού θιάσου δύο παραστάσεις.

Απογευματινή τη 3 ώρ. Με το *Ρόδον της Σταμπούλ* [...]»¹⁵⁴

Έντμοντ Όντραν (Edmond Audran 1840-1901). Ήταν Γάλλος συνθέτης και γιος του Marius-Pierre Audran ο οποίος έκανε καριέρα ως τενόρος στην Opéra-Comique. Το 1873 έγινε οργανίστας στην εκκλησία του Αγίου Ιωσήφ στη Μασσαλία όπου και έγραψε εκκλησιαστική μουσική. Ανάμεσα στις οπερέτες έγραψε και όπερες κομίκ όπως η «Πουπέ», η «Μασκότ» και ο «Διδάκτωρ Φίδι»¹⁵⁵.

Πουπέ (Poupe 1896): Όπερα

Η τρίπρακτη όπερα κομίκ σε λιμπρέτο του Maurice Ordonneau εμφανίζεται υπό το θίασο Ἑλλη Αφεντάκη στις 13 Φεβρουαρίου στο Θέατρο Κυβέλης για πρώτη φορά, στις 6 Απριλίου στο Θέατρο Σμύρνης ενώ η εφημερίδα «Εστία» αναφέρει ότι η «Πουπέ» θα ανέβει και στο Θέατρο Κορδελιό:

¹⁵²ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1855, 13 Φεβ. 1922, σ.26

¹⁵³ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1896, 5 Απρ. 1922, σ.121

¹⁵⁴ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1908, 17 Απρ. 1922, σ.145

¹⁵⁵Grove's Dictionary of Music and Musicians, *Edmond Audran*, τ.3, Macmillan, London, 1954 σ.8

«Σήμερον τρεῖς παραστάσεις υπό του θιάσου Ἑλλης Αφεντάκη, δύο απογευματιναί και μια εσπερινή. Θα παιχτή η *Πριγκίπισσα των Δολλαρίων* και το αριστούργημα των οπερεττών η *Πουπέ* δια π'ρώτην φοράν.»¹⁵⁶

«Το Σάββατον δίδει ο Θιάσος Ἑλλης Αφεντάκη την *Πουπέ* εις το Κορδελιό και την Κυριακὴν τας τελευταίας του παραστάσεις εις το Θέατρο Κυβέλης. Την Δευτέρα αναχωρεῖ»¹⁵⁷

«Απόψε παίζεται η *Πουπέ*.»¹⁵⁸

Φρανς Λέχαρ (Franz Lehar 1870-1948). Φρανς Λέχαρ ήταν Αυστριακός συνθέτης και μαέστρος που γνώρισε παγκόσμια φήμη με την οπερέτα του «Εύθυμη Χήρα». Γεννήθηκε στη Ουγγαρία, σπούδασε στο Ωδείο της Πράγας ενώ το 1890 πήγε στην Αυστρία όπου υπήρξε αρχιμουσικός. Σημαντικά έργα του προβλήθηκαν και στον κινηματογράφο όπως η «Εύθυμη Χήρα» και η «Χώρα του Μειδιάματος»¹⁵⁹.

Εύα (Eva 1911): Οπερέτα

Η οπερέτα σε τρεῖς πράξεις από τον Φρανς Λέχαρ θα εμφανιστεί στο Θέατρο Κυβέλη δύο φορές, σύμφωνα με την εφημερίδα Εστία, στις 13 Φεβρουαρίου στην τιμητική του βαθύφωνου του Ελληνικού Μελοδράματος κ. Λελούδα και στις 26 Φεβρουαρίου από τον Θίασο Ἑλλη Αφεντάκη.

«Την Τρίτην τιμητική του βαθυφώνου του Ελλην. μελοδράματος κ. Γ. Λελούδα με την *Εύαν* του Λέχαρ [...] »¹⁶⁰

«Η οπερέτα Ἑλλης Αφεντάκη αναχωρούσα την Δευτέρα δίδει αύριον τρεις τελευταίες παραστάσεις εις το θέατρο Κυβέλης. Μίαν ώραν 3 μ. μ. με την *Εύαν*, δευτέραν ώρα 5 1)2 με την *Δούκισσαν της Πλακεντίας* και εσπερινήν την *Πριγκίπισσα της Τζάρδας*.»¹⁶¹

¹⁵⁶ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1855, 13 Φεβ. 1922, σ.26

¹⁵⁷ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1865, 25 Φεβ. 1922, σ.48

¹⁵⁸ΘΕΑΤΡΟ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1897, 6 Απρ. 1922, σ.123

¹⁵⁹Ο.Τολικά, *Παγκόσμιο Λεξικό της Μουσικής*, Αθήνα, Στοχαστής, 1999, σ.232

¹⁶⁰ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1855, 13 Φεβ. 1922, σ.26

¹⁶¹ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1866, 26 Φεβ. 1922, σ.50

Μαζούρκα μπλε (The Blue Mazurka): Οπερέτα

Η δημοφιλής οπερέτα του Φρανς Λέχαρ, θα είναι το πρώτο έργο που θα ανεβάσει ο αγαπητός Θίασος Οδέττης Μαριόν μετά την άφιξη του, στο Θέατρο Σμύρνης, στις 24 Μαρτίου, εις πράξεις τρεις. Για τη «Μαζούρκα Μπλε» η εφημερίδα «Εστία» γράφει:

«Αύριον Παρασκευήν άρχεται εις το Θέατρον Σμύρνης των παραστάσεων του ο μέγας θίασος Οπερέττας της κ. Οδέττης Μαριόν. Αρχίζει με την *Μαζούρκα Μπλέ* του Λεχάρ, οπερέτταν εις πράξεις τρεις, πρώτον εις την Σμύρνην.»¹⁶²

Το έργο θα παιχτεί πάλι στο θέατρο «Σμύρνης» στις 12 Απριλίου από την πρωταγωνίστρια Λουιζέτα Κορτέζ. Η εφημερίδα «Εστία» παρουσιάζει το επιτυχημένο έργο με την ονομασία «Γαλανή Μεζούρκα»:

«Σήμερον το εσπέρας εις το θέατρο Σμύρνης δίδεται η πανηγυρική εσπερίς της συμπαθούς πρωταγωνιστριάς δ)δος Λουιζέτας Κορτέζ. Θα παιχθή το αριστούργημα του Λεχάρ, *Γαλανή Μεζούρκα* εις την οποίαν σημειώνει εξαιρετικήν όλως επιτυχίαν η δεσποινίς Κορτέζ. Αι θέσεις είναι ηριθμημένοι. Προμηνύεται δε εξαιρετική κοσμοπλημμύρα.»¹⁶³

Φράνσις ντε Κρουαζέ (Francis de Croisse 1877 – 1937). Ο Κρουαζέ ήταν Γάλλος σεναριογράφος και λιμπρετίστας εβραϊκής καταγωγής που έζησε στο Παρίσι¹⁶⁴

Η καρδιά διαθέτει (Le cœur dispose 1912): Κωμωδία

Σύμφωνα με την εφημερίδα η τρίπρακτη κωμωδία ανεβαίνει στο Θέατρο Σμύρνης στις 16 Φεβρουαρίου από τον θίασο Μορώ:

¹⁶²ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1887, 24 Μάρ. 1922, σ.103

¹⁶³ΜΙΑ ΤΙΜΗΤΙΚΗ, Εστία, τχ.1903, 12 Απρ. 1922, σ. 135

¹⁶⁴Συλλογικό έργο, λήμμα «Κρουασέ», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.36 , Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα ,1997,σ. 226

«Σήμερον ώραν 3 μ. μ. εις το θέατρον Σμύρνης ο θίασος της Διδός Μωρώ θα παίξει το ωραίον έργον του Φράνσις δε Κρουασέ *Η καρδιά διαθέτει έργον καταλληλότετον δι' οικογενείας.*»¹⁶⁵

Ουμπέρτο Τζορντάνο (Giordano 1867-1948). Ο Τζορντάνο ήταν Ιταλός Συνθέτης όπερας με έντονη μελωδικότητα και γοργό ρυθμό στα έργα του. Το έργο που ουσιαστικά τον έκανε διάσημο ήταν η όπερα Αντρέας Σενιέ που έγραψε το 1896. Μετά από αυτή την επιτυχία έγραψε πολλές ακόμα όπερες με πιο αξιόλογες τη «Φεδόρα», τη «Σιβηρία» και τη «Μαρσέλα»¹⁶⁶.

Φεδόρα (Fedora 1898): Όπερα

Στις 16 Φεβρουαρίου, εμφανίζεται από τον γαλλικό θίασο η περίφημη όπερα του Ουμπέρτο Τζορντάνο, εμπνευσμένη από το έργο του δραματουργού Βικτώριεν Σαρδού, η εφημερίδα γράφει:

«Την εσπέραν ώραν 9.30 *Φεδόρα* το αριστούργημα του Σαρδού.»¹⁶⁷

Όσκαρ Στράους (Oscar Straus 1870-1954). Ο Όσκαρ Νάθαν Στράους ήταν Βιεννέζος συνθέτης οπερέτας, μουσικής ταινιών και τραγουδιών. Σπούδασε στο Βερολίνο δίπλα στον Max Bruch ενώ μετά τις σπουδές του επέστρεψε στην Βιέννη όπου άρχισε να γράφει οπερέτες. Έγραψε επίσης περίπου 500 τραγούδια καμπαρέ, μουσική δωματίου, ορχηστρικά και χορωδιακά έργα. Οι πιο γνωστές του οπερέτες είναι «Το Βαλς του Ονείρου» και «Ο Σοκολατένιος Στρατιώτης»¹⁶⁸.

Ο Σοκολατένιος Στρατιώτης (The Chocolate Soldier 1908): Οπερέτα

«Απόψε υπό του θιάσου της κ. Έλλης Αφεντάκη *Ο Σοκολατένιος Στρατιώτης* με Ποπόφ τον κ. Τρίχαν.»¹⁶⁹

¹⁶⁵ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΘΙΑΣΟΣ, Εστία, τχ.1857, 16 Φεβ.1922, σ.30

¹⁶⁶ Ο.Τολίκα, ό.π, σ.488-489

¹⁶⁷ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΘΙΑΣΟΣ, Εστία, τχ.1857, 16 Φεβ.1922, σ.30

¹⁶⁸Ο.Τολίκα, ό.π, σ.465

¹⁶⁹ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1857, 16 Φεβ.1922, σ.30

Θεόφραστος Σακελλαρίδης (1882- 1950). Ήταν Έλληνας μουσουργός που γεννήθηκε και σπούδασε στην Αθήνα. Μετέπειτα, συνέχισε τις σπουδές του στη Γερμανία και Ιταλία και θεωρείται ένας από τους αξιόλογους Έλληνες συνθέτες οπερέτας. Υπήρξε επίσης ένας από τους ιδρυτές της Εταιρείας Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων. Έγραψε πάνω από 30 έργα που έγιναν μεγάλες επιτυχίες όπως ο «Βαπτιστικός», «Νανά», «Πικ Νικ», «Κοντός και Σία» και «Περουζέ»¹⁷⁰

Δεσποινίς Τιπ-Τοπ (1916): Οπερέτα

Για την οπερέτα του ταλαντούχου και παραγωγικότατου Έλληνα μουσικού που εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο κοινό το 1916, κάνει μια σύντομη αναφορά η εφημερίδα στις 18 Φεβρουαρίου:

«Απόψε υπό του θιάσου της κ. Αφεντάκης η Δ)ις *Τιπ Τοπ*.»¹⁷¹

Ο Βαπτιστικός: Οπερέτα

Η πιο γνωστή οπερέτα του Θεόφραστου Σακελλαρίδη, φάρσα των Ενεκέν, Βεμπέρ και ντε Γκόρς που εξελληνίστηκε, πρωτοπαίχτηκε το 1918 από το θίασο Παπαϊωάννου και θεωρείται μια από τις πιο αγαπημένες του ελληνικού κοινού. Στο θέατρο «Κυβέλης» στις 16 και 17 Απριλίου θα παρουσιάσει την τρίπρακτη αυτή οπερέτα ο θίασος *Δεσποινίδων Νεζέρ* με συνοδεία μουσικής. Συγκεκριμένα, η εφημερίδα γράφει:

«Θίασος Δ)δων Νεζέρ Τρεις τελευταίαι παραστάσεις . Η αθάνατος κωμωδία εκ του γαλλικού διασκευασθείσα μετ' ασμάτων κατά το νεώτερον σύστημα *Ο Βαπτιστικός* εις πράξεις 3 με την γλυκυτάτην μουσικήν. Αύριον εις τάς 3 1)2 απογευματινή.»¹⁷²

Έμεριχ (Ιμρέ) Κάλμαν (Emmerich Kálmán 1882-1953). Ο Ι. Κάλμαν ήταν Ούγγρος μουσικοσυνθέτης όπου σπούδασε στην Ακαδημία Μουσικής της

¹⁷⁰Ο.Τολικά, ό.π, σ.421

¹⁷¹ΘΕΑΤΡΟΝ ΠΕΡΑΙΑΣ, Εστία, τχ.1859, 18 Φεβ. 1922, σ.34

¹⁷²ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1907, 16 Απρ. 1922, σ.143

Βουδαπέστης και τα έργα του χαρακτηρίζονται από στοιχεία ουγγρικής παραδοσιακής μουσικής. Το πρώτο του έργο ήταν η οπερέτα «Φθινοπωρινά Γυμνάσια» όπου γνώρισε μεγάλη επιτυχία στην Ευρώπη και στην Αμερική. Άλλα πασίγνωστα έργα του ήταν οι οπερέτες «Ο Βασιλιάς των Τσιγγάνων», «Η Πριγκίπισσα της Τσάρντας», η «Μπαγιαντέρα» και η «Κοντέσσα Μαρίτσα»¹⁷³.

Η νεράιδα της Αποκριάς (La Fée du carnaval 1915): Οπερέτα

Η τρίπρακτη οπερέτα που παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο Λονδίνο το 1921, παραστάθηκε στο θέατρο «Κυβέλης» στις 20 και 21 Φεβρουαρίου από τον θίασο Έλλη Αφεντάκη προς τιμή, των αγαπητών προς το κοινό της Σμύρνης ηθοποιών, Χαρίκλειας Τριχά και κ. Ιατρού, πιο συγκεκριμένα η εφημερίδα γράφει:

«Σήμερον υπό του θιάσου Αφεντάκη δίδονται δύο απογευματιναί παραστάσεις και μια εσπερινή. Αύριον η τιμητική της κωμικής του θιάσου κυρίας Χαρίκλειας Τριχά και του οξυφώνου κ. Ιατρού με τον έργον η *Νεράιδα της Αποκριάς*.»¹⁷⁴

«Σήμερον εις το θέατρον Κυβέλης η χαριτωμένη οπερέττα *Νεράιδα της Αποκριάς* αποχαιρετιστήριος του θιάσου Αφεντάκη συνάμα δε και η τιμητική των δύο συμπαθών ηθοποιών Κας Τριχά και κ. Ιατρού οι οποίοι τόσες φορές απέσπασαν τα δίκαια χειροκροτήματα του ακροατηρίου.»¹⁷⁵

Η «Νεράιδα της Αποκριάς» θα ανέβει πάλι στο Θέατρο «Σμύρνης», τον επόμενο μήνα, στις 7 Απριλίου, χωρίς να μας δίνει η εφημερίδα περαιτέρω πληροφορίες:

«Σήμερον η *Νεράιδα της Αποκριάς* του Κόλμαν.»¹⁷⁶

Η πριγκίπισσα της Τσάρδας (1915): Οπερέτα

Η τρίπρακτη οπερέτα του Ούγγρου συνθέτη Ιμρέ Κάλμαν, σε λιμπρέτο του *Leo Stein* και *Bela Jenbach*, που έκανε πρεμιέρα στο Θέατρο του Johann Strauss της Βιέννης το 1915, θα εμφανιστεί στο θέατρο «Κυβέλης» στις 26 Φεβρουαρίου και θα

¹⁷³Ο.Τολίκα, ό.π, σ.174-175

¹⁷⁴ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1861, 20 Φεβ. 1922, σ.38

¹⁷⁵ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΤΡΙΧΑ-ΙΑΤΡΟΥ, Εστία, τχ.1861, 21 Φεβ. 1922, σ.40

¹⁷⁶ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1898, 7 Απρ. 1922, σ.125

είναι μία από τις τρεις τελευταίες παραστάσεις, λίγο πριν την αποχώρηση του θιάσου *Ελλη Αφεντάκη*:

«Η οπερέτα Έλλης Αφεντάκη αναχωρούσα την Δευτέρα δίδει αύριον τρεις τελευταίες παραστάσεις εις το θέατρο Κυβέλης. Μίαν ώραν³ μ. μ. με την *Εύαν*, δευτέραν ώρα 5 1)2 με την *Δούκισσαν της Πλακεντίας* και εσπερινήν την *Πριγκίπισσα της Τζάρδας*.»¹⁷⁷

Η τσιγγάνα πριγκίπισσα (The Gipsy Princess 1921): Οπερέτα

Για την «Τσιγγάνα Πριγκίπισσα», οπερέτα του Ιμρέ Κάλμαν που παίχτηκε για πρώτη φορά στο Λονδίνο το 1921, η εφημερίδα «Εστία» κάνει μια μικρή αναφορά:

«Ιταλική οπερέττα. Απόψε η *Τσιγγάνα Πριγκιπέσσα*.»¹⁷⁸

Πώλ Ερβιέ (Paul Hervieu 1857-1915). Γάλλος συγγραφέας που αρχικά έγραψε σατυρικά μυθιστορήματα καυτηριάζοντας τη ζωή της αριστοκρατικής τάξης, με πιο γνωστά έργα τη «Παρισινή κτηνωδία», «Φλέρτ» κ.α. Εκτός από τα σατυρικά έργα έγραψε και για το θέατρο με πρώτο έργο «Τα Λόγια Μένουν» ενώ στη συνέχεια ακολούθησαν και «Αίνιγμα», «Αυτογνωσία», «Το Πεπρωμένο Κυβερνά». Άσκησε σημαντική επίδραση στο λαϊκό κοινό και τα έργα του μεταφράστηκαν σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες.¹⁷⁹

Αίνιγμα (1901): Κωμωδία

Το Αίνιγμα των αδερφών Raymond και Gerard de Gourgiran, θα εμφανιστεί στο θέατρο «Σμύρνης» υπό του γαλλικού θιάσου στις 20 Φεβρουαρίου. Για τη δίπρακτη κωμωδία γράφει η «Εστία»:

«Σήμερον υπό του γαλλικού θιάσου δίδονται δύο παραστάσεις, απογευματινή με το *Ένιγμα* του Ακαδημαϊκού Πώλ Ερβιέ και εσπερινή με το *Boubouroche*.»¹⁸⁰

Κουρτελίν Ζώρζ (Georges Courteline 1858-1929). Γάλλος δραματουργός συγγραφέας και σεναριογράφος, γιος του μυθιστοριογράφου και κωμωδιογράφου Ζύλ Μουανώ. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από μια διεισδυτική σάτιρα και

¹⁷⁷ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1866, 26 Φεβ. 1922, σ.50

¹⁷⁸ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1907, 16 Απρ. 1922, σ.143

¹⁷⁹Συλλογικό έργο, λήμμα «Ερβιέ», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.24, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα, 1997, σ. 220

¹⁸⁰ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1861, 20 Φεβ. 1922, σ.38

κυνικό χιούμορ επηρεασμένα από τα δυσάρεστα πολιτικά επεισόδια όπως η μικρασιατική καταστροφή και η στρατιωτική ζωή της εποχής. Το ίδιο πνεύμα κυριαρχεί και στα θεατρικά του έργα που ήταν σχεδόν πάντα μονόπρακτα, με πιο γνωστό το «Boubouroche», όπου κάτω από την κωμικότητα κρύβεται το συναίσθημα της απογοήτευσης¹⁸¹.

Μπουμπουρότσε - Boubouroche (1893): Κωμωδία

Ένα από τα πιο γνωστά έργα του Ζώρζ Κουρτελίν που έκανε πρεμιέρα στο Παρίσι το 1893, σύμφωνα με την εφημερίδα, θα εμφανιστεί στο κοινό της Σμύρνης στις 20 Φεβρουαρίου από το γαλλικό θίασο:

«Σήμερον υπό του γαλλικού θιάσου δίδονται δύο παραστάσεις, απογευματινή με το *Ένιγμα* του Ακαδημαϊκού Πώλ Ερβιέ και εσπερινή με το *Boubouroche*.»¹⁸²

Τσουχατζιάν Ντεχρή. Μουσικοσυνθέτης αρμένικης καταγωγής που δυστυχώς δεν άφησε άλλα έργα και πληροφορίες έκτος από το αγαπητό μελόδραμα «Χορ-χορ Αγάς» .

Χορ Χορ Αγάς: Οπερέτα

Το αγαπητό μελόδραμα που σημείωσε μεγάλη επιτυχία όσες φορές παίχτηκε στην Αθήνα και τη Σμύρνη, θα εμφανιστεί σύμφωνα με την «Εστία» στο θέατρο Κορδελίου στις 24 Φεβρουαρίου, από τον θίασο Έλλη Αφεντάκη:

«Σήμερον το εσπέρας εις το θέατρον Κορδελιό υπό του θιάσου της κ. Έλλης Αφεντάκη παίζεται η γλυκυτάτη οπερέττα *Χορχός Αγάς*.»¹⁸³

Τζοακίνο Ροσσίνι (Gioachino Rossini 1792–1868). Ο Τζοακίνο Αντόνιο Ροσσίνι ήταν Ιταλός συνθέτης, παγκοσμίως γνωστός για τις όπερές του. Ο συνθέτης με το προσωνύμιο “Ο Ιταλός Μότσαρτ” κατά τη διάρκεια της ζωής του, εκτός από τις περίφημες όπερες, έγραψε έργα θρησκευτικής μουσικής, κομμάτια για πιάνο και μικρά σύνολα, τραγούδια και μουσική δωματίου. Οι πιο γνωστές όπερες που τον

¹⁸¹Συλλογικό έργο, λήμμα «Κρουασέ», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.35, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα, 1997, σ.431

¹⁸²ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1861, 20 Φεβ. 1922, σ.38

¹⁸³ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΟΡΔΕΛΙΟΥ, Εστία, τχ.1864, 24 Φεβ.1922, σ.46

καταξίωσαν σαν συνθέτη και αγαπήθηκαν από το κοινό ήταν «ο *Κουρέας της Σεβίλλης*», και η «*Σταχτοπούτα και ο Γουλιέλμο Τέλλο*»¹⁸⁴.

Σεμίραμις (Semiramide 1823): Όπερα

Η τελευταία όπερα του Τζοακίνο Ροσσίνι, σε λιμπρέτο του Gaetano Rossi, σε δύο πράξεις, εντυπωσίασε για πρώτη φορά το κοινό στο LaFenice στη Βενετία το 1823. Σύμφωνα με την εφημερίδα, την όπερα θα παρουσιάσουν μαθητές από το μαθητικό κύκλο της Ελ. Αιγυπτιάδου, στο Θέατρο «Κυβέλης» στις 24 Μαρτίου, σε συνεργασία με την ορχήστρα του καλλιτεχνικού τμήματος των μαθητών του Λυκείου Αρώνη, με μεγάλη επιτυχία. Πιο συγκεκριμένα η «Εστία» γράφει:

«Η προχθεσινή συναυλία του θεάτρου Κυβέλης διά τους πρόσφυγας κι πάσχοντας της πόλεως και ασθενούντας στρατιώτας υπό του μαθητικού κύκλου της δ)δος Ελ. Αιγυπτιάδου τη ευγενεί συμπραξει της ορχήστρας του καλλιτεχνικού Ιμήματος των μαθητών του Λυκείου Αρώνη επέτυχε θαυμασίως. Η Δνίς Αιγυπτιάδου σε μερικά νούμερα μας παρουσίασε όχι πεια μαθήτριες αλλά σχεδόν καλλιτέχνιδες, διότι η *Semiramide* απ' την δ)δα Λουιζέττα Μάσσα, ήταν κάτι έκτακτο, επίσης και τα ντουέτα της με τον κ. Στ. Γιαννόπουλον κατεχειροκροτήθησαν. [...]»¹⁸⁵

Πολύβιος Δημητρακόπουλος (1864-1922). Ο πολυτάλαντος Πολύβιος Δημητρακόπουλος ήταν δημοσιογράφος, πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας και ποιητής που γεννήθηκε στην Κυπαρισσία και πέθανε στην Αθήνα. Υπήρξε ένας γονιμότερος συγγραφέας που αποτύπωνε λαϊκά μυθιστορήματα με έντονες περιγραφές και με στοιχεία ρομαντισμού καθώς και ένας από τους ιδρυτές της Εταιρίας Ελλήνων Συγγραφέων. Ο Π. Δημητρακόπουλος έγραψε έργα με ψυχαγωγικό χαρακτήρα όπως οι κωμωδίες *Η Ανάσταση του Λαζάρου*, *Οι Ζωντοχήρες*, και οι επιθεωρήσεις *Τα Παναθήναια* και *Το Καμπαρέ*. Επίσης, διακρίθηκε στα δράματα όπως ο *Κουρσάρος*, *Η Μαρκέλλα* και ο *Ιωάννης Κωλέττης* ενώ τεράστια απήχηση από το κοινό είχαν οι δύο όπερες του ο *Πειρατής* σε μουσική του Θεόφραστου Σακελλαρίδη και η *Διδώ* που μελοποιήθηκε από τον

¹⁸⁴Ο.Τολίκα, ό.π, σ.411-412

¹⁸⁵Η ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1887, 24 Μάρ. 1922, σ.103

Διονύσιο Λαύραγκα. Έγραψε μυθιστορήματα όπως το γνωστό *Δούκισσα της Πλακεντίας*, ποιήματα, μελέτες και μεταφράσεις ενώ σαν δημοσιογράφος συνεργάστηκε με πολλές εφημερίδες της εποχής του ¹⁸⁶.

Η δούκισσα της Πλακεντίας: Μυθιστόρημα

Η εφημερίδα «Εστία» γράφει στις 26 Φεβρουαρίου για το περίφημο μυθιστόρημα του Πολύβιου Δημητρακόπουλου. Θα ανέβει στη σκηνή του Θεάτρου «Κυβέλης» από τον θίασο *Έλλη Αφεντάκη* λίγο πριν την αναχώρηση του θιάσου:

«Η οπερέτα Έλλης Αφεντάκη αναχωρούσα την Δευτέρα δίδει αύριον τρεις τελευταίες παραστάσεις εις το θέατρο Κυβέλης. Μίαν ώραν 3 μ. μ. με την *Εύαν*, δευτέραν ώρα 5 1)2 με την *Δούκισσαν της Πλακεντίας* και εσπερινήν την *Πριγκίπισσα της Τζάρδας*.»¹⁸⁷

Τα Παναθήναια: Επιθεώρηση

Η γνωστή επιθεώρηση, του καταξιωμένου Έλληνα συγγραφέα Πολύβιου Δημητρακόπουλου, με εργογραφία που περιλαμβάνει πάνω από εκατό έργα, θα εμφανιστεί, σύμφωνα με την εφημερίδα «Εστία», στο θέατρο Κυβέλης για τρεις παραστάσεις, από τον θίασο Δεσποινίδων Νεζέρ. Στην πρώτη παράσταση που θα πραγματοποιηθεί η επιθεώρηση σε πράξεις, 7 Απριλίου η εφημερίδα γράφει:

«Θίασος Δ)δων Νέξερ Σήμερον ο θρίαμβος του θιάσου με τα *Παναθήναια* των γνωστών λογογράφων Αννίνου, Δημητρακοπούλου, Τσοκοπούλου, με 25 τραγουδάκια. Επιθεώρησις εις πράξεις 3»¹⁸⁸

Για την δεύτερη και τρίτη παράσταση της επιτυχημένης επιθεώρησης πάλι σε τρεις πράξεις στο θέατρο «Κυβέλης», η εφημερίδα γράφει στις 15 Απριλίου με θερμά σχόλια :

¹⁸⁶Συλλογικό έργο, λήμμα «*Δημητρακόπουλος*», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.20, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα, 1997, σ.176

¹⁸⁷ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1866, 26 Φεβ. 1922, σ.50

¹⁸⁸ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1898, 7 Απρ. 1922, σ.125

«Θίασος Δ)δων Νεζέρ Τέσσαρες τελευταίαι παραστάσεις. Σήμερον θριαμβευτική επιτυχία με την δευτέραν σειράν των *Παναθηναίων* εις πράξεις τρεις με 10 νέα νούμερα και νέας σκηνάς. Την Κυριακήν εις τὰς 3 1)2 απογευματινή»¹⁸⁹

Το καμπαρέ: Επιθεώρηση

Την επιθεώρηση «Το Καμπαρέ», του γονιμώτατου συγγραφέα που αγαπήθηκε τόσο από το κοινό της Αθήνας, θα παρουσιάσει ο θίασος Δεσποινίδων Νεζέρ στο θέατρο Κυβέλης στις 12 Απριλίου, για αυτή την παράσταση η εφημερίδα γράφει:

«Θίασος Δ)δων Νεζέρ, Σήμερον η εκαντοτάκις παιχθείσα εν Αθήναις ευρυεστάτη επιθεώρησις *Το σινεμά Καμπαρέ* Πολυβίου Δημητρακοπούλου»¹⁹⁰

Γρηγόριος Ξενόπουλος (1867-1951). Ο Γρηγόριος Ξενόπουλος γεννήθηκε στη Κωνσταντινούπολη και πέθανε στην Αθήνα. Κατά τη διάρκεια της ζωής του υπήρξε ένας παραγωγικός συγγραφέας, που έγραψε πάνω από 80 μυθιστορήματα και αμέτρητα διηγήματα κυρίως ψυχαγωγικού περιεχομένου. Υπήρξε ιδρυτής της εφημερίδας *Νέα Εστία*, που κυκλοφορεί μέχρι και σήμερα, και αρχισυντάκτης στο περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, όπου υπέγραφε στα άρθρα του με τη χαρακτηριστική φράση *Σας ασπάζομαι, Φαίδων*. Μαζί με τους Παλαμά, Σικελιανό και Καζαντζάκη ίδρυσε την Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών, της οποίας ήταν και πρώτος πρόεδρος¹⁹¹.

Πειρασμός (1910): Κωμωδία

Η κωμωδία «Πειρασμός» που πρωτοπαίχτηκε με τον τίτλο, «Ένα σπίτι άνω κάτω» και ο Ξενόπουλος παρουσιάστηκε με το ψευδώνυμο G. Fremd, σύμφωνα με την Εστία θα ανέβει στο θέατρο «Κυβέλης» στις 10 Απριλίου για δύο παραστάσεις, μια απογευματινή και μια βραδινή:

¹⁸⁹ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1906, 15 Απρ. 1922, σ.141

¹⁹⁰ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1903, 12 Απρ. 1922, σ.135

¹⁹¹Συλλογικό έργο, λήμμα «Ξενόπουλος», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.46, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα, 1997, σ.212

«Σήμερον απογευματινή 3 1)2- 5 1)2 και εσπερινή η έξοχος επιθεώρησις του
Δραγάστη *Ο Πειρασμός*.»¹⁹²

Λεονγκαβάλο Ρουτζέρο (Ruggero Leoncavallo 1857-1919) Ιταλός συνθέτης όπερας και λιμπρετίστας. Γεννήθηκε στη Νάπολη και ξεκίνησε την καριέρα του σαν πιανίστας στην Αίγυπτο και αργότερα δίδαξε πιάνο στο Παρίσι. Ο διάσημος μουσικοσυνθέτης σπούδασε μουσική στη Μαγιέλα και λογοτεχνία στη Μπολόνια. Επιπλέον, υπήρξε από τους πρώτους συνθέτες που ασχολήθηκε με την ηχογράφηση δίσκων γραμμοφώνου¹⁹³.

Σαλτιμπάγκος: Οπερέτα

Το έργο Σαλτιμπάγκος, σύμφωνα με την σημασία της λέξης, πολύ πιθανόν να αναφέρεται στους Παλιάτσους του Λεονγκαβάλο Ρούτζερο. Η «Εστία» αναφέρει ότι το έργο θα παρασταθεί στις 11 Απριλίου στο θέατρο «Σμύρνης».

«Σήμερον δίδεται η οπερέτα *Σαλτιμπάγκος*.»¹⁹⁴

Η εφημερίδα για τη μονόπρακτη οπερέτα γράφει:

«Πρώτης τάξεως καλλιτεχνική απόλαυσις, απόψε με δύο από τα πιο δυνατά έργα θα παιχθούν η *Καβαλλερία Ρουσικάνα* με την κ. Αμπρόζιο και τους Μπαλντασίδο και Λουσάρετη και οι *Παλιάτσοι* με τον διάσημο τενόρον κ. Δελ-Ρυ και την γλυκυτάτην και υπέροχην ερμηνεύτριαν της *Τραβιάτα* κ. Σαραγκαΐνη. Αύριον απογευματινή 5 1)2 μ.μ. χάριν των διαμενόντων εις τα προάστεια»¹⁹⁵

Κάρλο Γκολντόνι (Carlo Goldoni) 1707 -1793). Ο Κάρλο Γκολντόνι ήταν Ιταλός κωμωδιογράφος που υιοθέτησε στοιχεία χαρακτήρων της *κομέντια ντελ άρτε*, της δημοφιλής λαϊκής ιταλικής αυτοσχεδιαστικής κωμωδίας. Ο πολυτάλαντος

¹⁹²ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1901, 10 Απρ. 1922, σ.131

¹⁹³Ο.Τολίκα, ό.π, σ.230

¹⁹⁴ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1902, 11 Απρ. 1922, σ.133

¹⁹⁵ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2023, 16 Αύγ. 1922, σ.382

κωμωδιογράφος, έκτος από τις πολυάριθμες κωμωδίες έγραψε, όπερες, όπερα μπούφα, ιντερμέντια, τραγωδίες, κωμικοτραγωδίες και καντάδες¹⁹⁶.

Οι ερωτευμένοι (1759): Κωμωδία

Η κωμωδία «Οι ερωτευμένοι» του Γκολντόνι που πρωτοπαίχτηκαν το 1759, θα παρασταθεί σαν τετράπρακτη οπερέτα στο θέατρο «Κυβέλης» στις 14 και 17 Απριλίου από τον θίασο Νεζέρ. Σύμφωνα με την εφημερίδα την οπερέτα θα την συνοδεύσουν και 20 τραγούδια:

«Θίασος Δ)δων Νεζέρ. Σήμερον η αθάνατος κωμωδία διασκευασθείσα εις οπερέτταν *Οι ερωτευμένοι* εις πράξεις 4 με 20 γλυκά τραγούδια. Την Κυριακή εις τας 3 1)2 μ.μ. απογευματινή.»¹⁹⁷

Hippolyte Monpau (1804-1841): Ο Ιππόλυτος Μονπέ ήταν Γάλλος κωμωδιογράφος, συνθέτης και οργανίστας. Από μικρή ηλικία υπήρξε κοντά στην εκκλησία με αποτέλεσμα να ασχοληθεί με την εκκλησιαστική μουσική και το 1817 να γίνει ένας από τους μαθητές του Institution Royale de musique Classique et Religieuse, ενώ λίγο αργότερα επιστρέφοντας στο Παρίσι έγινε οργανίστας και συμμετείχε σε εκκλησιαστικές λειτουργίες. Από νωρίς έγινε φανερό η έφεση που είχε στη σύνθεση με τις πολυάριθμες συνεργασίες του με λιμπρετίστες, ενώ έγραψε όπερες, κυρίως όπερες κομίκ όπως *Οι δύο βασίλισσες* και η *Αγνή Σουζάνα*. Πέθανε στη Ορλεάνη της Γαλλίας το 1841, σε ηλικία μόλις 37 χρονών αφήνοντας πίσω του ένα σημαντικό έργο¹⁹⁸.

Αγνή Σουζάνα: Οπερέτα

Σύμφωνα με την «Εστία» η τετράπρακτη οπερέτα του Ιππόλυτου Μονπέ θα ανέβει μία και μόνο φορά στη Σμύρνη, υπό τον ιταλικό θίασο το βράδυ της 17^{ης} Απριλίου στο θέατρο «Σμύρνης». Πιο συγκεκριμένα η εφημερίδα γράφει:

¹⁹⁶Συλλογικό έργο, λήμμα «Γκολντόνι», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.18 , Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα, 1997, σ.103-104

¹⁹⁷ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1905, 14 Απρ. 1922, σ.139

¹⁹⁸Ε.Βυλερμόζ, *Ιστορία της Μουσικής*, Αθήνα, Υποδομή, 1979, σ.329 καθώς και στο J.M. Faquet, *Dictionnaire de la musique en France au XIXe siecle*, Paris, Fayard, 2003, σ.812

«Ιταλική οπερέτα, Σήμεραν υπό του ιταλικού θιάσου δύο παραστάσεις. Απογευματινή τη 3 ώρ. Με το *Ρόδον της Σταμπούλ* και εσπερινή τη 9 1)2 ωρ. με την *Αγνήν Σουζάναν*.»¹⁹⁹

Τζιάκομο Πουτσίνι (Giacomo Puccini 1858-1924). Ιταλός συνθέτης όπερας, θεωρείται ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του Ιταλικού βερισμού, καταγόταν από οικογένεια μουσικών και σπούδασε σύνθεση και εκκλησιαστική μουσική στο Μιλάνο.

Τόσκα: Όπερα

Για την όπερα σε τρεις πράξεις του Πουτσίνι σε λιμπρέτο του Τζουζέπε Τζακόζα και Λουίτζι Ίλικα η εφημερίδα γράφει:

«Η προχθεσινή συναυλία του θεάτρου Κυβέλης διά τους πρόσφυγας κι πάσχοντας της πόλεως και ασθενούντας στρατιώτας υπό του μαθητικού κύκλου της δ)δος Ελ. Αιγυπτιάδου τη ευγενεί συμπράξει της ορχήστρας του Καλλιτεχνικού Ιμήματος των μαθητών του Λυκείου Αρώνη επέτυχε θαυμασίως.[...] Η δ)νις Sylvie Courban ήρεσε πολύ, θα ήρεσε όμως περισσότερο εάν στην προσευχή της Τόσκας ήταν ποιο προσεχτική και εάν δεν γελούσε τόσο[...]»²⁰⁰

«Το ιταλικόν μελόδραμα δίδει αύριον εις το Θέατρον Κυβέλης μεγάλην απογευματινήν παράστασιν δια τους κατοίκους των προαστείων. Απόψε η *Τόσκα*»²⁰¹

«Απογευματινή με το *Τροβατόρε* την προχθεσινήν μεγάλην επιτυχία του θιάσου και εσπερινή με την *Τόσκαν* η οποία ανεβλήθη χθές λόγω αδιαθεσίας της πριμαντόνας κ. Αμβρόσιο εις την οποίαν θα εμφανισθη ο διάσημος τενόρος Ντελ Ρί. Αύριον 2 πάλι παραστάσεις.»²⁰²

«Απογευματινή εις τας 5 1)2 μ.μ. η *Τόσκα*»²⁰³

¹⁹⁹ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1908, 17 Απρ. 1922, σ.145

²⁰⁰Η ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1887, 24 Μάρ. 1922, σ.103

²⁰¹ΤΟ ΙΤΑΛΙΚΟΝ ΜΕΛΟΔΡΑΜΑ, Εστία, τχ.2021, 12 Αύγ. 1922, σ.377

²⁰²ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2022, 13 Αύγ. 1922, σ.378

²⁰³ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2023, 14 Αύγ. 1922, σ.380

Μασκάνι Πέτρο (1863-1945) Γεννήθηκε στην Τοσκάνη και ήταν μαέστρος και συνθέτης της όπερας. Σπούδασε στο Ωδείο του Μιλάνου και υπήρξε μαθητής του Αμιλκάρε Πονκιέλι. Παρόλες τις σπουδές αποφάσισε να παρατήσει το Ωδείο και να ακολουθήσει ένα περιοδεύον θίασο όπερας. Το 1889 κέρδισε πρώτο βραβείο και έγινε γνωστός για το έργο «Καβαλερία Ρουστικάνα» το οποίο θεωρείται ένα από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα βερισμού²⁰⁴.

Καβαλιερία Ρουστικάννα: Όπερα

Για την μονόπρακτη όπερα που καθιέρωσε το βερισμό στο λυρικό θέατρο. Το τεύχος στις 16 Αυγούστου γράφει :

«Πρώτης τάξεως καλλιτεχνική απόλαυσις, απόψε με δύο από τα πιο δυνατά έργα θα παιχτούν η *Καβαλλερία Ρουστικάνα* με την κ. Αμπρόζιο και τους Μπαλντασίδο και Λουσάρετη και οι *Παλιάτσοι* με τον διάσημο τενόρον κ. Δελ-Ρυ και την γλυκυτάτην και υπέροχον ερμηνεύτριαν της *Τραβιάτας* κ. Σαραγκαίνη. Αύριον απογευματινή 5 1)2 μ.μ. χάριν των διαμενόντων εις τα προάστεια.»²⁰⁵

Τζουζέπε Βέρντι (1813-1901). Ο Τζουζέπε Φορτουνίνο Φραντσέσκο Βέρντι ήταν Ιταλός μουσικοσυνθέτης ο οποίος αφιέρωσε τη ζωή του εξολοκλήρου στην όπερα και θεωρείται ο πιο σημαντικός Ιταλός συνθέτης όπερας του 19ου αιώνα. Η καριέρα του καταξιωμένου σε όλο τον κόσμο συνθέτη ξεκινάει από το 1840 ενώ αγγίζει το βερισμό και τη σύγχρονη εποχή. Έγραψε μεγάλα δραματικά έργα με χαρακτηριστικό γνώρισμα τον ανθρωποκεντρισμό και παραθέτει δραματικά στοιχεία, βασικό στοιχείο του ιταλικού ρομαντισμού που ανήκει.

Τραβιάτα (La Traviata, 1853): Όπερα

Για την όπερα σε τρεις πράξεις σε λιμπρέτο του Μ.Φ Πιαβέ που είναι βασισμένο στο έργο του Αλέξανδρου Δουμά «*Η κυρία με τις καμέλιες*» μιλάει η εφημερίδα Εστίας Εσπερινή:

²⁰⁴Συλλογικό έργο, λήμμα «Μασκάνι», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.38 , Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα ,1997,σ.431

²⁰⁵ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2023, 16 Αύγ. 1922, σ.382

Δον Κάρλος (1867): Όπερα

Η πεντάπρακτη όπερα του Ιταλού συνθέτη, παραγγελία της Όπερας των Παρισίων, σε γαλλικό λιμπρέτο των Joseph Mery και Camille du Locle, βασισμένο στο γερμανικό θεατρικό έργο Don Carlos του Φρίντριχ Σίλερ, θα ανέβει στο θέατρο *Κυβέλη* , κατά τη διάρκεια του διαλείμματος της β' πράξεως της οπερέτας «*Εύα*». Τον Δον Κάρλο θα υποδυθεί ο Γεώργιος Λελούδας:

«Κατά το διάλειμμα της Βας πράξεως *Δόν Κάρλος* υπό του κ. Λελούδα»²⁰⁷

Τροβατόρε (Il Trovatore, 1853): Όπερα

Ο Τροβαδούρος είναι μια όπερα σε 4 πράξεις από τον Βέρντι σε ιταλικό λιμπρέτο των Λεών Εμμανουήλ Μπαρντάρ και Σαλβαντόρ Καμαράνο. Σύμφωνα με την «*Εστία*» ο Τροβατούρος θα είναι η πρώτη παράσταση που θα ανέβει από τον πολλά υποσχόμενο, θίασο του Ιταλικού μελοδράματος, που καταφτάνει στη Σμύρνη με σκοπό να δώσει δεκαπέντε παραστάσεις στο θέατρο «*Κυβέλης*». Η παράσταση θα πραγματοποιηθεί στις 11 Αυγούστου:

«Σήμερον την πρώτην δια του ατμοπλοίου «*Αριστείδης*» αφίκετο το Ιταλικόν μελόδραμα το οποίον θα δώση σειράν δεκαπέντε παραστάσεων εις το «θέατρον *Κυβέλης*». Ο θίασος θα κάμη έναρξιν με το *Τροβατόρε* και όχι με την *Αϊντάν* ως προηγγέλθη διότι τα πλούσια σκηνικά τα οποία εκόμισε δι' όλα τα έργα δεν αποβιάσθησαν εισέτι όλα εκ του ατμοπλοίου, δεδομένου ότι δια της *Αϊντα* χρειάζονται ιδιαιτέρως πλούσια σκηνικά. Ο θίασος αποτελεί σύνολον το οποίο δεν το είδε ποτέ η Σμύρνη. Ο τενόρος Νελ Ρύ είναι ένας από τους ανωτέρους όλου του κόσμου»²⁰⁸

Ο «Τροβαδούρος» θα παρασταθεί για ακόμη μια φορά, δύο μέρες μετά, στις 13 Αυγούστου πάλι στο θέατρο «*Κυβέλης*» από τον ιταλικό θίασο. Η εφημερίδα γράφει:

²⁰⁶ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, *Εστία*, τχ.2023, 14 Αύγ. 1922, σ.380

²⁰⁷ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, *Εστία*, τχ.1855, 13 Φεβ. 1922, σ.26

²⁰⁸Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΟΠΕΡΑ, *Εστία*, τχ.2020, 11 Αύγ. 1922, σ.374

«Απογευματινή με το *Τροβατόρε* την προχθεσινή μεγάλη επιτυχία του θιάσου και εσπερινή με την *Τόσκα* η οποία ανεβλήθη χθές λόγω αδιαθεσίας της πριμαντόνας κ. Αβρόσιο εις την οποίαν θα εμφανισθη ο διάσημος τενόρος Ντελ Ρί. Αύριον 2 πάλι παραστάσεις»²⁰⁹

Ριγολέτο (Rigoletto, 1871): Όπερα

Ο Ριγολέτο είναι μία όπερα του Τζουζέπε Βέρντι σε τρεις πράξεις, πάνω σε ιταλικό λιμπρέτο του Φραντσέσκο Μαρία Πιάβε που είναι βασισμένο στο θεατρικό έργο του Βίκτωρ Ουγκώ «Ο βασιλιάς διασκεδάζει». Η περίφημη όπερα θα ανέβει στις 17 Αυγούστου στο θέατρο Κυβέλης και η εφημερίδα το αναφέρει:

«Απόψε Ριγολέττο»²¹⁰

Ερνάρης (Ernanis, 1844): Όπερα

Για την όπερα «Ερνάρης» σε τέσσερις πράξεις, σε λιμπρέτο του Φραντσέσκο Μαρία Πιάβε, βασισμένη στο ομώνυμο έργο του Βίκτωρ Ουγκώ γράφει η εφημερίδα για πρώτη φορά στις 18 Αυγούστου

«Απόψε ο «Ερνάνης» με την κ. Ταβαρέ και τους κ. Μπαλτασίνο και Λαζαρίνι.[...]»²¹¹

Αϊντάν (1871): Όπερα

Η τετράπρακτη όπερα του Τζουζέπε Βέρντι, σε λιμπρέτο του Antonio Ghislanzoni θα ανέβει για το κοινό της Σμύρνης δύο φορές, σύμφωνα με την εφημερίδα, απόγευμα Σαββάτου στις 18 Αυγούστου, στο θέατρο Κυβέλη:

«[...]Αύριο η πρώτη της *Αϊντας* της περίφημου όπερας του Βέρντι η οποία θα αναβιβασθή με όλον τον πλούτον των σκηνικών και ενδυμασιών. Το Σάββατο απογευματινή με τιμάς ηλαττωμένας»²¹²

²⁰⁹ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2022,13 Αύγ. 1922, σ.378

²¹⁰ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2024, 17 Αύγ. 1922, σ.384

²¹¹ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2025, 18 Αύγ. 1922, σ.386

²¹²ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2025, 18 Αύγ. 1922, σ.386

Άγνωστοι Συγγραφείς

Γρεναδιέροι: Κωμωδία

Το έργο παραστάθηκε για πρώτη φορά το 1922 προς τιμήν του Σπύρου Τρίχα στις 19 Φεβρουαρίου. Ωστόσο αναφορά για την παράσταση κάνει η εφημερίδα και στα τεύχη 16 και 17 Φεβρουαρίου:

«Το Σάββατον τιμητική του συμπαθούς κ Σπ. Τρίχα με τους *Γρεναδιέρους* πρώτην φοράν εφέτος»²¹³

«Αύριον εις το «Θέατρον Κυβέλης» δίδεται η τιμητική του δημοφιλέστερου των κωμικών της Ελληνικής Οπερέτας κ. Σπύρου Τριχά. Η αγάπη με την οποία περιβάλλει ο σμυρναϊκός κόσμος τον καλλιτέχνην αυτόν, και βασιλέα του γέλωτος, ουδεμία αμφιβολία ότι θα διατρανωθεί και τώρα εις την τιμητικήν του με τους *Γρεναδιέρους*.»²¹⁴

«Το Σάββατον τιμητική του κωμικού κ. Τρίχα με τους *Γρεναδιέρους*.»²¹⁵

Το κυνήγι της Πάπιας: Οπερέτα

Το έργο αυτό παρουσιάστηκε στην εφημερίδα «Εστία», για το οποίο κάνει μόνο μια μικρή αναφορά, στις 17 Φεβρουαρίου υπό τον θίασο της Έλλης Αφεντάκη στο θέατρο «Κυβέλη»:

«Απόψε υπό της Ελλην. Οπερέτας κ. Έλλης Αφεντάκη το «*Κυνήγι της Πάπιας*.»²¹⁶

Το ρεκόρ: Επιθεώρηση

Για την εν λόγω επιθεώρηση η εφημερίδα «Εστία» δεν μας δίνει πολλές πληροφορίες. Το μόνο που αναφέρει είναι ότι θα την παρουσιάσει ο θίασος Νεζέρ σε τρεις πράξεις και με τη συνοδεία 25 τραγουδιών:

²¹³ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1857, 16 Φεβ.1922, σ.30

²¹⁴ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΤΡΙΧΑ, Εστία, τχ.1859, 18 Φεβ. 1922, σ.34

²¹⁵ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1859, 17 Φεβ. 1922, σ.32

²¹⁶ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1859, 17 Φεβ. 1922, σ.32

«Θίασος Δ)δων Νεζέρ. Σήμερον η επιτυχία του θιάσου με την εφνεστάτην επιθεώρησιν *Το Ρεκόρ* εις πράξεις 3 με 25 πεταχτά τραγουδάκια.»²¹⁷

Οι μυλωνάδες (1880): Κωμωδία

Το αγαπητό κωμειδύλλιο που έγινε διασκευή από ιταλική κωμωδία και πρωτοπαίχτηκε το 1880, παραστάθηκε στο Θέατρο «Κυβέλης» από το θίασο Ζαχαρία Μέρτικα στις 27 Μαρτίου και η εφημερίδα γράφει γι' αυτό:

«Σήμερον μεγάλη απογευματινή ώρα 3 μ. μ. υπό του θιάσου Ζαχαρία Μέρτικα, με το γλυκύτατον κωμειδύλλον «Οι ερωτευμένοι Μυλωνάδε» με την γλυκυτάτην τους μουσικήν»²¹⁸

Το παραμύθι των κερασιών

Για το εν λόγω έργο η «Εστία» αναφέρει ότι θα ανέβει στις 31 Μαρτίου στο θέατρο «Σμύρνης» χωρίς να δίνει παραπάνω πληροφορίες:

«Ιταλική οπερέττα. Απόψε *Το παραμύθι των κερασιών*»²¹⁹

Μύθοι των κερασιών

Το έργο «Μύθοι των κερασιών» πολύ πιθανόν να είναι το ίδιο έργο με το «Το παραμύθι των κερασιών» κάτι το οποίο δεν μπορεί να διευκρινιστεί λόγω έλλειψης πληροφοριών:

«Αύριον απογευματινή εις τας 3»²²⁰

Ανοιξιάτικο Αεράκι: Οπερέτα

Για την ιταλική οπερέτα η «Εστία» δεν αναφέρει πολλές λεπτομέρειες. Οι μόνες πληροφορίες που υπάρχουν είναι ότι θα παρασταθεί στις 8 Απριλίου, στο Θέατρο «Σμύρνης»:

«Ιταλική οπερέττα Απόψε το *Ανοιξιάτικο Αεράκι*. »²²¹

²¹⁷ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1904, 13 Απρ. 1922 σ.137

²¹⁸ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1889, 27 Μάρ. 1922, σ.107

²¹⁹ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1893, 31 Μάρ. 1922, σ.115

²²⁰ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1896, 5 Απρ. 1922, σ. 121

²²¹ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1899, 8 Απρ. 1922, σ. 127

Ο Βασιλεύς του Μαξίμ: Οπερέτα

Πολλές λεπτομέρειες δεν υπάρχουν και για την ιταλική οπερέτα «Ο Βασιλεύς του Μαξίμ», που θα πραγματοποιηθεί στις 9 Απριλίου, στο θέατρο «Σμύρνης». Το μόνο που γράφει η εφημερίδα είναι το εξής:

«Ιταλική οπερέτα. Ο Βασιλεύς του Μαξίμ.»²²²

Η νύξ του γάμου

Το έργο «Νύχτα του γάμου» θα παιχτεί στο θέατρο «Κυβέλη» στις 8 Φεβρουαρίου. Η εφημερίδα αναφέρει το έργο αυτό χωρίς ωστόσο να μας δίνει κάποια ουσιαστική πληροφορία:

«Αύριον *Η νύξ του γάμου*.»²²³

Η Καμπάνα

Η Αθηναϊκή επιθεώρηση «Η Καμπάνα» θα είναι το τελευταίο έργο που θα ανέβει από το θίασο Δεσποινίδων Νέζερ πριν την αποχώρησή του. Με συνοδεία 25 τραγουδιών, στις 17 Απριλίου το έργο θα παρασταθεί στο θέατρο «Κυβέλης». Η εφημερίδα δεν μας δίνει άλλες πληροφορίες για αυτή την επιθεώρηση:

«Θίασος Δ)δών Νέζερ. Δύο τελευταίοι αποχαιρετισμού παραστάσεις. Απογευματινή και εσπερινή με την Αθηναϊκήν Επιθεώρησιν *Η Καμπάνα* με 25 άσματα»²²⁴

Σκαπανάκια

Σύμφωνα με την εφημερίδα, στο θέατρο Κυβέλη θα ανέβει για πρώτη φορά στο κοινό της Σμύρνης, η ελληνική οπερέτα του Τα Σκαπανάκια. Πιο συγκεκριμένα η εφημερίδα γράφει :

«Σήμερον δια πρώτην φοράν ενταύθα η αστείοτάτη και ευφροσύνη Ελληνική οπερέτα *Τα Σκαπανάκια εις πράξεις 3.*»²²⁵

²²² ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1900, 9 Απρ. 1922, σ. 129

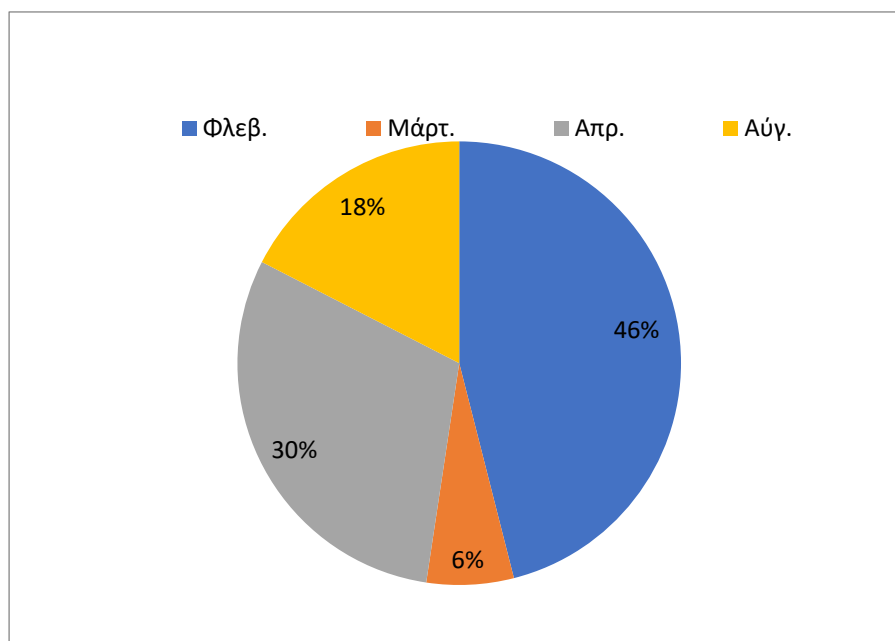
²²³ ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1850, 8 Φεβ. 1922, σ.16

²²⁴ ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1908, 17 Απρ. 1922, σ.145

²²⁵ ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1900, 9 Απρ. 1922, σ.129

5.2. Ποσοτικά στοιχεία αποδελτίωσης

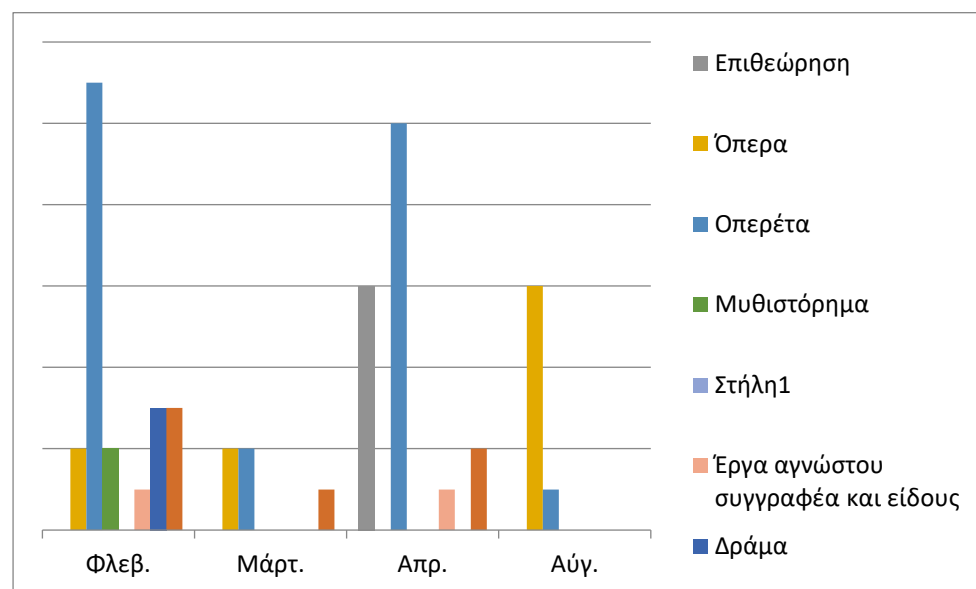
Σύμφωνα με τα 62 τεύχη που αποδελτιώθηκαν οι μήνες με θεατρική κίνηση στη Σμύρνη ήταν ο Φεβρουάριος, ο Μάρτιος, ο Απρίλης και ο Αύγουστος, ο οποίος είναι και ο τελευταίος μήνας που κυκλοφόρησε η Εφημερίδα, καθώς εξελίχθηκαν τα γεγονότα που οδήγησαν στην καταστροφή της πόλης και στον διωγμό των Ελλήνων της περιοχής. Αυτούς τους μήνες ανέβηκαν συνολικά 50 έργα, κάποια από τα οποία παραστάθηκαν παραπάνω από μια φορά. Οι παραστάσεις του κάθε μήνα, που θα αναφερθούν παρακάτω, είναι σύμφωνα με την αποδελτίωση της εφημερίδας *Εστία*:

Σύμφωνα με τα στατιστικά της αποδελτίωσης οι оперέτες είναι τα περισσότερα έργα που παρατηρούνται το 1922 καθώς ανέρχονται στις 21. Αμέσως μετά, είναι οι όπερες που φτάνουν στις 10, οι κωμωδίες 6, οι επιθεωρήσεις που είναι 6, τα δράματα που είναι 3, τα έργα αγνώστου συγγραφέα (και ως προς το είδος) που είναι 2 και τέλος τα μυθιστορήματα που είναι μόλις 2.

Ο μήνας Φεβρουάριος, που θεωρείται ο μήνας με την περισσότερη θεατρική κίνηση, φιλοξένησε 29 παραστάσεις τον μήνα Φεβρουάριο εκ των οποίων 3 δράματα, (ένα από αυτά, *Ο Αρχισιδηρουργός* θα παιχτεί 2 φορές) 11 оперέτες (εκ των οποίων η *Πριγκίπισσα των δολαρίων*, η *Πουπέ*, η *Εύα*, η *Νεράιδα της αποκριάς* θα παιχτούν δύο

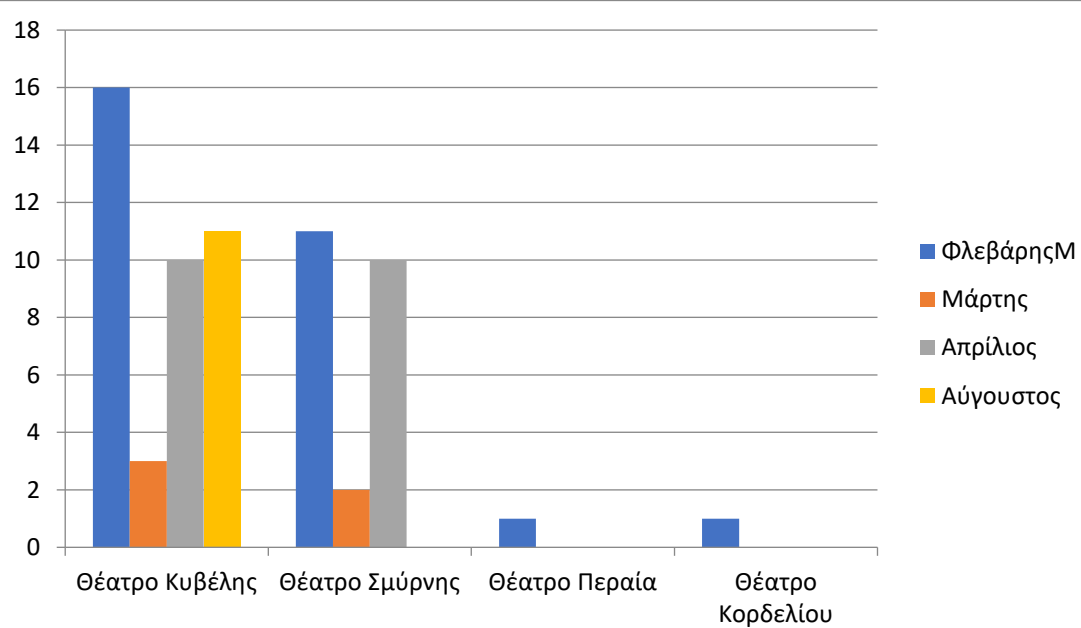
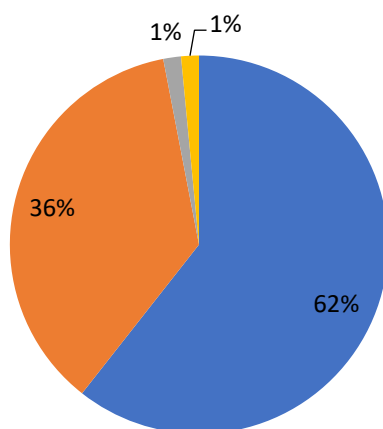
φορές και οι *Γρεναδιέροι* που θα παιχτούν τρεις φορές) 3 κωμωδίες, 2 όπερες και 2 μυθιστορήματα και το έργο *Η νύξ του γάμου* αγνώστου συγγραφέα και είδους. Τον Μάρτιο, που ήταν ο μήνας με τη λιγότερη θεατρική κίνηση, θα παρασταθούν μόλις 5 έργα, από τα οποία, 2 όπερες, 2 οπερέτες και 1 κωμωδία. Τον Απρίλη εμφανίστηκαν 19 παραστάσεις με 10 οπερέτες, 2 κωμωδίες και 6 επιθεωρήσεις και το *Ρεκόρ* αγνώστου συγγραφέα. Ο τελευταίος μήνας του Αυγούστου θα φιλοξενήσει 11 παραστάσεις, από αυτά 6 όπερες (από τις οποίες το *Τροβατόρε* θα παιχτεί δύο φορές και η *Τόσκα* τρεις φορές) και 1 οπερέτα.

Σύμφωνα με την αποδελτίωση από τα τέσσερα θέατρα που αναφέρονται στην εφημερίδα το θέατρο Σμύρνης και το Θέατρο Κυβέλης φαίνεται να παρουσιάζουν τις περισσότερες παραστάσεις. Οι παραστάσεις ανέρχονται συνολικά στις 65 εκ των οποίων οι 40 (62%) στο Θέατρο Κυβέλης, οι 23 (36%) στο Θέατρο Σμύρνης, 1(1%) παράσταση στο Θέατρο Περαιά και 1(1%) παράσταση στο Θέατρο Κορδελιό.

Θέατρα

■ Θέατρο Κυβέλης ■ Θέατρο Σμύρνης ■ Θέατρο Περαιάς ■ Θέατρο Κορδελίου

Κεφάλαιο 6 : Οι θίασοι που εμφανίζονται στην πόλη της Σμύρνης το 1922 σύμφωνα με την εφημερίδα «Εστία» και οι συντελεστές τους

Στο πολιτιστικό λιμάνι της Σμύρνης, που αποτελούσε πυρήνα καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων και τόπο συνεύρεσης διαφορετικών κουλτούρων, γεννήθηκε μια έντονη θεατρική δραστηριότητα τον 19^ο αιώνα που κράτησε μέχρι τη δυσμενή χρονιά του 1922. Παρόλο που ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκε για την έντονη πνευματική κίνηση, στα δύσκολα χρόνια της επανάστασης του 1821 η θεατρική κίνηση στην πόλη περιορίζεται σε γαλλικούς και ιταλικούς ερασιτεχνικούς θιάσους με έργα ξένων συγγραφέων, ενώ το ελληνικό στοιχείο λείπει εξ ολοκλήρου από το θεατρικό πατάρι, κάτι το οποίο αλλάζει στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, καθώς αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους θίασοι και από την Ελλάδα καθώς και τοπικοί ελληνικοί ερασιτεχνικοί θίασοι. Σημαντικό ρόλο για τη θεατρική κίνηση της περιοχής, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ήταν η δημιουργία του θεάτρου *Ευτέρπη*, που φιλοξένησε ευρωπαϊκούς θιάσους και παραστάθηκε η πρώτη ελληνική παράσταση το 1845 από ερασιτέχνες με την ιταλική κωμωδία ο *Μανιώδης* ενώ τον ίδιο μήνα παρουσιάζεται και η κωμωδία *Βαβυλώνια* του Δημήτριου Βυζάντιου. Στα χρόνια που ακολούθησαν οι Έλληνες της περιοχής στήριξαν το ελληνικό θέατρο και τους ελληνικούς επαγγελματικούς θιάσους που άρχισαν να καταφτάνουν στο ανερχόμενο λιμάνι της Σμύρνης. Ο πρώτος επαγγελματικός περιοδεύων θίασος που έφτασε στην περιοχή ήταν αυτός του Διονύσιου Ταβουλάρη το 1866, τον οποίο υποδέχτηκε θερμά το ελληνικό κοινό της Σμύρνης, ενθαρρύνοντας και

τις επερχόμενες εμφανίσεις του, που γνώρισαν μεγάλη επιτυχία στην περιοχή²²⁶. Οι θίασοι που αναφέρονται στη συνέχεια του κεφαλαίου, είναι όλοι οι θίασοι που εμφανίστηκαν στη Σμύρνη το 1922 σύμφωνα με την εφημερίδα Εστία. Δυστυχώς, σχεδόν για όλους τους θιάσους, δεν βρέθηκαν παραπάνω στοιχεία από βιβλιογραφικές πηγές με αποτέλεσμα ό,τι αναγράφεται να είναι μόνο πληροφορίες από τα κείμενα της εφημερίδας.

6.1. Ο Γαλλικός θίασος του κ. Λουσιέν Μιράν

Ο γαλλικός θίασος Λουσιέν Μιράν εμφανίζεται στο κοινό της Σμύρνης τον Φεβρουάριο του 1922, ερχόμενος από την Κωνσταντινούπολη. Εντυπωσίασε το κοινό με την *Καταιγίδα του Μπερνστάιν* στο θέατρο Σμύρνης. Πρωταγωνίστρια του γαλλικού θιάσου είναι η Δ.Μιράν καταξιωμένη σε έργα διάσημων συγγραφέων όπως Ζωρζ Μπατάιλ και Κιστεμάκερ. Σύμφωνα με την εφημερίδα Εστία ο θίασος κάνει περιοδεία που διαρκεί 5 μήνες δίνοντας παραστάσεις με κωμωδίες, δραματικά κωμειδύλλια και έργα ελαφρά ενώ στην πόλη εμφανίζεται μια φορά. Πιο συγκεκριμένα η εφημερίδα γράφει:

«Ο Γαλλικός θίασος του κ. Λουσιέν Μιράν φθάνει σήμερα Πέμπτην εκ Κων/πόλεως εις το θέατρον Σμύρνης με την *Καταιγίδα του Μπερνστάιν*. Ο θίασος ταξιδεύων από 5 μηνών έχει πρώτης τάξεως δραματολόγιον εκ κωμωδιών δραματικών κωμειδυλλίων και έργων ελαφρών. Η κ. Δ. Μιράν πρωταγωνίστρια διαπρεπής των διασήμων συγγραφέων Μπερνστάιν, Μπατάιλ, Κιστεμάκερ.

6.2. Θίασος Δ)δων Νεζέρ

Ο θίασος Νεζέρ ή αλλιώς θίασος δεσποινίδων Νεζέρ όπως τον χαρακτηρίζει η εφημερίδα, εμφανίζεται στην πόλη της Σμύρνης τον Απρίλιο του 1922 στο θέατρο *Κυβέλης*, δίνοντας παραστάσεις που είχαν μεγάλη ανταπόκριση από το κοινό. Οι

²²⁶Χ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το Θέατρον στην καθ' ημάς Ανατολή:Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη*, Δράμα, Πολυτρόπον,2006,σ.183

εμφανίσεις τους είναι σχεδόν κάθε βράδυ, με έργα Ελλήνων αλλά και διασκευές ξένων συγγραφέων, με οπερέτες, επιθεωρήσεις και κωμωδίες:

«Ο θιάσος των δεσποινίδων εξακολουθεί τας παραστάσεις με αρκετήν συρροήν κόσμου. Κάθε βράδυ σχεδόν αναβιβάζει και μιαν νέαν επιθεώρησιν και μπορούμε να πούμε ότι η εκτέλεσις της κατά το μέλλον ή ήττον είναι άμεμπτος. Όλα τα νούμερα μπιζέρνονται²²⁷.»

«Απόψε η έξοχος και ξεκαρδιστική κωμωδία «Το μωρό μου» του Ένεκεν[...].»

«Σήμερον ο θρίαμβος του θιάσου με τα «Παναθήναια» [...].»

«Σήμερον η επιτυχία του θιάσου με την ευφρεστέρα επιθεώρησιν «Το Ρεκόρ» [...].»

«Σήμερον η αθάνατος κωμωδία διασκευασθείσα εις οπερέτταν «Οι ερωτευμένοι» [...].»

«[...]αθάνατος κωμωδία εκ του γαλλικού διασκευασθείσα μετ' ασμάτων κατά το νεώτερον σύστημα *Ο Βαπτιστικός* εις πράξεις 3[...].»

Σύμφωνα με την εφημερίδα, ανεβάζουν έργα που δεν έχουν ξαναεμφανιστεί στο κοινό της Σμύρνης, όπως η Ελληνική οπερέτα του, *Τα Σκαπανάκια*:

«Σήμερον δια πρώτην φοράν ενταύθα η αστείοτάτη και ευφρεστάτη Ελληνική οπερέττα *Τα Σκαπανάκια*.»

Κάποια έργα έχουν τόση επιτυχία που παρίστανται ξανά από τον θιάσο:

«Απόψε ο θρίαμβος του θιάσου με τα Σκαπανάκια. Οπερέττα εις πράξεις 3. »

«[...]Σήμερον θριαμβευτική επιτυχία με την δευτέραν σειράν των «Παναθηναίων» εις τας πράξεις τρεις με 10 νέα νούμερα και νέας σκηνάς. Την Κυριακήν εις τάς 3 1)2 απογευματινή. »

«Σήμερον η εκαντοτάκις παιχθείσα εν Αθήναις ευφρεστάτη επιθεώρησις «Το σινεμά Καμπαρέ» Πολυβίου Δημητρακόπουλου».

²²⁷ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1902, 11 Απρ. 1922, σ.133

Οι τελευταίες παραστάσεις του θιάσου θα είναι στις 17 Απριλίου στο θέατρο Κυβέλη που θα ανεβάσουν την Αθηναϊκή επιθεώρηση η Καμπάνα, η μια παράσταση θα είναι απογευματινή και η τελευταία το βράδυ της ίδιας μέρας, με τη συνοδεία τραγουδιών :

«Δύο τελευταίοι αποχαιρετισμού παραστάσεις. Απογευματινή και εσπερινή με την Αθηναϊκήν Επιθεώρησιν «Η Καμπάνα» με 25 άσματα.

6.3. Θίασος Έλλης Αφεντάκη

Ο ελληνικός θίασος της διάσημης και καταξιωμένης Ελληνίδας ηθοποιού Έλλης Αφεντάκη εμφανίζεται στο θεατρικό πατάρι της Σμύρνης, σύμφωνα με την εφημερίδα, τον Φεβρουάριο και Απρίλιο του 1922. Κύρια πρωταγωνίστρια στις παραστάσεις, φαίνεται να είναι η ίδια Έλλη Αφεντάκη, ενώ το ρεπερτόριο του θιάσου περιλαμβάνει έργα όπως οπερέτες, όπερα κομίκ και κωμωδίες. Σύμφωνα με την εφημερίδα ο θίασος θα εμφανιστεί στο θέατρο *Κυβέλης*, θέατρο *Σμύρνης* και στο θέατρο *Κορδελιό*, ενώ στο θίασο συμμετέχουν καταξιωμένα ονόματα του θεάτρου όπως Σπύρος Τρίχας, Χαρίκλεια Τρίχα και Ιατρός.

«[...] ο θίασος Έλλης Αφεντάκη δίδει 2 παραστάσεις. «Πριγκίπισσα των Δολλαρίων» ώρ. 3 1)2 και «Πουπέ» ώρ. 9 1)2 με Πουπέ την κ. Έλλην Αφεντάκη. »

«Το Σάββατον δίδει ο Θίασος Έλλης Αφεντάκη την « Πουπέ» εις το Κορδελιό[...].»

Σήμερα το εσπέρας εις το θέατρον Κορδελιό υπό του θιάσου της κ. Έλλης Αφεντάκη παίζεται η γλυκυτάτη οπερέττα «Χόρ- Χόρ Αγάς». »

Αύριον η τιμητική της κωμικής του θιάσου κυρίας Χαρικλείας Τρίχα και του οξυφώνου κ. Ιατρού με το έργον η «Νεράιδα της Αποκριάς»

«Απόψε υπό του θιάσου της κ. Έλλης Αφεντάκη «Ο Σοκολατένιος Στρατιώτης» με Ποπώφ τον κ. Τρίχαν.»

Η Εστία αναφέρει ότι ο θίασος ανεβάζει πολλές φορές πάνω από μια παράσταση την ημέρα, ενώ κάποια έργα ανεβαίνουν για πρώτη φορά όπως η όπερα κομίκ Πουπέ:

«Σήμερα τρεις παραστάσεις υπό του θιάσου Έλλης Αφεντάκη, δύο απογευματινά και μια εσπερινή. Θα παιχτή η «Πριγκίπισσα των Δολλαρίων» και το αριστούργημα των οπερεττών η «Πουπέ» δια πρώτην φοράν.»

«Σήμερον υπό του θιάσου Αφεντάκη δίδονται δύο απογευματιναί παραστάσεις και μια εσπερινή[...].»

Η εφημερίδα «Εστία» γράφει στις 26 Φεβρουαρίου για τις τελευταίες εμφανίσεις του θιάσου στη Σμύρνη που θα πραγματοποιηθούν στις 27 Φεβρουαρίου του 1922 στο θέατρο Κυβέλης. Ο θίασος θα ανεβάσει τρεις παραστάσεις μέσα σε μια μέρα με τα αγαπητά έργα Εύα, Δούκισσα της Πλακεντίας και Πριγκίπισσα της Τζάρδας:

«[...]την Κυριακήν τας τελευταίας του παραστάσεις εις το Θέατρο Κυβέλης. Την Δευτέρα αναχωρεί.»

«Η οπερεττα Έλλης Αφεντάκη αναχωρούσα την Δευτέρα δίδει αύριον τρεις τελευταίες παραστάσεις εις το θέατρο Κυβέλης. Μίαν ώραν 3 μ. μ. με την «Εύαν», δευτέραν ώρα 5 1)2 με την «Δούκισσαν της Πλακεντίας» και εσπερινήν την «Πριγκίπισσα της Τζάρδας»

«Σήμερον εις το θέατρον Κυβέλης η χαριτομένη οπερέττα «Νεράϊδα της Αποκριάς» αποχαιρετιστήριος του θιάσου Αφεντάκη συνάμαδε και η τιμητική των δύο συμπαθών ηθοποιών Κας Τρίχα και κ. Ιατρού οι οποίοι πόσες φορές απέσπασαν τα δίκαια χειροκροτήματα του ακροατηρίου».

6.4. Θίασος Ελληνικού Μελοδράματος

Αν και η εφημερίδα Εστία δεν κάνει σαφή την εμφάνιση του θιάσου του Ελληνικού Μελοδράματος, σύμφωνα με την ύπαρξη του Γεωργίου Λελουδάκη ή αλλιώς Λελούδα, που ήταν σημαντικό στέλεχος του θιάσου παίζοντας κύριους αλλά και δευτερεύοντες ρόλους²²⁸, γίνεται αντιληπτή η ύπαρξή του στη θεατρική σκηνή της Σμύρνης. Σύμφωνα με την εφημερίδα, ο θίασος κάνει μια σύντομη εμφάνιση, ανεβάζοντας ένα έργο του Λέχαρ και την όπερα Δον Κάρλος στο θέατρο Κυβέλη:

«Την Τρίτην τιμητική του βαθυφώνου του Ελλην. Μελοδράματος κ. Γ. Λελούδα με την «Εύα» του Λέχα [...]»

«Κατά το διάλειμμα της Βας πράξεως «Δόν Κάρλος» υπό του κ. Λελούδα.»

6.5. Θίασος Λουσιέν Μορώ

Ο γαλλικός θίασος Λουσιέν Μορώ εμφανίζεται στο κοινό της Σμύρνης τον Φεβρουάριο του 1922, δίνοντας παραστάσεις για το θεατρόφιλο κοινό της πόλης. Το ρεπερτόριο του θιάσου, σύμφωνα με την εφημερίδα Εστία, εμπεριέχει κωμωδίες και

²²⁸Α. Χατζηαποστόλου, *Η Ιστορία του Ελληνικού Μελοδράματος*, Αθήνα, 1949, σ. 142

δράματα και όλες οι παραστάσεις θα ανέβουν στο θέατρο Σμύρνης. Πέρα από το ρεπερτόριο δεν μας δίνονται πληροφορίες για την άφιξη ή την αναχώρηση του θιάσου από την πόλη.

Εν τω θέατρο Σμύρνης δίδων από προχθές παραστάσεις γαλλικός θίασος της Δ)δός Λουσιέν Μορώ θα δώσει δύο παραστάσεις απογευματινήν ώραν 5 μ.μ. με το δια πρώτην φοράν παιζόμενον δράμα του Μπερνστάιν *Η Έφοδος* εις 3 πράξεις και εσπερινήν εις τας 9 1)2 μ.μ. με τον *Υπερφυσικό παιδί* των Εννεκέν και Βέμπερ.»

«Σήμερον υπό του Γαλλικού θιάσου της Δδός Μορώ,ώραν 9 1)2 μ. μ. θα παιχθή ο *Αρχισιδηουργός* του Ονέ.»

«Σήμερον ώραν 3 μ. μ. εις το θέατρον Σμύρνης ο θίασος της Διδώς Μορώ θα παίξη το ωραϊόν έργον του Φράνσις δε Κρουασέ *Η καρδιά διαθέτει* έργον καταλληλότατον δι' οικογενείας. »

6.6. Θίασος Οδέττης Μαριόν

Ο θίασος Οδέττης Μαριόν, αναφέρεται στην εφημερίδα Εστία μόνο μια φορά και η μόνη πληροφορία που μας δίνει, είναι ότι εμφανίζεται στο θέατρο Σμύρνη τον Μάρτιο του 1922 με την οπερέτα του Φρανς Λέχαρ, *Μεζούρκα Μπλε*:

«Αύριον Παρασκευήν άρχεται εις το Θέατρον Σμύρνης των παραστάσεών του ο Μέγας θίασος Οπερέττας της κ. Οδέττης Μαριόν. Αρχίζει με την *Μεζούρκα Μπλε* του Λέχαρ, οπερέτταν εις πράξεις τρείς, πρώτον εις την Σμύρνην.»

6.7. Ιταλικός μελοδραματικός θίασος

Ο Ιταλικός μελοδραματικός είναι ο μοναδικός ιταλικός θίασος που εμφανίζεται στην πόλη της Σμύρνης, δύο φορές τον χρόνο, σε δύο διαφορετικούς μήνες. Η πρώτη και μοναδική αναφορά για εκείνο τον μήνα, γίνεται στις 17 Απριλίου με το *Ρόδον* της Σταμπούλ και με την Αγνή Σουζάνα ενώ εμφανίζεται στο κοινό της Σμύρνης και τον Αύγουστο, δίνοντας σειρά παραστάσεων με όπερες και οπερέτες στο θέατρο Κυβέλης για το κοινό της πόλης:

«Ιταλική οπερέττα Σήμερον υπό του ιταλικού θιάσου δύο παραστάσεις. Απογευματινή τη 3 ώρ. Με το *Ρόδον* της Σταμπούλ και εσπερινή τη 9 1)2 με την *Αγνήν Σουζάναν*.»

Για τις εμφανίσεις του Αυγούστου, στις οποίες πρωταγωνιστικό ρόλο θα έχει ο διάσημος τενόρος Ντελ Ρί, η εφημερίδα γράφει:

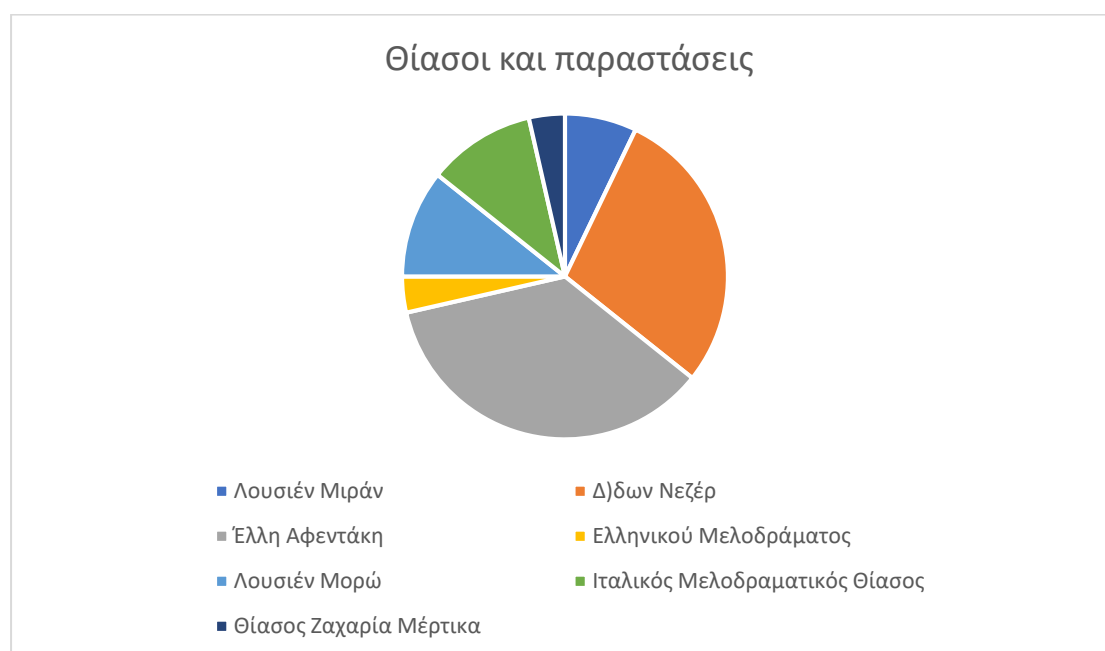
«Σήμερα την πρώτην δια του ατμοπλοίου «Αριστείδης» αφίκετο το Ιταλικόν μελόδραμα το οποίον θα δώσει σειρά δεκαπέντε παραστάσεων εις το «Θέατρον Κυβέλης». Ο θίασος θα κάμη έναρξιν με το *Τροβατόρε* [...]. Ο τενόρος Νελ Ρύ είναι ένας από τους ανωτέρους όλου του κόσμου.»

«Απογευματινή με το *Τροβατόρε* την προχθεσινή μεγάλη επιτυχία του θιάσου και εσπερινή με την *Τόσκα* [...] εις την οποίαν θα εμφανισθῇ ο διάσημος τενόρος Ντελ Ρί. Αύριον 2 πάλι παραστάσεις.»

6.8. Θίασος Ζαχαρία Μέρτικα

Ο θίασος του Ζαχαρία Μέρτικα αναφέρεται στην εφημερίδα μια και μόνο φορά στις 27 Μαρτίου με το αγαπητό κωμειδύλλιο που έγινε διασκευή από ιταλική κωμωδία. Οι ερωτευμένοι Μυλωνάδες, που παραστάθηκε στο θέατρο Κυβέλη:

«Σήμερα μεγάλη απογευματινή ώρα 3 μ.μ. υπό του θιάσου Ζαχαρία Μέρτικα, με το γλυκύτατον κωμειδύλλιον Οι ερωτευμένοι *Μυλωνάδε* με την γλυκυτάτην τους μουσική.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Συμπεράσματα

Μέσα από τη διαδικασία της αποδελτίωσης γίνεται φανερό ότι η καθημερινή εφημερίδα *Εστία* κατείχε μια σπουδαία θέση στις εφημερίδες του 20^{ου} αιώνα στη Σμύρνη, λόγω της θεματολογίας για θέματα που αφορούν τον καλλιτεχνικό χώρο και των ενημερωτικών στηλών για θέματα γενικής ενημέρωσης, ενώ παράλληλα παρατηρήθηκε να ενημερώνει και για ειδήσεις που διαδραματίζονται στον ελλαδικό χώρο. Απευθύνεται στο ευρύ κοινό και η θεματολογία της γίνεται με τέτοιον τρόπο,

ώστε να κεντρίσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη με επίκαιρα θέματα. Το ύφος της συγγραφής των άρθρων είναι απλό, εύγλωττο και εκφραστικό. Επιπλέον, παρατηρείται η εφημερίδα να ακολουθεί ένα συγκεκριμένο τρόπο στη δομή των άρθρων που φυσικά κατηγοριοποιούνται. Τα έντυπα είναι τετρασέλιδα και υπάρχουν στήλες που είναι μόνιμες και μη μόνιμες. Οι θεατρικές ειδήσεις βρίσκονται κυρίως στη στήλη *Κίνησης της Πόλεως*. Παρόλο που η στήλη φιλοξενεί και άλλα θέματα, μέσα από τα άρθρα της προκύπτουν οι περισσότερες θεατρικές πληροφορίες, επομένως και τα περισσότερα συμπεράσματα της έρευνας. Οι καλλιτεχνικές ειδήσεις είναι στη δεύτερη και τρίτη σελίδα της εφημερίδας και οι τίτλοι των καλλιτεχνικών άρθρων παραπέμπουν τον αναγνώστη απευθείας στο θέμα.

Η αποδελτίωση της εφημερίδας Εστία ήταν μια διαδικασία μέσα από την οποία εντοπίστηκαν και αναλύθηκαν όσο το δυνατόν καλύτερα οι μουσικοθεατρικές παραστάσεις στην περιοχή της Σμύρνης από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Αύγουστο του 1922. Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι ποιοτικά και ποσοτικά. Μέσα από τη διαδικασία της αποδελτίωσης έγινε φανερή η λειτουργικότητα της *Εστίας* στην ενημέρωση της πόλης καθώς στάθηκε σαν ένα ολοκληρωμένο μέσο ενημέρωσης όχι μόνο για τις μουσικοθεατρικές παραστάσεις αλλά για οποιαδήποτε είδηση στην περιοχή της Σμύρνης αλλά και έξω από αυτήν. Οι στήλες της εφημερίδας έχουν μια άριστη δομημένη μορφή που έκανε την εύρεση πληροφοριών ακόμα πιο εύκολη. Η διαθεσιμότητα του υλικού που αναζητήθηκε ήταν επαρκής, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, και η εξαγωγή δεδομένων των ανεπεξέργαστων κειμένων για ότι αφορά τα μουσικοθεατρικά δρώμενα έκαναν τα αποτελέσματα της έρευνας πιο αξιόπιστα.

Η εφημερίδα παρουσίαζε με ακρίβεια την ώρα και την τοποθεσία των παραστάσεων, δηλαδή σε ποιο θέατρο ανέβαιναν τα έργα, ενώ κάποιες φορές ενημέρωνε για τις παραστάσεις που δίνονταν εκτός πόλης, όπως για παράδειγμα στο τεύχος 1855 στις 13 Φεβρουαρίου 1922: «*Το Σάββατον δίδει ο Θίασος Έλλης Αφεντάκη την «Πουπέ» εις το Κορδελιό*». Η περίοδος στην οποία απευθύνεται η εφημερίδα δέχεται την άνοδο του αστικού πολιτισμού, που είναι αποτέλεσμα της διείσδυσης του καπιταλισμού. Η εφημερίδα πλήρως προσαρμοσμένη στις υπάρχουσες συνθήκες, διαθέτει διαφημίσεις προϊόντων καθώς και ειδικές στήλες για τους “εκλεκτούς” της περιοχής, όπως καταγράφεται στο τεύχος 1843, την 1 Φεβρουαρίου 1922, στο άρθρο με τίτλο *Δείπνον προς τιμήν του Πρίγκηπος Αντρέα*. Η αναφορά για επιπλέον στοιχεία όπως ένδυση των ηθοποιών και συνοδεία τραγουδιών σε κάποια έργα, έδιναν ακόμα

περισσότερες πληροφορίες για το περιεχόμενο των παραστάσεων. Η συνέπεια της εφημερίδας για την ενημέρωση των ακυρώσεων κάποιων παραστάσεων και για αλλαγές των προγραμμάτων, έκανε ακόμα πιο εύκολη την διαδικασία της αποδελτίωσης, καθώς ο ερευνών δεν χρειάστηκε να ψάχνει πληροφορίες για κάτι που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε. Η εφημερίδα Εστία εκτός από τον θίασο, ανέφερε πολλές φορές και σημαντικούς συντελεστές των θιάσων, δίνοντας ακόμα περισσότερες πληροφορίες που χρησίμευσαν για τα αποτελέσματα της έρευνας. Δημοσιεύει την τιμητική διάκριση των ηθοποιών καθώς και την επιτυχία των παραστάσεων, κεντρίζοντας το ενδιαφέρον, και δίνει επιπλέον στοιχεία για το θεατρικό κοινό της Σμύρνης, τις προτιμήσεις του αλλά και την επιτυχία του θιάσου. Χαρακτηριστικό δείγμα, το άρθρο στο τεύχος 1857 στις 17 Φεβρουαρίου 1922, *Αύριον εις το «Θέατρον Κυβέλης» δίδεται η τιμητική του δημοφιλέστερου των κωμικών της Ελλην. Οπερέττας κ. Σπύρου Τρίχα. Η αγάπη με την οποία περιβάλλει ο σμυρναϊκός κόσμος τον καλλιτέχνην αυτόν, και βασιλέα του γέλωτος, ουδεμία αμφιβολία ότι θα διατρανωθεί και τώρα εις την τιμητικήν του με τους «Γρεναδιέρους*. Ενημερώνει ακόμα και για θεατρικές παραστάσεις σχολείων, δίνοντας μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τη θεατρική ζωή της πόλης.

Η οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη που έφερε η περίοδος Τανζιμάτων στη Σμύρνη είχαν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μίας κοινωνίας με έντονες κοινωνικές εκδηλώσεις, μια από τις οποίες ήταν και το θέατρο. Τοπικοί ερασιτεχνικοί θίασοι καθώς και καινούργιοι θίασοι, τόσο από την Ελλάδα όσο και από την Ευρώπη, εμφανίζονται στο καλλιτεχνικά ανερχόμενο λιμάνι της Σμύρνης, παρουσιάζοντας στο θεατρικό κοινό της πόλης γκάμα θεατρικών έργων. Οι θεατρικές παραστάσεις και κατ' επέκταση οι μελοδραματικοί θίασοι που τα παρουσίαζαν, απέκτησαν μια ιδιαίτερη θέση στην κοινωνία της Σμύρνης, καθώς υπήρξαν φορείς ενός ευρωπαϊκού πολιτισμού που βρήκε πρόσφορο έδαφος σε μια πολιτισμικά ανερχόμενη περιοχή και συμβάδιζε απόλυτα με την όλη ανάπτυξή της. Οι μελοδραματικοί θίασοι και τα έργα τους είχαν μια συνεχόμενη και λαμπρή πορεία μέχρι την καταστροφή της πόλης και δημιούργησαν μια ατμόσφαιρα ευρωπαϊκού αέρα στην περιοχή της Σμύρνης. Το θέατρο

ανταποκρινόταν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η θεατρική κίνηση της περιοχής άρχισε να αυξάνεται. Το θέατρο έγινε σύμβολο της διασκέδασης, όπου μπορούσαν εύκολα και σε διάφορα μέρη οι κάτοικοι να το απολαύσουν, στο κέντρο της πόλης και πιο σπάνια, σε επαρχίες. Ένα ακόμα πλεονέκτημα της ανάπτυξης του θεάτρου ήταν η συμβολή στην οικονομία. Εισιτήρια παραστάσεων, ενδυμασίες, ηθοποιοί και στήλες στην εφημερίδα ήταν κάποιοι παράγοντες που κρατούσαν την οικονομία του θεάτρου. Μεταφρασμένα ευρωπαϊκά έργα καθώς και έργα γηγενών ή Ελλήνων, εμφανίζονταν παντού και ανταποκρίνονταν σε κάθε προσδοκία του κοινού. Η ύπαρξη και η σημαντική συμβολή του θεάτρου στην καλλιτεχνική ζωή της Σμύρνης γίνονται αντιληπτά μέσα από την αποδελτίωσή μας. Σε όλες τις πηγές των εφημερίδων αναρτώνται εμφανίσεις και πληροφορίες για κάθε παράσταση, μιας και η εφημερίδα είναι από τα λίγα διαφημιστικά μέσα, ενώ η παρουσία του θεάτρου στα σχολεία παραδίδει απλόχερα την τέχνη και την ψυχαγωγία στους νέους.

Πηγές εφημερίδας

Ο ΘΙΑΣΟΣ ΜΙΡΑΝ, Εστία, τχ.1845, 3 Φεβ. 1922, σ.6

Ο ΘΙΑΣΟΣ ΜΙΡΑΝ, Εστία, τχ.1845, 3 Φεβρ. 1922, σ.6

Ο ΘΙΑΣΟΣ ΜΙΡΑΝ, Εστία, τχ.1845, 3 Φεβ. 1922, σ.6

ΘΕΑΤΡΟ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1849, 7 Φεβ. 1922, σ.14

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1850, 8 Φεβ. 1922, σ.16

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1850, 8 Φεβ. 1922, σ.16

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1850, 8 Φεβ. 1922, σ.16

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1854, 12 Φεβ.1922, σ.24

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1855, 13 Φεβ. 1922, σ.26

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1855, 13 Φεβ. 1922, σ.26

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1855, 13 Φεβ. 1922, σ.26

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1855, 13 Φεβ. 1922, σ.26

ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΘΙΑΣΟΣ, Εστία, τχ.1857, 16 Φεβ.1922, σ.30

ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΘΙΑΣΟΣ, Εστία, τχ.1857, 16 Φεβ.1922, σ.30

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1857, 16 Φεβ.1922, σ.30

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1857, 16 Φεβ.1922, σ.30

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1859,17 Φεβ. 1922, σ.32

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1859,17 Φεβ. 1922, σ.32

ΘΕΑΤΡΟΝ ΠΕΡΑΙΑΣ, Εστία, τχ.1859, 18 Φεβ. 1922, σ.34

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΤΡΙΧΑ, Εστία, τχ.1859, 18 Φεβ. 1922, σ.34

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1861, 20 Φεβ. 1922, σ.38

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1861, 20 Φεβ. 1922, σ.38

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΤΡΙΧΑ- ΙΑΤΡΟΥ, Εστία, τχ.1861, 21 Φεβ. 1922 σ.40

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΟΡΔΕΛΙΟΥ, Εστία, τχ.1864, 24 Φεβ.1922, σ.46

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1865, 25 Φεβ. 1922, σ.48

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1866,26 Φεβ. 1922, σ.50

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1887, 24 Μάρτ. 1922, σ.103

Η ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1887, 24 Μάρτ. 1922, σ.103

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1889, 27 Μάρτ.1922, σ.107

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1893, 31 Μάρτ. 1922, σ.115

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1896, 5 Απρ. 1922, σ.121

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1896, 5 Απρ. 1922, σ. 121

ΘΕΑΤΡΟ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1897, 6 Απρ. 1922, σ.123

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1897, 6 Απρ. 1922, σ.123

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1898, 7 Απρ. 1922, σ.125

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1898, 7 Απρ. 1922, σ.125

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1899, 8 Απρ. 1922, σ. 127

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1900, 9 Απρ. 1922, σ. 129

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1900, 9 Απρ. 1922, σ. 129

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1901, 10 Απρ. 1922, σ.131

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1902, 11 Απρ. 1922, σ. 133

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1902, 11 Απρ. 1922, σ.133

ΜΙΑ ΤΙΜΗΤΙΚΗ, Εστία, τχ.1903, 12 Απρ. 1922, σ. 135

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1903, 12 Απρ. 1922, σ.135

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1904, 13 Απρ. 1922 σ.137

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1905, 14 Απρ. 1922, σ.139

ΘΕΑΤΡΟ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1906, 15 Απρ. 1922, σ.141

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1907, 16 Απρ. 1922, σ.142

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1907, 16 Απρ. 1922, σ.142

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.1908, 17 Απρ. 1922, σ.145

ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ, Εστία, τχ.1908, 17 Απρ. 1922, σ.145

Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΟΠΕΡΑ, Εστία, τχ.2020, 11 Αύγ. 1922, σ.374

ΤΟ ΙΤΑΛΙΚΟΝ ΜΕΛΟΔΡΑΜΑ, Εστία, τχ.2021, 12 Αύγ. 1922, σ.377

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2022,13 Αύγ. 1922, σ.378

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2022, 13 Αύγ. 1922, σ.378

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2023, 14 Αύγ. 1922, σ.380

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2023,14 Αύγ. 1922, σ.380

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2023, 16 Αύγ. 1922, σ.382

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2023, 16 Αύγ. 1922, σ.382

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2024, 17 Αύγ. 1922, σ.384

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2025, 18 Αύγ. 1922, σ.386

ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ, Εστία, τχ.2025, 18 Αύγ. 1922, σ.386

Βιβλιογραφία

Αναγνωστοπούλου, Σ., Μ. Ασία 19ος αι.- 1919:Οι ελληνορθόδοξες Κοινότητες: από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος, Αθήνα, Πεδίο, 2013

Ανδρίκος, Ν., Η Εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800-1922), Θεσσαλονίκη, Μέθεξις, 2012

Αργυροπούλου, Ρ., Σμύρνη η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού, Η Ελληνική κοινότητα της Σμύρνης την Εποχή του Διαφωτισμού, Αθήνα, Έφεσος

Βυλερμόζ, Ε., Ιστορία της Μουσικής, Αθήνα, Υποδομή, 1979

Γιαννακόπουλος Γ., Σμύρνη, η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού Στην Σμύρνη πριν την καταστροφή: Σημειώσεις από ένα εικονικό ταξίδι, Έφεσος, Αθήνα

Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Υμηττού 20-23 Σεπτεμβρίου 2012, Σμύρνη: η ανάπτυξη μιας μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου (17ος αι.-1922), Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2016

Δρούλια Λ., Κουτσοπανάγου Γ., Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974, τομ. 2, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών-103 Εθνικό Ίδρυμα Έρευνών, Αθήνα, 2005

Ζαχαρόπουλος, Νικ. Γρ., Επίτομο Ιστορικό Θεολογικό Λεξικό, λήμμα «Ντονμέδες», Θεσσαλονίκη, UniversityStudioPress, 2003

Θεοδοπούλου, Α., Σμύρνη η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού, Η Ελληνική κοινότητα της Σμύρνης την Εποχή του Διαφωτισμού, Αθήνα, Έφεσος

Καλογερόπουλος, Τ., Το λεξικό της Ελληνικής Μουσικής, Αθήνα, Γιαλλελή, 2001

Καλυβιώτης, Α., Σμύρνη: Η Μουσική Ζωή 1900-1922, Αθήνα, Music Corner & Τήνελλα, 2002

Χ. Κονταρίδης, Ο Οθωμανικός Στρατός 1299-1922, Αθήνα, Ευρασία, 2012

Μάγερ, Κ., Ιστορία του Ελληνικού Τύπου, τόμ.1, Αθήνα, Α. Δημόπουλος, 1957

Συλλογικό έργο, λήμμα «Εστία (Εφημερίδα)», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ. 25, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «Εστία (Περιοδικό)», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ 35, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «Ανρύ Μπερνστέ», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.43, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «Χατζηαποστόλου Νίκος», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.61 , Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «Κρουασέ», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.36 , Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «Ερβιέ», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ. 24, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «Δημητρακόπουλος», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.20 , Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «Ξενόπουλος», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.46 , Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «Γκολντόνι», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.18, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Συλλογικό έργο, λήμμα «Μασκάνι», Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (Larousse Britannica), τόμ.38, Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1997

Σφέτας, Σ., Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία: Από την Οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354- 1918), τόμος 1, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2009

Σμυρνέλη, Μ., Σμύρνη, η Λησμονημένη Πόλη, 1830-1930:Μνήμες ενός μεγάλου Μεσογειακού Λιμανιού, Αθήνα, Μεταίχμιο

Σ. Σταυριανός, Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2007

Στέμαν, Ιστορία της Ευρωπαϊκής Μουσικής, Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 2004

Στεργελής Αρ. Π., Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Το Πρόβλημα των Προσηλυτισμών στην Μικρά Ασία με Αφορμή το Υπόμνημα της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρίας Σμύρνης, τομ.10, 1993

Τολίκα, Ο., Παγκόσμιο Λεξικό της Μουσικής, Αθήνα, Στοχαστής,1999

Φάλμπος, Φ., Σμυναϊκά μελετήματα, Αθήνα 1980

Χατζηαποστόλου, Α., Η Ιστορία του Ελληνικού Μελοδράματος, Αθήνα, 1949

Χατζηπανταζής Θ, Της Ασιάτιδος Μούσης ερασταί, Αθήνα, 1986

Arslan, A., Ο Ελληνικός Τύπος στο Οθωμανικό Κράτος, Αθήνα, Επτάλοφος, 2004

Castellan, G., Ιστορία των Βαλκανίων(14ο-20ο αιώνα), Αθήνα, Γκοβοστής, 1991

- Deschamps G., Στους δρόμους της Μικράς Ασίας-Οδοιπορικό 1890, 1990
- Driault, E., Το ανατολικό ζήτημα: από τις αρχές του έως τη συνθήκη των Σεβρών, Αθήνα, Ιστορητής, 1997
- Faquet J.M., Dictionnaire de la musique en France au XIXe siècle, Paris, Fayard, 2003
- Georgelin H., Σμύρνη: Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους Εθνικισμούς, Αθήνα, Κέδρος, 2007
- H.M Stationary Office, The France and the Levant, London, The Library of Congress, 1920
- Headington, C., Η Ιστορία της Δυτικής Μουσικής: Από την αρχαιότητα στις μέρες μας, Αθήνα, Gutenberg, 1998
- Kechriotis V., Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Experience and performance in a shifting political landscape: The Greek-Orthodox community of Izmir/Smyrna at the turn of the 20th century, 2011
- Quataert, D., Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι Τελευταίοι αιώνες, 1700-1922, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006
- Zurcher E., The Unionist Factor: The Rôle of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement, 1905-1926
- Zurcher, E., Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004
- Lewis B., Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας, τόμος 2, Παπαζήση, Αθήνα, 2002
- Michel Beaud, Η Ιστορία του Καπιταλισμού. Από το 1500 έως το 2000, Αθήνα, Ηλέκτρα, 2008
- Niyazi Kizilyurek, Κεμαλισμός, Αθήνα 2006
- Scherzer, C., Σμύρνη: Γεωγραφική, Οικονομική και Πολιτιστική Θεώρηση, τόμος 1, Αθήνα, Ιστορίτης, 1995
- Smith, J., Μελόδραμα, Αθήνα, Ερμής, 1981
- Yildiz Atasoy, Turkey, Islamists and Democracy, Λονδίνο 2005

Ιστοσελίδες

JewishVirtualLibrary, *ShabbetaiZvi*, [Ιστοσελίδα], 1991,
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/shabbetai-zvi>, [τελευταία πρόσβαση
στις 12-3-2018]

Maurice Hennequin, Biblioteque Nationale de France, [ιστοσελίδα],
http://data.bnf.fr/12735800/maurice_hennequin/ [τελευταία πρόσβαση 26-
3-2018]

Pierre Veber, Biblioteque Nationale de France, [ιστοσελίδα],
http://data.bnf.fr/12108574/pierre_veber/, [τελευταία πρόσβαση 26-3-
2018]

Georges Ohnet, Academic Dictionaries and Encyclopedias, [ιστοσελίδα],
2010, <http://enacademic.com/dic.nsf/enwiki/1107064>, [τελευταία
πρόσβαση 21/3/2018]

Τεύχος	Ημερομηνία	Σελίδα	Στήλη	Συνθέτης Συγγραφέας	Τίτλος	Είδος
1845	3 Φεβ.	6	ΘΙΑΣΟΣ ΜΙΡΑΝ	Μπερστάιν	Καταιγίδα	δράμα
1849	3 Φεβ.	12	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Μπερνστάιν	Η Έφοδος	δράμα
1845	6 Φεβ. 1922	6	ΘΙΑΣΟΣ ΜΙΡΑΝ	Μωρίς Εννεκέν και Πιέρ Βεμπέρ	Το υπερφυσικό παιδί	κωμωδία
1845	7 Φεβ. 1922	16	ΘΙΑΣΟΣ ΜΙΡΑΝ	Ζόρζ Ονέτ	Ο Αρχισιδηρουργος	δράμα
1849	8 Φεβ.1922	14	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Ζόρζ Ονέτ	Ο Αρχισιδηρουργος	δράμα
1850	8 Φεβ. 1922	16	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Νίκος Χατζηαποστόλου	Μπεμπέκα	οπερέτα
1850	8 Φεβ. 1922	16	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Η νύξ του γάμου	-
1854	12 Φεβ.1922	24	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Λέο Φάλ	Η πριγκίπισσα των δολλαρίων	οπερέτα
1855	13 Φεβ. 1922	26	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ			

1855	13 Φεβ. 1922	26	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ			
1865	25 Φεβ. 1922	48	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Έντμοντ Όντραν	Πουπέ	οπερέτα
1897	6 Απρ. 1922	123	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ			
1855	13 Φεβ. 1922	26	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Φράνς Λέχαρ	Εύα	οπερέτα
1866	26 Φεβ. 1922	50	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ			
1855	13 Φεβ. 1922	26	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Τζουζέπε Βέρντι	Δον Καρλος	όπερα
1857	16 Φεβ. 1922	30	ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΘΙΑΣΟΣ	Φράνσις ντε Κρουασέ	Η καρδια διαθέτει	κωμωδία
1857	16 Φεβ. 1922	30	ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΘΙΑΣΟΣ	Ουμπέρτο Τζορντάνο	Φεδόρα	όπερα
1857	16 Φεβ. 1922	30	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Όσκαρ Στράους	Ο Σοκολατένιος Στρατιώτης	οπερέτα
1857	16 Φεβ. 1922	30	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ		Γρεναδιέροι	
1859	18 Φεβ. 1922	34	ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΤΡΙΧΑ	Άγνωστος συγγραφέας	Γρεναδιέροι	οπερέτα
1859	17 Φεβ. 1922	32	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ			
1859	17 Φεβ. 1922	32	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Το κυνήγι της Πάπιας-	οπερέτα
1859	18 Φεβ. 1922	34	ΘΕΑΤΡΟΝ ΠΕΡΑΙΑΣ	Θεόφραστος Σακελλαρίδης	Δεσποινίς Τιπ Τοπ	οπερέτα
1861	20 Φεβ. 1922	38	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ			
1861	21 Φεβ. 1922	40	ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΤΡΙΧΑ- ΙΑΤΡΟΥ	Emmerich Kálmán	Η νεράιδα της Αποκριάς	οπερέτα
1898	7 Απρ. 1922	125	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ			
1861	20 Φεβ. 1922	38	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Πώλ Ερβιέ	Ένιγμα	μυθιστόρημα
1861	20 Φεβ. 1922	38	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Georges Courteline	Boubouroche	κωμωδία
1864	24 Φεβ. 1922	46	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΟΡΔΕΛΙΟΥ	Τσουχατζιάν Ντεχρή	Χορ Χορ Αγάς	οπερέτα
1866	26 Φεβ. 1922	50	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Ο Πολύβιος Δημητρακόπουλος	Η δούκισσα της Πλακεντίας	μυθιστόρημα

1866	26 Φεβ. 1922	50	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Emmerich Kálmán	Η πρίγκιπισσα της Τσάρδας	οπερέτα
1887	24 Μαρτ. 1922	103	Η ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΥΒΕΛΗΣ	Τζοακίνο Ροσσίνι	Semiramide	όπερα
1887	24 Μάρτ. 1922	103	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Φράνς Λέχαρ	Μαζούρκα μπλε	οπερέτα
1889	27 Μάρτ 1922	107	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Μυλωνάδες	κωμωδία
1893	31 Μάρτ. 1922	115	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Το παραμύθι των κερασιών	οπερέτα
1896	5 Απρ. 1922	121	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Λέο Φάλ	Το ρόδο της Σταμπούλ	οπερέτα
1908	17 Απρ. 1922	145	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ			
1896	5 Απρ. 1922	121	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Οι Μύθοι των κερασιών	-
1896	5 Απρ. 1922	121	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Τα Σκαπανάκια	οπερέτα
1897	6 Απρ. 1922	123	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Μωρίς Έννεκεν	Το μωρό μου	κωμωδία
1898	7 Απρ. 1922	125	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Πολύβιος Δημητρακόπουλος	Τα Παναθήναια	επιθεώρηση
1899	8 Απρ. 1922	127	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Ανοιξιάτικο αεράκι	οπερέτα
1900	9 Απρ. 1922	129	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Ο Βασιλεύς του Μαζίμ-	οπερέτα
1901	10 Απρ. 1922	131	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Γρηγόριος Ξενόπουλος	Πειρασμός	επιθεώρηση
1902	11 Απρ. 1922	133	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Λεονγκαβάλο Ρουτζέρο	Σαλτιμπάγκος	οπερέτα
2023	16 Αύγ. 1922	382	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ			
1903	12 Απρ. 1922	135	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Πολύβιος Δημητρακόπουλος	Το καμπαρέ	επιθεώρηση
1903	12 Απρ. 1922	135	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Φράνς Λέχαρ	Γαλανή Μεζούρκα	οπερέτα
1906	13 Απρ. 1922	137	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Το ρεκόρ	επιθεώρηση
1905	14 Απρ. 1922	139	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Κάρλο Γκολντόνι	Οι ερωτευμένοι μυλωνάδες	κωμωδία
1907	16 Απρ. 1922	143	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Θεόφραστος Σακελλαρίδης	Ο Βαπτιστικός	επιθεώρηση
1907	16 Απρ. 1922	143	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ	Emmerich Kálmán	Η τσιγγάνα Πριγκίπισσα	οπερέτα
1908	17 Απρ. 1922	145	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Άγνωστος συγγραφέας	Η καμπάνα	επιθεώρηση

1908	17 Απρ. 1922	145	ΘΕΑΤΡΟΝ ΣΜΥΡΝΗΣ,	Hippolyte Monrau	Αγνή Σουζάνα	οπερέτα
2020	11 Αύγ. 1922	374	Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΟΠΕΡΑ			
2022	13 Αύγ. 1922	378	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Τζουζέπε Βέρντι	Τροβατόρε	όπερα
1887	24 Μάρτ. 1922	103	Η ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΥΒΕΛΗΣ			
2021	12 Αύγ. 1922	377	ΤΟ ΙΤΑΛΙΚΟΝ ΜΕΛΟΔΡΑΜΑ			
2022	13 Αύγ. 1922	378	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Τζιάκομο Πουτσίνι	Τόσκα	όπερα
2023	14 Αύγ. 1922	380	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ			
2023	16 Αύγ. 1922	382	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Μασκάνι Πέτρο	Καβαλιερία Ρουσιγκάνα	όπερα
2023	14 Αύγ. 1922	380	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Τζουζέπε Βέρντι	Τραβιάτα	όπερα
2024	17 Αύγ. 1922	384	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Τζουζέπε Βέρντι	Ριγολέτο	όπερα
2025	18 Αύγ. 1922	386	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Τζουζέπε Βέρντι	Ερνάρης	όπερα
2025	18 Αύγ. 1922	386	ΘΕΑΤΡΟΝ ΚΥΒΕΛΗΣ	Τζουζέπε Βέρντι	Αϊντάν	όπερα